AYLIK KÜLTÜR SANAT DERGİSİ • YIL : 16 • ŞUBAT 2006 • 5 YTL. (KDV DAHİL)

insancıl

ISSN 1300-4158

2006/02

- Felsefe ve Şiir
- Neo-Liberalizm ile Ataerkinin "Dansı"
- Hep Yolda
- Egemen Medya Hakkında -Eleştirel- Anımsatmalar
- "Theope" Üzerine Özdemir Nutku'ya Yanıt

YILDIZ GÜNCESİ'nde

— Hasan Cemal Authuroglossos Konumunda

— Bilgi Özel Mülk mü

— Tarihçilerin Kutbu

— Hasan Cemal'in Sevdiği Popper

— Neden Felsefe

İnsancıl'a gönderilen ürünler geri verilmez

Yayın Türü: Aylık yerel süreli yayın

Sahibi ve Yazı İşleri Sorumlusu
Berrin TAŞ

Genel Yayın Yönetmeni
Cengiz GÜNDOĞDU

Kurum Yazmanı
Şadiye GÜLE

Ofset Hazırlık ve Kapak Tasarım
Deniz SARAÇ

Kapak Fotoğraf
Eddie Adams

Baskı
ILICAK Matbaası

Dağıtım
DOĞAN Dağıtım A.Ş.

Yazı Kurulu
•Cengiz GÜNDOĞDU, •Servet ÇOLAK, •Berrin TAŞ

Danışma Kurulu
•Prof.Dr.Medar ATICI (Galatasaray Üniversitesi), •Prof.Dr.Melih BAŞARAN *(Galatasaray Üniversitesi)*, •Prof.Dr.Sabri BÜYÜKDÜVENCI *(Ankara Üniversitesi)*, •Prof.Dr.Ahmet CEVİZCİ *(Uludağ Üniversitesi)*, •Prof.Dr.Yasin CEYLAN *(Orta Doğu Teknık Üniversıtesı)*, •Doç.Dr.Cengiz ÇAKMAK *(İstanbul Üniversitesi)*, •Doç..Dr.Zeynep DİREK *(Galatasaray Üniversitesi)*, •Prof. Dr.Ahmet İNAM *(Orta Doğu Teknik Üniversitesi)*, • Prof.Dr. Sevgi İYİ *(Maltepe Üniversitesi)*, •Prof.Dr.Ömer Naci SOYKAN *(Mimar Sinan Üniversitesi)*, •Prof.Dr.Harun TEPE *(Hacettepe Üniversitesi)*

İNSANCIL hakemli bir dergidir. Danışma Kurulu'nun onayladığı yazılarda bu durum belirtilmiştir.

Adres: Küçükparmakkapı, İpek Sok. Zafer Han No.10 Beyoğlu-İstanbul Tel./Belgeç (0212) 249 80 19
E-mail: insancildergisi@hotmail.com **www.insancil.com**

Yurtiçi yıllık abone bedeli: 60.000.000 TL. - 60 YTL
Yurtiçi ödemeler için
T.İş Bankası Parmakkapı-Beyoğlu-İstanbul Hesap No. 1042 0577792
Posta Çeki: 666043

Yurtdışı yıllık abone bedeli: 70 Euro ya da 70 $
Yurtdışı ödemeler için
T.İş Bankası Alaköy-İstanbul 1137 30100317 9305 (Euro Hesabı)
T.İş Bankası Parmakkapı-Beyoğlu-İstanbul 1042 301000 0153677 (Dolar Hesabı)

Ödemeler Berrin TAŞ adına yapılacaktır.

İÇİNDEKİLER

Eylem HACIMURATOĞLU	FELSEFE VE ŞİİR	1
Sibel ÖZBUDUN	NEO-LİBERALİZM İLE ATAERKİNİN "DANSI"	10
Berrin TAŞ	HEP YOLDA	16
Hatice CEMAL	YEDİNCİ GÜN YOK (ŞİİR)	20
Temel DEMİRER	EGEMEN MEDYA HAKKINDA -ELEŞTİREL- ANIMSATMALAR	21
Sıraç IRMAK	KUŞLARIN YAKILDIĞI MEVSİM (ŞİİR)	25
Şahin ERGÜNEY	"THEOPE" ÜZERİNE ÖZDEMİR NUTKU'YA YANIT	26
ŞİİR ATÖLYESİ	MUSTAFA GÖKSOY'UN *UMUDUN ÖFKESİ* ADLI ŞİİRİNİN İRDELENMESİ	27
İlhan YÜCE	ÖĞRENME ÜSTÜNE (I)	31
Suna CAN	KÜÇÜK KURBAĞA (ÖYKÜ)	38
Nursen URAL	SERÇELER MEVSİMİ (ŞİİR)	41
Cengiz GÜNDOĞDU	YILDIZ GÜNCESİ	42
MUSTAFA TABAK	ŞİİR YAZAMADIĞIM ZAMANIN ŞİİRİ (ŞİİR)	48

İnsancıl Şiir Atölyesi katılımcılarının hazırladıkları şiirle ilgili sunumları yayımlamayı sürdürüyoruz. Bu sayıda Eylem Hacımuratoğlu'nun Felsefe ve Şiir adlı sunumunu yayımlıyoruz.

FELSEFE VE ŞİİR

Eylem HACIMURATOĞLU

Eylem Hacımuratoğlu

01.02.1979 yılında Ankara'da doğdum. İlköğrenimimi Ankara'da tamamladım. Ortaokula İstanbul'da başladım. 1996 yılında Haydarpaşa Lisesi'nden mezun oldum. 2002 yılında İ.T.Ü. Elektronik ve Haberleşme Mühendisliği'nde lisans eğitimimi tamamladım. Şu an Galatasaray Üniversitesi Felsefe yüksek lisans programında eğitimimi sürdürüyorum. Ayrıca İnsancıl Atölyesi'nde Felsefe Seminerleri ve Şiir Atölyesi katılımcısıyım.

Bu yazının girişinde şiiri felsefi olarak inceledikten sonra, felsefeyle şiirin ortaklıkları ve ayrımlarına değineceğim. Son bölümde felsefe-şiir ekseninde geliştirilen bir manifesto denemesi var.

Şiirin felsefi olarak incelenmesi, şiiri oluşturan öğeleri ortaya çıkarma işidir. Bu anlamda ilk bölümde şiirin felsefi çözümlemesi yapılacak. Bu çözümleme sürecinde, şiirde felsefenin ya da düşüncenin payı ortaya çıkacak.

Gerçeklikle Karşılaşma

Şiiri oluşturan öğeleri çözümlemek yaratıcılığın doğasını incelemeyi gerektirir. Bunun için öncelikle hakiki yaratıcılıkla, sahte yaratıcılığı ayırmalıyız. Hakiki yaratıcılık, yeni bir şeye varlık kazandırma sürecidir. Ancak bu varlık kazandırma tek başına hakiki yaratıcılığın özünü bize vermez. Yaratıcı süreç öncelikle bir karşılaşmayı gerektirir. Karşılaşma, nesnel dünyayla gerçek bir ilişkiyi temsil eder. Şairin nesnel gerçeklikle karşılaşacak cesareti olmalıdır. Bu cesaret umutsuzluğa karşın şairin, yeni bir toplumun biçimlendirilmesine katılma cesaretidir. Sahte yaratıcılıkta ise karşılaşma eksiktir. Şair nesnel gerçeklikle karşılaşma cesaretini gösteremez. Kendi öznelinde kalır ve onu mutlaklaştırır. İşte hakiki yaratıcılık ile sahte yaratıcılığın temel ayrımı bu noktadadır. Gerçeklikle karşılaşma cesaretini gösteren şair yaşamın sayısız görüntüleri içinde, ölüme inat yaşar. Yaşadığı günün hesabını verebilen bir şairin ancak yarının yaşamını biçimlendirmede payı vardır. Bakın ne diyor çağını kucaklayan gözü pek bir şair: "*Taş kesilmiş bir halkın çölünde yaşıyorum / Yalnız adamın karınca gibi kaynaşan kalabalığında / Ve kavuştuğum kardeşlerimde / Aynı anda kıtlık ve bollukta yaşıyorum / Gündüzün karşılığında karanlıkların düzeninde / Hesabını veriyorum yaşamın hesabını veriyorum bugünün.*"(1)

Karşılaşma iki kutup arasında gerçekleşir: Öznel kutup şair ve nesnel kutup şairin dünyası, yani şairin içinde varolduğu anlamlı ilişkiler bütünü. Şairin dünyası, nesnel gerçeklik ile şairin benliği arasındaki sürekli, diyalektik ilişki ile oluşur. Şair çağının ruhuna öylesine bağlıdır ki, ondan koptuğunda neredeyse dili tutulur. Çünkü şair çağıyla bağını koparak şiirini besleyecek kaynağı kurutmuş olur. Böylece kendi dünyasını da çölleştirir. Sonuçta yazdıkları Aragon'un "*şiirsel hiçlik*"(2) dediği şeye dönüşür. Hiçbir şey söylemeden alabildiğine konuşmak, şiirsel gevezelik olur işi gücü.

Şair öznel kutup, nesnel gerçeklikle karşılaşır ve bu karşılaşma ile daha önce varolmayan bir şeyi varlığa kavuşturur. Yaratma, varlık ve yokluk kutupları ararında süren bir etkinlik olarak da değerlendirilebilir. Çinli bir şair, "*Biz şairlerin yoklukla mücadelesi, onu, varlığı ortaya çıkarmaya zorlamak içindir. Sessizliği bir müzik yanıtı almak için tıklatırız*" der. (3) Şair yoklukla, onu, bir varlığı ortaya çıkarmaya zorlamak için mücadele eder. Şair, dünya ile mücadele eder. İşte bu nedenle yaratıcı edim öznel bir yansıma değildir. "*Nesnel kutup, şairin mücadelesi, yanıtlayıcı bir anlamı ortaya çıkarana kadar yokluk olarak kalacak. Bir şiir ya da resmin büyüklüğü yaşanan ya da gözlenen şeyi görüntülemesinden değil, şairin gerçeklikle karşılaşmasıyla, harekete geçen görüyü görüntülemesidir. Resim ya da şiir bu yüzden eşsizdir, özgündür, sureti elde edilemeyendir.*"(4) Şiiri sahici kılan, onu iç dünyanın karmaşık bir imgesi olmaktan kurtaran, onun nesnel tarafıdır; ona özgünlüğünü veren ise öznel kutbun şiirdeki payıdır.

Duyarlık-İmgelem-Düşünme Yetisi

Yaratıcılıkta üç yetimiz de yaratım sürecine girer. Duyarlık ile biz duyusal izlenimler ediniriz. İm-

gelemle dış dünyayla ilgili resimler ediniriz. Düşünme yetisi ise birlik verici bir yetidir, görünün çeşitliliğini kavramlarla tutmayı sağlar.

İmgelem dış dünyaya ait tasarımlar yaratabilme gücüdür. Böylece dünya, duyusal, algılanabilir maddiliği içinde imgeler olarak bilincin önüne gelir. Düşünce de ancak imgesel bir somutluk kazanarak canlı ve etkili duruma gelir. Böylece imgelem düşünce ile duyarlığın ilişkisini kurar. Sanatsal yaratımda imgesel bir düşünme söz konusudur. Bu nedenle sanatsal düşüncenin duyusal olanla güçlü bir bağı vardır. Etkisi de buradan gelir. İmgesel olarak düşünme; kavramlarla, soyut olarak düşünmenin karşısında, duyusal, somut, ete kemiğe bürünmüş bir düşünmedir. "*Çocuklar öyle sevinçli / çıkıyor okuldan, / ılık havaya bırakıp / körpe nisan şarkıları. / Sokağın o ne sevinçtir / kimsesiz derinliğinde! / Yeni gümüş gülüşlerde / ufalanan bir sessizlik.*"(5) Lorca "Bahar Şarkısı"nda sokağın sessizliğinin çocukların neşeli gülüşleriyle bozulmasını anlatır. Gümüş gülüşler sessizliği yaran madeni, parlak okları çağrıştırır. Sokağın sessizliği, çınlayan kahkahalarla tuzla buz olan bir cam gibidir. Lorca imgelerle sessizliği cisimleştirir ve çocuk gülüşleriyle onu un ufak eder.

İmgesel düşünce olmadan, salt bir düşüncenin dümdüz kuruluşu ile elde edilen bir yapıt kuru ve yavandır. Onu estetik nesneden ayırt etmek gerekir. Bir düşüncenin canlı bir şiir ortaya çıkarabilmesi için imgelerle oluşturulması gerekir. Şiirin yalnızca iyi bir düşünceyle yazılmasının şiirselliği oluşturmak açısından yeterli olmayacağını bir örnekle açıklayalım: "*Benim dünyada işim ne / sizin dünyada işiniz ne? // bensiz dünyada işim ne? / bensiz dünyada işiniz ne? // sizsiz dünyada işim ne? / sizsiz dünyada işiniz ne? // sizin dünyanız bensiz ne? / benim dünyam sizsiz ne? // aşksızlara kalan bir dünyada / işimiz ne?*"(6) Aziz Kemal Hızıroğlu'nun "Ben-Siz" adlı şiirinin tamamı böyle. Şiirde insansız, aşksız bir dünyanın anlamsızlığından söz ediliyor. Sonuçta şiirde anlatılmak istenen bir düşünce var, ancak bu düşünce şiirsel olmaktan uzak. Çünkü imgesel bir anlatım kullanılmadan söylenmek istenen doğrudan söylenmiş. Böylece eser sadece dizelerden kurulu olması bakımından şiire benzemiş. Bu şiirin, biçimsel özellikleri dışında şiirselliği sağlayamamış bir örnek olduğunu söyleyebiliriz.

Biçim ve İçerik

Şiir tüm bileşenleriyle içsel bir birlik, bölünmez bir bütün oluşturur. Ancak biz onu çözümlemek istediğimizde, bir şiirin iç kuruluşunu anlamak istediğimizde, onun en temel olarak biçim ve içerikten oluştuğunu görürüz. Hem biçim hem de içerik duyusal ve düşünsel öğeler içerir. Biçim, zihnin yapısından çıkar ve somutlaşırken de maddi somut öğeleri kullanır. Eserin iletilir olması için biçimin somut maddi bir varlık kazanması yani taşa, renge, tona, harekete, söze dökülmesi gerekir. İçerikte de duyarlıktan ve düşünceden gelen etkiler vardır. İçerik ne salt sanatçının öznel yaşamı ne de gerçekliğin birebir taklididir. Böylece biçim ve içeriğin her ikisinin de bir ayağının içsellikte bir ayağının dışsallıkta olduğunu söyleyebiliriz.

Yaratıcılık sürecindeki çıkış noktası duygu ve düşüncelerimizi uyaran gerçeklikle karşılaşmadır. Bu karşılaşmayı başkalarına iletmek için psikolojik bir gereksinme duyulur. Yani şiirin ortaya çıkma süreci bir gereksinme ile başlar. Bu gereksinme bendeki düşünceyi bir başkasına aktarma gereksinmesidir. Yaratıcılığın amacı düşüncenin yani içeriğin duyurulmasıdır. Ancak bu içeriğin cisimleşmesi dolayısıyla iletilebilir duruma gelmesi ancak biçimle olur. İçeriğin iletilmesi gereksinmesi ancak ve ancak biçimle karşılanabilir. Elbette biçim bir şeyin biçimi olmak zorundadır. Bu nedenle içerik biçime öncedir diyebiliriz. Ama bu öncelik biçimsiz bir içeriğin dışlaşabileceği anlamına gelmez. İçerik ancak biçimle somutlaşır, görünür duruma gelir. Bu Aristoteles'in madde ve form öğretisine benzer. İçerik gizilgüç (*dynamis*) durumunda olandır. Ancak formla edim (*energeia*) durumuna geçer.

Gereksinmenin olmadığı durumda estetik nesne oluşmaz. Böyle bir durumda şiirin salt biçime indirgendiğini ya da birilerine bir şey aktarmak amacıyla değil de para ve popülerlik kazanma amacıyla yazıldığını görürüz. İlhan Berk, "Sözcükler, Sevgili Lanetliler" adını verdiği bir dizi şiirinde sözcüklerle matematiksel işlemler yapmış. Zaten bu şiirlere de J. C. Giroud'dan yaptığı şöyle bir alıntıyla başlıyor: "*Sözcüklerin anlamları yoktur, kullanımları vardır.*" Nedense İlhan Berk'in aklına kullanım deyince hesap kitap gelmiş ve işte ortaya şöyle 'şiirler' çıkmış: "*Habeş Beylerbeyi x Allahla Oturup Kalkmak = İpek Satıcısı.*"(7) (Matematiksel olarak sonuç değişmeyeceğinden, şiirin orijinalinde işlem alt alta yapılmasına karşın, yer tutmasın diye burada yan yana yazılmıştır.) Bu şiirden sonra diyebiliriz ki İlhan Berk'in matematiği de şairliği kadar zayıf. İpek Satıcısı'nı, Allahla Oturup Kalkmak'a bölünce Habeş Beylerbeyi çıkmayacağı gün gibi ortada.

Her yaratım süreci bir kendiliğindenlik taşır. Ama yalnızca burada kalmaz. Şiir salt bir esinle, kendinden geçmeyle ortaya çıkamaz. Yapıtın ortaya çıkışı sancılı ve düşünce dolu bir çalışma sürecini gerektirir. Şair yapıtını uzun süre ana karnındaki bir çocuk gibi yaratıcı düş gücünde taşır. Şiir, içeriğin cisimleşmesi olarak uzun bir olgunlaşma, yetkinleşme sürecinden sonra kendi yaratıcısından

koparak bağımsız bir varoluşa bürünür. İçerik kendi zenginliğinde büyüyüp derinleşirken dışlaşmak için bir biçime gereksinme duyar. Biçimsel gereksinme öyle bir gerilim oluşturur ki içeriğin daha da gelişebilmesi için bir engel durumuna gelir. Doğum sancıları başlamıştır. İşte şiir içerik ve biçim arasındaki bu gerilimden ortaya çıkar ve ancak bu aşamalardan sonra bizim sanatsal algımıza sunulur. Sonuçta yapılan, ortaya biçim bulmuş bir içeriğin konulmasıdır.(8) Yaratıcılık sınırları gerektirir. Nasıl akarsu su ve kıyılar arasındaki gerilimle kurulmuşsa, şiir de aynı biçimde kendi doğumunun zorunlu etmeni olarak sınırları gerektirir.(9) Şiirde sınırları sağlayan ise onun biçimidir.

Şu ana kadar söylediklerimizi özetleyecek olursak, yaratım sürecinde önce dışarıdan içeriye doğru bir akış görürüz. Gerçeklikle karşılaşma zihinde daha sonra esere dönüşecek içeriği oluşturur. Daha sonra içerden dışarıya doğru ikinci bir hareket başlar. Her iki harekette de imgelem bir köprü görevi görür. İlkinde dış dünyanın resimsel olarak önümüze konmasını sağlar, ikincisinde ise düşüncenin imgesel biçimlerle cisimleşmesine olanak verir. Bu akışta herhangi bir kopukluk estetik değer yitimine yol açar. İlk harekette somuttan yola çıkmamak, gerçeklikle karşılaşmanın eksik kalması, nesnel kutbun olmaması şairin öznelinde kapalı kalmasına, kendi öznelini nesnel sanmasına yol açar. İkinci harekette ise, içerikten yoksun bir biçimde salt biçimle şiiri ortaya koyma, biçimciliğe yol açar.

Biçimin içeriği yakalaması, düşüncenin şairin zihninde imgeleştiği durumuyla ortaya çıkması çok zor bir süreçtir. Bunun için sayısız denemeler yapması gerekir. Dahası şair hiçbir zaman, ortaya koymak istediği şeyi tam olarak gerçekleştiremez. Onun sürekli arayış içerisinde olması bundandır. İçerik biçimle sınırlandığında zenginliğinden, sürekliliğinden bir şeyler yitirir. Ama biçimle sınırlandırılmazsa da o bir hiç olur. Şairin mücadelesi kaostan kozmos çıkarma mücadelesidir. O zihninde tasarladığını ete kemiğe büründürmeye çalışır. Bu ise hiçbir zaman tamamlanmayacak bir uğraştır. Bu yüzden şair içeriği daha iyi ortaya koymak için bıkmak bilmeden çalışır. Sürekli yeni biçimler dener. Bu arayışın sonunda doyum ve doyumsuzluk onu bir arada yakalar. Şair yapıtında biçim ile içerik arasında tam bir uyum gerçekleştiğine asla ikna olmaz. Biçim ve içerik arasındaki birlik ne kadar yetkin olursa olsun bu birlik görecedir, temel olan biçim ile içerik arasındaki çelişmedir.(10) Sisyphos'un çabasına benzer şairin çabası. Taşı doruğa kadar sürer, bir şiiri bitirir, tam doruğa vardım derken, şiirini mutlak anlamda yetkin görürken, taşı elinden kaçırıverir, şiirinde bir şeylerin eksik olduğunu görür. Ne yaparsa yapsın taşı doruğa çıkarmak, mutlak'a ulaşmak olası değildir. Sisyphos şaire sınırlarını duyurur. Gene de şair, her yeni şiirde bir doruğu, mutlak'ı amaçlamaktan vazgeçmez.(11) "*Yazılmamalı / zaman denilen kurdun / kemirebileceği / tek bir sözcük bile // o yüzden / her kelime bir nota olmalı / şiir şarkı / insanlık şarkısı.*"(12) Mustafa Tabak da taşı doruğa yuvarlıyor, zamanın eskitemeyeceği sözcükler yazmak istiyor, mutlak'ı, ölümsüzü hedefliyor. Şairin mutsuzluğundan o da payını alacak. Ama yine de vazgeçmeyecek. Umutsuzluğa da yine şiirle kafa tutar Mustafa Tabak: "Yok umuda umutsuzluk / bu dünya yıkılsa da / umutsuzluğa umut yok / kızılca kıyamet kopar / tekrar kurulur bu dünya / umutsuzluğa umutsuzluk / umuda umut verdikçe."(13) Emily Dickinson "Her Esrime Anının Bedeli" şiirinde, yaratma ediminin, beraberinde yoğun bir acıyı getirdiğini şu dizelerle anlatır: "*Her esrime anının bedelini / Ödemek zorundayız acıyla / O ana uygun düşen / Hassas ve titrek orantıda // Her sevilen saat için / Yevmiyesi az, uzun yıllar, / Acıyla yoğrulan bozuk paralar / Ve sandık dolusu gözyaşları.*"(14)

Biçim ve içeriğin birbiriyle tam kaynaşması ve uyumu estetik değerin ölçüsüdür. Biçim ve içerik arasındaki bu çelişmenin aşılabilmesi ve tam bir uyum kurulması ciddi ve sabirli bir çalışmayla olasıdır. İçerik ile biçimin imgesel birliği bir düşünceyi sanatsal kılabilir ancak. "*İçerik biçimden çok daha hareketli, çok daha etkin ve devingendir. Biçim tutucudur aynen sürer gider. Hiçbir zaman, bir değişim zenginliği taşıyan içeriği yakalayamamış; ne sözde, ne renkte, ne tonda, ne de harekette içeriğin üstüne binememiştir. İçerik, her zaman savuşup kaçmış, biçimi yeniden kızıştırmıştır. Ama, biçimin de bu çağrıya uyması gerekir. İçerikle arasındaki çatışmanın kaynağının, kendi noksanlığından, kendi yavaşlığından geldiğini kabul etmek zorundadır.*"(15) Cengiz Gündoğdu, *Cehennem Şiirleri* için yazdığı yazısında her biçimin içeriği taşıyamayacağını belirtir ve içeriği kırıp dökmeden taşıyacak bir biçimin gerekliliğine değinir. Berrin Taş, *Cehennem Şiirleri*'nde içeriği taşıyacak yeni bir biçim oluşturmuştur. Dün, bugün ve yarını içeren üç uzamlı bir biçimle şiirini dışlaştırır. Bu uzun şiirden kısa bir bölüm: "*çatlamış toprak / ağaç dallarına asılı / bulutlar uzak diyarlara gitti / acıyı dindirecek bir damla su yok // dağlar devrildi hiddetinden / devrildi menekşelerin üstüne / söylendi boğuk homurtularla / ne işe yarıyor heybetim // yıldızlar küskün / yıldızlar konuşmuyor / yıldızlar yol göstermiyor gemicilere / yıldızlar aydınlığı da alıp gitti*".(16)

Tema ve Konu Ayrımı

Şiirde felsefenin yerini görmek için tema ve konu ayrımına bakmak gerekir. Konu, yapıtta canlan-

dırılan somut olaydır. Tema ise yapıtta tartışılan etik, siyasal, dinsel, felsefi türden yaşamsal bir sorundur. Bu sorun toplumsal yaşantıdan çıkarılır.(17) Bir yapıtta yalnızca konu varsa tema eksikse, o eserin tekilde kaldığını soyutlama yapamadığını söyleyebiliriz. Bu eser bize olanı olduğu durumuyla göstermeye çalışır; yaşamsal bir sorunu bizimle tartışmaz, bir fikir bildirmez. Eserde felsefi boyut tema ile oluşur. Bu da soyutlama yetisini gerektirir. Konu tekil olanı, somut olanı kapsar. Tema ise genel olana, soyut olana işaret eder. Şairin amacı şeyi olduğu gibi anlatmak, tekilde kalarak kendinde şeyi yakalamak değildir. Tekilden soyutlama yolu ile genel olana yükselmektir. Burada genel olan şeyin ya da olgunun kendisinin değil toplumsal olarak belirlenişinin, toplumsal değerin canlandırılmasıdır. Yani teması olan bir şiir, içinde her zaman için insanı barındırır. Şiiri tümele taşıyacak olan soyutlama ancak insanın şiire sokulmasıyla olur. Buradaki insan tekil insan değildir, şairin beni değildir. Şair nesnellikle, toplumsal alanla ilişkiye geçerek tümel insanı şiirinde ortaya koyar. Şiirin tekilde kalması, şairin kendi öznelini işin içine katmaması durumunda, yani öznel kutup eksikliğinde ya da yalnızca kendi öznelini anlatmasında gerçekleşir. İlkinde nesnel tekillikte, ikincide de öznel tekillikte sıkışıp kalır şiir. Nesnel tekillik derken ağaçta kalıp ormanı görememeyi düşünüyorum. Şiir aynı zamanda hem ağacı hem ormanı göstermeli ve onları neden gösterdiğini bilmelidir. Öznel tekillikte kalan şair de kendi bunalım, acı ve sevinçlerini anlatır yalnızca. Cengiz Gündoğdu, burjuvazinin gözde şairinin durumunun bu olduğunu belirtir. İnsanla gerçeklik arasında örtülü, bulanık bir dil oluşturmuştur egemen sanat. Bu durumu Berrin Taş şöyle anlatır: "*Nicedir / uyuyordu sanat / uçuşan sözcüklerle / bulanık resimler arasında / silinmişti insan yüzü // şiirler konuşmuyordu / kapandı şair / yoksunluğun karanlık mağarasına / söz erteledi gücünü // sanatçı / kırılmış bir dal / yitik bir düş / kuşatılmış zakkum çiçeği // unuttu / düşlerin efendisi / ağzının mühürlendiğini / unuttu konuşamadığını // seslendi / boğulmuş mırıltılarla / ölmek / bir daha uyanmamak değildir / yitirmektir günbatımını*".(18) Cengiz Gündoğdu, öznelci şairin günbatımını yitirdiğini, günbatımını yitirenin, gün doğumunu da yitireceğini söyleyerek, destekler bu dizeleri.

Şimdi bu belirttiğimiz ayrımlara ilişkin birkaç örnek verelim. Tekilde kalan, tema düzeyine yükselemeyen, konulu ama temasız bir şiir olarak Ümit Yaşar'ın *Mutlu Sokak Şiirleri*'nden "Mutbağımız" adlı şiir örnek gösterilebilir: "*Mutbağımız oldukça geniş, aydınlık / Dolapları bol ve her yanı fayans / İnsanın iç açıcı bir mutbağının olması / Bu çağda doğrusu ya büyük şans // Yemek yapma merakım var, Güneyliyim ne de olsa / Yumurta kırmaktan başka şeyler de geliyor elimden / sen istersen kılıbık de, ne dersen de / Neme lâzım! Ben memnunum hâlimden // Pilavı dinlendirmenin ayrı hazzı var / Çorbayı kıvamınca kaynatmanın ayrı / Salata yapmayı kolay sanırlar, hiç değil / Doğraması ayrı hüner ister soğanları.*"(19) Ümit Yaşar'ın bu şiirinde herhangi bir yaşamsal soru göremiyoruz. Mutfağı ve kendisi hakkında bazı ayrıntılar öğreniyoruz yalnızca: Mutfak ferahmış, her yanı fayansmış, Ümit Yaşar yemek yapmaya meraklıymış, soğan doğramak öyle herkesin harcı değilmiş vs. Bu dizeler, hiç zorlanmadan günün herhangi bir saati, evimize gelen bir ahbabımıza söyleyeceğimiz türden cümleler. Yorum gücümüzün ve iyi niyetimizin sınırlarını zorlayarak, Ümit Yaşar'ın, insanın bu çağda böyle bir mutfağının olmasını büyük şans olarak değerlendirmesinden, yaşam düzeylerinin eşitsizliğine dair bir şeyler söylediği sonucunu çıkarabiliriz belki. Sonuçta, zenginliğe ve yoksulluğa, talih ya da talihsizlik olarak bakmaktan öteye gidemeyen bir şiir görüyoruz.

Şiirin tekilde ancak bu kez öznel tekillikte sıkışıp kaldığı bir örnek olarak Sami Baydar'ın bir şiirini ele alacağız:"*Biliyorum / bir zamanlar / ne kadar böcek / kelebek varsa / kırlarda / taşıyıp duruyordu / babam evimize. // Küçücüktü benim kalbim / yalnız onlarla yaşıyordu oğlunuz. / Hayır / söylemeyeceğim / hangisini çok sevdiğimi. // Yalnız korkuyorum / eziyet ettiğim için hayvanlara. / Dün – bugün – yarın / bana darılabilirsiniz. // Kalbimi kimseye açmadım ki ben / bunu biliyor muydunuz?*'(20) Şiir bize Sami Baydar'ın çocukluğuna dair bir şeyler söylüyor. Baydar bizimle bir sırrını paylaşacak gibi başlıyor şiirine. Ancak bu sır paylaşılmadığı gibi onun çocukluğuna dair bir ayrıntıyı öğrenmiş olmaktan öteye de gitmiyoruz. Şiir Sami Baydar'ın çocukluğunda onu etkileyen bir anı üzerine kurulmuş, ancak onun iç dünyasının sınırlarından çıkıp bize ulaşmayı başaramıyor. Şiirde duygusal bir yoğunluk, kapalılık egemen. Sami Baydar bu yoğunluğa mesafe alıp bakamamış. Okuru ihmal eden, şımarık tarzda yazılmış bir şiir çıkmış karşımıza. Şiir ilk duyuluş hamlığıyla, düşünceyle beslenmeden yazıldığı için, yalnızca Sami Baydar -ve belki ailesi- için anlam ifade eden içli bir itiraf olmaktan öteye gidememiş. Üstelik eser, biçimiyle de şiirsellik kuramıyor. Şiir dizelerle yazılmış bir düz yazı metin gibi duruyor. Biçimin güçsüzlüğü içeriğin savrukluğundan ileri geliyor.

Son olarak A. Kadir'den tema düzeyine yükselen bir şiir örneği verelim. Şiirin adı "Ben Sensiz Burda" "*Yaslanıp omzuna gecenin / sabahı karşılar gibi / ama dünyaya günaydın diyemeden. // Yatar gibi çimenler üstüne / ama çimenlerin kokusunu*

alamadan. // Koşar gibi denize doğru, / ama denizde kulaç atamadan. // Uzanır gibi bir çocuğun başına, / ama çocuğun başını okşayamadan. // Tırmanır gibi gürbüz bir ağaca, / ama ağaçtan bir meyve koparamadan. // Kavuşur gibi eski bir dosta, ama eski dostla kucaklaşamadan. // İş başında türkü söyler gibi, ama sesimi ben bile duymadan."(21) Bu şiirde yalnızlığın neden olduğu eksiklik, yoksunluk duygusu ele alınıyor. Şair yalnızlığa, yarım kalmışlık olarak bakıyor.

Şiirin salt imgelerle yazıldığını söylemek soyutlamanın ilkel düzeyde yapıldığını, imgelemden öteye, düşünceye gidilmediğini gösterir. Saf şiir imgelemde takılı kalır. Oradan ne düşünceye çıkabilir ne de somuta dönebilir. Zaten bunun kendisini kirlettiğini düşünür. Sözcükleri görüsel karşılıklarından ayırarak salt biçimsel, sessel olarak kullanmaya çalışır. Ama bu boşuna bir çabadır. Sonuçta sözcükler tikel varlıklardan elde edilen soyutlamalardır. Onları gerçeklikten ayırmak onlara canlılığını veren kaynağı kurutmak olur ve böylesi bir şiir ancak ölü bir şiir olur. Eğer şiirle ilgili olarak bir saflıktan, arınmadan söz edeceksek, bu, şiirin değil şiire bulaşan insanların arınmasıdır. Çünkü şiir insanlara kardeşçe bir yaşamı esinler.

Tema içerik ile ilgilidir. Yapıtın değeri konuya değil temaya bağlıdır. Ancak yapıtın içeriği yalnızca temadan oluşmaz. İçeriği sanatçının bu temayı ele alış biçimiyle tam olarak ortaya çıkar. Bir sanatçı yapıtında ele aldığı sorunu çözümsüz bırakıyor gibi görünebilir. Ama aslında gerçek böyle değildir. Sanatçı temayı ele alışıyla hangi saflarda olduğunu çoktan belirlemiştir. Şiirinde hiçbir şey anlatmamayı seçen bir şair de hiçlik ve anlamsızlık temasını bu şekilde ele alarak ideolojisini ortaya koyar. Bu anlamda sanatçı asla tarafsız olamaz. Benim şiirimde politika yok diyen şair doğru söylemiyordur. Biraz dikkatli olursak bu şiirlerdeki politikasızlık politikasını açıkça görebiliriz. Bu şairler yokluğun kapısını ondan yine yokluğu duymak için tıklarlar. Kaostan yine kaos üretmekten başka dertleri yoktur. Ölümsüz şiiri elde etmenin yolunu zamanı hiç başlatmamakta bulurlar. Geçmiş ve gelecekle ilgileri yoktur, ana hapsolmuşlardır. Şiirlerini hiçliğin kapısına bırakan anne babalar gibidir onlar. Yokluğu varlığa, saflığı anlama yeğlerler. Bu şiirin karşısında, "*her yüzeye nüfus eden insan varlığının sürekliliğini*"(22) barındıran bir şiir vardır: "*Asitle, insan elinin emeğiyle aşınmış, yasal ve yasanın dışında her çeşit işin beslediği, ter ve duman, sidik ve zambak kokularıyla kaplanan bir şiir.*"(23)

Şairin düşüncesi, dünya görüşü onu belirli bir temaya yönlendirir. Onun düşüncesini temadaki soruya verdiği yanıttan anlarız. Şairin bir şey yaratma isteği olması için öncelikle söyleyecek sözünün olması gerekir. Şair yaratarak belirli bir olay karşısında belirli bir yargıda bulunmuş olur. Bunu bilerek ya da bilmeyerek yapabilir. Çünkü şair de sonuçta bir insandır ve yapıtında canlandırdığı olayları yargılamaktan geri duramaz. Onu yaratmaya iten şey de bu yargıda bulunma, söz söyleme gereksinimidir. Bir şeyin onun ilgisini çekmesi gerekir, gerçeklikle bir karşılaşma gerekir. Kimi kez şairin düşüncesi şiirde doğrudan cisimleşir, şair kendi düşüncesini açıkça okura duyurur (tezli şiir), kimi kez de düşünce belli ölçüde metinde gizlidir, okurun bilincinde oluşur. İlkinde tema doğrudan düşünceye dönüşmüştür, ikincide bu dönüşüm okurun bilincinde gerçekleşir.(24) Tema toplumsal yaşamdan çıkar. Aynı tema sayısız kere ele alınabilir, tükenmezdir: Yeni insan, toplumsal ilerleme, anne sevgisi, doğanın insan yaşamındaki yeri vb.

Tema, ele alınış biçimine göre düşünce boyutunda gerici bir nitelik kazanabilir. Düşünce temanın nesnel anlamıyla uyum gösterebilir, eğer tema çarpık, tek yanlı ele alındıysa, düşünce temanın nesnel anlamıyla çelişme gösterir. Düşünce böylece gerçekliği, temayı doğru yorumlayamamış olur. Gerici, aldanan düşünce, nesnel, toplumsal gerçeklikle doğrudan çatışmaya girer. İnsana düşman olan, ırkçı, faşist düşünceler ile gerçekten nitelikli bir sanat yapıtı ortaya çıkamaz. Böyle bir düşünme tarzı temanın nesnel anlamını doğru ele alamaz.(25) Necip Fazıl'ın "Büyük Doğu Marşı"ndan bir bölüme bakalım: "*Allahın seçtiği kurtulmuş millet! / Güneşten başını göklere yükselt! / Avlanır, kim sana atarsa kement, / Ezer kuşatılmaz, çevrilmez ebet. // Allahın seçtiği kurtulmuş millet! / Güneşten başını göklere yükselt! / Yüce altın nesli, o tunç Oğuz'un! / Adet küçük, zaman çabuk, yol uzun. / Nur yolu izinden git, KILAVUZ'unl / Fethine çık, doğru, güzel, sonsuzun!*"(26) Bugün birçok yerde Nâzım Hikmet'le Necip Fazıl'ın isimleri birlikte anılıyor. Şöyle söyleniyor: Necip Fazıl'ın düşüncelerini onaylamayabilirsiniz ancak onun şairliğini ve dehasını kabul etmeniz gerekir, o da tıpkı Nâzım Hikmet gibi bu ülkenin bir gerçeğidir. Bunu söyleyenler şairin sanatının, düşüncesinin taşıyıcısı olduğunu unutuyorlar ya da unutturmak istiyorlar. Necip Fazıl bu şiirini tarihsel açıdan geri ve ırkı gözeten düşüncelerle yazmıştır ve ortaya çıkan şey, estetik nesne olmaktan uzaktır. Şiirsel içeriği tek başına yaşamdan süzülüp gelen, tema oluşturmaz. İçerik, şairin temayı ele alışına bağlı olarak biçimlenir. Şairin temayı ele alışı onun dünya görüşüne bağlıdır. Sağlıklı bir dünya görüşü insanlığın birikimlerini kavramak ve kendi çabasını da bu birikimlerin bir parçası olarak görmekle olasıdır. Bu kavrayış ise şairin felsefeyle olan ilgisiyle derinleşir.

Duygu-Düşünce Ayrımı

Duygu-düşünce ayrımı, şiirde içeriği salt duyguya biçimi de yalnızca düşünceye indirgeyen bir ayrım. Bu ayrımla düşünceye ilk duyuluş hamlığını düzenleyen, duygu kusmayı engelleyen salt biçimsel bir görev verilmiş. Düşüncenin görevi duyguyu dizginlemek ve onu şiirsel sınırlar içinde ifade etmek. Düşüncenin bu işi yaptığı doğru, ama eksik bir bakıştır. Bu çözümlemeyle gidersek şiirde felsefenin yerini bulamayız. Bu nedenle içerik-biçim ayrımı üzerinden konuşmak daha doğru olur.

Duygu tutkuları, hafif ya da şiddetli heyecanları, çeşitli ruh durumlarını belirtir. Duyguda doğrudanlık, şimdilik vardır. Düşünce ise bir dolaylılığı, belirli bir süreyi gerektirir. Duygularda şiddetten, delilik ve uçuculuktan söz ederiz. Duygu güdüseldir, yıkıcıdır, sınır tanımaz. Düşünce denince ölçülülük, sağduyu ve derinlik terimleri akla gelir. Düşünce duygunun başıboşluğuna düzen verir. Doğru olan, düşünceyi iki anlamda ele almaktır. Birincisinde, düşünce mantıksal işlemlere işaret eder. Seçme, birleştirme yetisi, imgeleri düzenleyip onlara birlik verme, soyutlama bu tür işlemlerdir. Bu işlemleri gerçekleştiren düşünme yetisidir. İkinci olarak düşünce; dünya görüşü, yaşama ve insana bakış anlamına gelir. Bu anlamlarla düşünce hem biçime hem içeriğe katılır. Düşünme yetisi tikel olana tümel bir nitelik kazandırır. Düşüncenin duyguyu denetlemesinin özünde de bu vardır. Düşünce aracılığıyla şiddetli duygular kişisellikten çıkıp tümel hale gelirler. Şairin acısı tüm insanlığın acısı olur.

Şiirde duygu ve düşünce bir aradadır. Şiirsel içerik, yaşamsal bir sorunu ortaya koyan tema ve bunun ele alınışı olan dünya görüşü ile biçimlenir. Tema toplumsaldır. Bu nedenle her zaman için dış dünyayla karşılaşmayı gerektirir. Dış dünyayla ilk karşılaşma duyular yoluyla olur. Ancak bu karşılaşma sonucu yaşanan deneyim sırf duyumdan ibaret değildir. Duygu da duyumla ilişkili olarak, dış dünyayla bu ilk karşılaşmanın dolaysız sonucu olarak düşünülür. Oysa bilince çıkmamış bir duygu bizim için bir hiçtir. Bu nedenle duyum-kavram, duygu-düşünce gibi ayrımlar kuramsal ayrımlardır. Somut günlük deneyimimizde biz bunları bir arada buluruz. Ancak felsefi bir incelemede, geriye doğru çıkarım yaparak, deneyimi, duyum ve düşünce olarak ayırabiliriz. Sonuçta şiirde duygu ve düşünceyi birbirinden ayırmamız olası değildir. İkisini bir arada düşünmek gerekir. Duyguyu kendiliğindenlik olarak düşünebiliriz. Yoğun bir ruhsallık, sarmalayan bir duygulanım. Kimi şairlerin gece hülyalara dalmışken birden esin perisinin onları 'ziyaret' ettiği bir an. Bu tip ruhsal durumlar uçucu, yüzeysel, kararsız, düşünceden kaçan durumlarsa, bir verimsizliğe, kısırlığa işaret ederler. Şair o anın coşkusuyla duygularını kaleme alır. Ortaya çıkan onun öznel duygularının olgunlaşmamış, sulu göz bir yansıması olacaktır. Mayakovski, ozan kıvırcık bir koyun gibi gezinen ve lirik ve sevdalı temaları meleyen biri olmamalı, der. Duygular ancak kavrayıcı, serinkanlı bir düşünce ile ilişkilendirilirse iyi bir şiir ortaya çıkar.(27) Bu da, yoğun bir çalışmayı gerektiren bir süreçtir. İçeriğe biçim vermek için duygu ve düşüncelerin olgunlaşmasını beklemek gerekir.

Felsefe ile Şiirin Ayrımları ve Ortaklıkları

Felsefe ile şiir ilk elde birbirinden oldukça farklı görünür. Felsefe gerçeklik ile uğraşır, görünenin ardındaki idedir aradığı. Şiir ise nesnelere, olgulara yönelir amacı güzelliktir. Filozof kavramlarla iş görür, şair imgelerle. Filozofun amacı açıklık ve kesinliktir. Şair kalıcılık ve etkiyi hedefler. Tüm bunlar çok genel ifadelerdir. Daha derin bir incelemede felsefe ile şiir arasında birçok ortaklık yakalarız.

Duyusal olanla düşünsel olanın kesin çizgilerle ayrımı felsefe tarihinde yer yer sanatın gözden düşmesine yol açmıştır. Sanat baştan çıkarıcı, kanatlandırıcı, hazza boğan yanıyla hep duyusal olana yakın görünmüştür. Platon'da gerçeklik değişmez özler olan ideaların bilgisidir. Gerçekliğe ise ancak düşünceyle ulaşılır. Duyular bizi yanıltırlar ve gerçeklikten uzaklaştırırlar. Sanat duyulur dünyaya ait bir etkinliktir. Sanat idelerin gölgeleri olan nesneleri taklit etmekle meşguldür ve bu nedenle gerçeklikten üç derece uzaktır.

Filozofların ruhu bedene üstün gören tarafları sanata şüphe ile bakmalarını sağlamıştır. Sanatın baştan çıkarıcı yönü ahlaka aykırı gibi görünür. Estetik haz hep cinsel bir heyecanla karşılaştırılır. Oysa düşünsel hazzın da cinsel doyuma benzer bir etki yarattığını söyleyebiliriz. Şiirin yarattığı ürpermeleri pekâlâ felsefe de yaratır. Çünkü ikisi de farklı üsluplarda en genelde aynı şeyi yorumlarlar: Varlığı ve yaşamı. Şiir de felsefe de sonuçta sağlam olarak biçimlendirilmiş bir yapıya ulaşmaya çalışırlar. Aradıkları tutarlı bir bütündür. Felsefi sistemde de şiirde de tutarlılığı sağlayacak olan gerçekliği doğru çözümlemek ve eldeki malzemeye belli biçimlere göre birlik vermektir. Felsefede de şiirde de düzen ve uyum egemendir. Şair ve filozof ikisi de yokluktan varlığa, kaostan kozmosa ulaşmaya çabalar. Sanat bir yaratma ve düzenlemedir, felsefe de öyle. Filozof da bir sanatçı gibi seçer ve düzenler. Metafizik bir sistemden alınan zevk de estetik bir zevktir.

Birçok filozof felsefe ile sanat arasında ahlak bakımından bir uyuşmazlık olduğunu düşünür. Bu düşünce zamanla değişir ve felsefe sürgün ettiği sanata estetikle bir yer açar. Bunun yanında şu fark edilir: Genelde sanat ve özelde şiir yalnızca

estetik haz vermez, ahlaki bir etki de uyandırır. Şiir bunu, insanlar arasında dolaysız bir iletişim aracı olarak yapar. Şiirde şair kendi beniyle öbür benler arasında ilişki kurar. Şiirle insanlar arasındaki ayrımlar ortadan kalkar. Çünkü şiir ortak değerlerin taşıyıcısıdır. Şiir bize birbirimize ne kadar benzediğimizi hatırlatır. Zaman, ırk, dil, cinsiyet farkına rağmen acılarımız, korkularımız, özlemlerimiz, sevinçlerimiz ne kadar da aynıdır. Bundan yaklaşık 4000 yıl önce yazılmış bir Mısır şiiri ölümü şöyle anlatır: "*Ölüm işte karşımda bugün / yağmur sonrası gibi, / evine dönmesi gibi insanın denizaşırı bir yolculuktan. // Ölüm işte karşımda bugün / gök açılır gibi, / evini özleyen insan gibi uzun bir tutsaklık sonunda.*"(28) İnsanın ülkü ve inançları şiirle canlı ve açık bir ifadeye kavuşur. Bu nedenle şiir inandırıcı bir ahlak aracı haline gelir. Şiir insanın tüm benliğine seslenir, bundan ötürü de insan davranışları üzerinde çok etkilidir. İktidarlar sözün bu gücünün farkındadırlar. Bu nedenle de şiiri aforoz ederler, şairi prangaya vururlar. İktidarlar şiiri yasaklarlar, çünkü şiir insanların ortaklıklarını ortaya koyar. Acı, sevinç, aşk, doğa, umut, yalnızlık ve insanla ilgili ne varsa şiire girer. Oysa burjuvazi ortaklıklardan çok farklılıklara vurgu yapar: Dil, din, ırk, cinsiyet farklılığı vs. Dahası bu vurgu çokkültürlülük, ılımlılık, hoşgörü, ötekine saygı terimleriyle yapılır. Oysa burjuvazinin kendisine benzemeyene hoşgörüsü, onu kendisine benzetebildiği orandadır yalnızca. Burjuvazi sözcüklerin birleştirici gücünü biliyor. Bu yüzden estetik nesneye karşı.

Doğa bilimlerinin, felsefenin şiirle bağını koparmaması gerekir. Şiirle bağını koparmama resimsel olanla, imgesel olanla bağını koparmamak anlamına gelir. Şiir düşünce ve duyarlığı harmanlar. Şiirle bağını koparmamış bir felsefe ancak somutla ilişkiye geçebilir ve soyut olana, genel olana yükselebilir. Şiirin dolaysızca izlediği yöntem felsefenin de yöntemi olmalıdır. Doğa bilimleri için de aynı şey geçerlidir. Doğaya resimsel bakış, aslında doğaya estetik bakış ile olasıdır. Şiir dille bu resimsel bakışı kurar.

Manifesto Denemesi

1. Sanatçı idelerle değil nesnelerle, tümel olanla değil tekil olanla ilgilendiği için suçlanır. Platon'un sanata temel eleştirisi de budur. Oysa sanatçı tikeldeki tümeli ortaya koyar. Şairin şiirde anlattığı tümel, şeyin kendisi değildir. Şair acının kendisini anlatmaz, bir şeyin acısını anlatır. Ancak o bunu yaparken tekil acıda kalmaz soyutlamayla evrensele gider. Burada sözü edilen tümel, evrensel acı; acı ideası değil, tüm insanlar için anlam ifade eden acıdır. Şiirin ortaya koyduğu tümellik toplumsaldır. Bu tarz bir tümellik tekil olanla, somut olanla bağını koparmadan genele ulaşır. Şairin soyutlama yapıp tümel olana çıkabilmesi onda tür bilincinin bulunması ile mümkündür. Şiir insandan kopuk olamaz. "*ey benim / Matruşka yalnızlığım / çölde açan çiçeklerim / ağaçlarım / dallarım / parmaklarıma batan / dikenlerim / insanlarım.*"(29) Berrin Taş şiirinde matruşka imgesiyle bize hem tekilliğini, kapalılığını hem de yalnızlığı içinde kaynaşan çoğulluğu, insan sevgisini ve yakınlığı duyurur. Şair yalnızlığı tek olmaya, yeryüzünde bir başına olmaya indirgemez. Birey tekilliği içinde ona bir yandan sevinç bir yandan acı veren insan halleriyle doludur.

2. Şairin filozofluğu tema seçiminde ve temayı yorumlayışında ortaya çıkar. Tema yaşam karşısında sorulmuş sorudur. Şair şu ya da bu temayı seçerek dünya görüşünü açık eder. Dünya görüşü, yaşamı ve varlığı yorumlama biçimidir. Yaşamı ve varlığı sağlıklı yorumlama felsefesiz olmaz. Felsefeyle ilgilenen bir şairin bakış açısı genişler. Böylece ele alacağı temalar ve onları işleyiş biçimi zenginleşir. Şiir temayla birlikte filozofça konuşmaya başlar. Çünkü tema yaşam üzerine sorular sorar, tıpkı felsefe gibi. Şair felsefeyle içli dışlı olduğu ölçüde şiirinde ele aldığı temaları ve onları yorumlayış biçimini zenginleştirir. Felsefe teoriye, ahlak pratiğe ilişkin olandır. *Poiesis* yani yaratma, teori ile pratiğin uyumudur. Şair şiiriyle, felsefesi ve ahlakı arasında bir köprü kurmalı. Yani düşündüğü gibi, yani şiiri gibi yaşamalı. "*Sevdalınız komünisttir, / on yıldan beri hapistir, / yatar Bursa kalesinde. // Hapis ammâ, zincirini kırmış yatar, / en âlâ mertebeye ermiş yatar, / yatar Bursa kalesinde. // Memleket toprağındadır kökü, / Bedrettin gibi taşır yükü, / yatar Bursa kalesinde. // Yüreği delinip batmadan, / şarkısı tükenip bitmeden, / cennetini kaybetmeden, / yatar Bursa kalesinde.*"(30) Şair en âlâ tutsaklıkta şiirle zincirini kırar. Hiçbir esaret ona köklerini, bilincini, düşlerini kaybettiremez.

3. Sanat sanat içindir düşüncesi karşısında ne yapabiliriz? Bu anlayışa karşı gür bir sesle Eluard'a katılmak gerekir: Şiir yararlı bir nesnedir.(31) Şiirin yararı onun kullanım değerindedir. Elbetteki şair, şiirini onun kullanım değeri için yazmaz. Ancak iyi bir şiirin kullanım değeri olacağı kuşkusuzdur. Çünkü şiir'in mantığı iyinin mantığıdır. Bu, burjuvazinin mülkiyet, vatan, aile, din kurumlarının boyundurduğundaki iyilik anlayışı değildir. Şiir sadece olanı değil olması gerekene özlemi dile getirir. Şiir insan ideallerini cisimleştirir ve böylece bizi başka bir yaşamın olası olduğu fikrine ikna eder. Şiir yalnızca insanların acılarını dindirdiği için, onları mutlu ve coşkun kıldığı için, ya da âşık ettiği için yararlı değildir. Hadi daha net söyleyelim; şiir, gelecekteki sınıfsız ve sömürüsüz toplumun biçimlendirilmesi mücadelesine katkıda bulunur. Onun asıl yararı bu-

dur. Kabilesindeki her yurttaştan daha da yararlı olmalı ozan, der Paul Eluard. Burjuvazi, sanat sanat içindir, diyerek, yaşamla sanatı birbirinden koparır. Canlılık, duygular, zenginlik, renkler, imgeler yalnızca seçkinleşen bir sanata ait faydasız ama ruha hoş gelen süslerdir. Yararlılık ise gündelik hayatın mantığıdır. Estetik, bir süse indirgendiği için yaşamdan dışlanır. Günlük hayatta işlevsellik öne geçer. Sanatın yeri ise galeriler, büyük konser salonları, parlak ciltli kitaplardır. Tüm bunlar insanı ve yaşamı parçalı gören bir anlayışın sonucudur. Bu anlayış ruh ve bedeni, düşünce ile duyguyu ayırır, şiiri felsefeden koparır, salt biçime indirger. Bununla da yetinmez sanatı bir meta olarak pazarlar. Sanatı insanları uyutmak için kullanır. Burjuvazinin; şiir, şairin kendi kendine oynadığı biçimsel bir oyundur demesine kanmamak gerekir. Bu oyunun ardında başka bir oyun döner çünkü. Şair, şiiriyle bu oyunu gözler önüne serebilir, burjuvazinin ipliğini pazara çıkarabilir. Şair insanı bilinçlendirme işine soyunmuş bir özgürlük savaşçısıdır. Şiir yararlıdır. Şair Prometheus'tur. Tanrılardan insan için ateşi çalar. "*Terli ellerin yetiştirdiği çiçekler / aydınlatmasın diye bir odanın içini, / sabah yeli açmasın diye alınlara / serçelere açtığı duru güneşi, / besleyici şafağı getirmesin diye / ak badanalı evlerin sofrasına, / göllerden tuz çekenlerin / odun indirenlerin dağlardan / perçin vuranların, tane dövenlerin / üzümden şarap çıkaranların teri / tuzda, ateşte, ekmekte ve şarapta / ışımasın diye bu karanlık / biliyoruz artık.*"(32) Kemal Özer dizeleriyle karanlığın nedenini açık kılar. Şiirin aydınlığı, görünmezin ardında gizleneni ortaya çıkarır. Şair şiiriyle insana gerçeği bildirir, onu uykusundan uyanmaya, yaşamı üreten ellerini bu kez isyan etmek için kullanmaya çağırır.

4. Bilimin, siyasetin, ahlakın, hukukun etkilerini gündelik yaşamımızda her an tüm şiddetiyle duyumsuyoruz. Oysa şiir doğrudan hayata girmiyor. Şiirin ortaya koyduğu gerçeklik belirsiz, başıboş, coşkun, uçucu görünüyor. Şairlerin başlarında düşten bir hale hülyalar içinde dolanan, ekmek elden su gölden yaşayan, tek derdi esin perisinin 'ziyaretlerini' kaçırmamak olan tipler olduğu düşünülüyor çoklukla. Yaşam ciddidir, yaşam zordur. Oysa şiir yalnızca bir oyundur. Burjuvazi şiiri faydasız ilan ederek onu yaşamdan sürdü, söz dizimlerine hapsetti. Şiirin yararını doğrudan göremiyoruz. Bu yüzden de hatırlamıyoruz şiiri. Şiire gereksinme duymuyoruz. Zamane âşıklarının cep telefonlarından birbirlerine yolladıkları uyaklı dörtlükler olmasa şiirin adı bile geçmeyecek artık. Neyseki arada sırada yağmur yağıyor. Eğer şehrin alt yapısı iyi, su basmayacak bir semtinde oturuyorsak garip bir melankoliye kapılıyoruz ve aklımıza geçmişten hatırımızda kalan birkaç dize geliveriyor, ya da biz bir şeyler çiziktiriyoruz.

Bilimin ortaya koyduğu gerçek, şiirden daha farklıdır. Bilim evrende olup bitenleri yasalarla ifade etmeye çalışır. Kuşkusuz bilim deneyimden yola çıkar. Ama bilim için deneyim ölçülere vurulabilir, salt akılla kavranılabilir bir şeydir. Şiirin dili ne kadar soyut olursa olsun deneyime daha sadıktır. Gün batımının gökyüzünü boyadığı renkleri tayfların frekanslarından daha iyi anlatır. Şiir bize faydasız görünüyor, çünkü şiirin sunduğu bilgi bize tabiat ve başka uluslar üzerinde egemenlik vaat etmiyor. Şiirin söz verdiği güç, düşünce ve duygunun birliğinden gelen tinsel bir güçtür. Şiir geleceğe ve insana olan inancı tazeler. Oysa kapitalizm tinsel güçle ve insana inançla ilgilenmez. O, artı değere çevireceği emek gücünün peşindedir. İnançla da insanların bilinçlerine kilit vurur. Şiir kapitalizme karşıdır. Borsa tahvillerinin, lüks otomobillerin, milyarlık çekilişlerin, ihalelerin ortasında, gündelik kullanımlarından sıyrılmış sözcüklerle, basit bir sayfaya yazılmış sade bir şlir, sanatın gösterişsiz görkemini ortaya çıkarır ve paranın iktidarının karşısına insan ruhunun zenginliklerini koyarak, alternatif bir dünyanın kapılarını sonuna dek aralar. Şiir gündelik dilin sınırlarını zorlayarak olup bitenleri tüm çeşitliliği içinde ifade etmeye çalışır. Bu nedenle şiir, deneyime bilimin ya da başka bir disiplinin olduğundan daha sadıktır. Yaşamı ve insanı bütünlüklü görür. Deneyime sadık olmak, gerçekliği olduğu durumuyla betimlemek anlamına gelmez. Gerçeklik şairin öznelinden süzülerek şiire girer. O halde şairin ödevi, gerçekliği süzecek olan bilincini zenginliklerle donatmaktır. Şair, insanlık birikiminden yararlanmakla yükümlüdür. Gılgamış'ı, Athena'yı, Herakleitos'u, Platon'u, Farabi'yi, Bruno'yu, Bacon'ı, Robespierrei'i, Spinoza'yı, Hegel'i, Marx'ı, Nietzsche'yi, Sartre'ı, Atatürk'ü, Lenin'i bilmeli şair. Yıldızları, çiçekleri, denizleri, bulutları tanımalı. Gazete okumalı, film izlemeli, müzik dinlemeli. Yeni yerler görmeli, insanlarla tanışmalı. Şair tüm dünyaya meraklı ve soran bakışlarını yöneltmeli, kendisine evreni ölçü almalı. Ancak bu yolla yaşama ve kendine sadık kalır. "*Başka ozanlar – bana ne onlardan? / Batırsınlar burunlarını pisliğe, / göstersinler esrik coşkularını / uyduruk imgelerle ve içkiyle. // Gittiğim yer meyhane değil benim, / usa giderim, hatta daha da ileri! / Özgür bir usun sahibiyim / budala bir hizmete adayamam kendimi. // Yiyebilmek, içebilmek, sevişebilmek, uyuyabilmek! / Alacaksan evreni ölçü al kendine! / Bana göre değil sızlanıp hizmet etmek / elden ayaktan düşüren alçak güçlere.*"(33)

5. Şiirin gücü gerçekliği betimlemesinden değil onu açıklamasından ve gerçekleştirmesinden gelir.

Şiirde basit sağduyu ve mantık dünyasını aşan, gündelik hayatın ötesinde bir gerçekliğe dokunan garip bir güç vardır. Bu gerçeklik sanatın ortaya koyduğu gerçekliktir. Başka hiçbir dil bu gerçekliğin içine giremez. Beethoven'in bir sonatını çalan bir piyaniste, bu sonatın ne anlama geldiği sorulmuş. Piyanist soruyu, sonatı bir kez daha çalarak yanıtlamış. Şiir, sıradan insan için bulanık olan görünümlere canlılık kazandırır, deneyime derinlik katar. Şiir, esin dolu soluğuyla yaşamın üstüne serpilen tozu üfler. Şiirin somut ve doğrudan, deneyime sadık dili, bizi coşkuyla akan yaşam pınarının içine bırakıverir. Şiir gözlerimizdeki ve yüreğimizdeki buzu çözer. En eski atalarımızın doğa karşısındaki korkularını dindiren şiir bizi de yaşamın hoyratlığına karşı donanımlı kılar. Şiir insanı yaşama ve ölüme hazırlar. "*Şiire, aşka, ölüme inanıyorum, dedi, / işte bu yüzden inanıyorum ölümsüzlüğe. Bir dize yazıyorum, / dünyayı yazıyorum; ben varım; dünya var. / Bir ırmak akıyor ucunda serçe parmağımın. / Gök yedi kez mavi. Bu arılık / ilk doğrudur yine, son dileğim benim.*"(34)

6. Şairin besini somut olmalıdır. Somut olan şaire umut ya da umutsuzluk verebilir. Şair her durumda somutla olan bağını sağlam tutmalıdır. Ancak bu yolla kendi öznelinden sıyrılabilir. İnsanın benliği sınırlıdır, dış dünya ile bağı kesildiğinde çabucak kararabilir. Oysa evren sonsuz boyutlarıyla her zaman, en umutsuz anlarda bile, birçok olanakla önümüzde açılır. Doğa bize yağmurdan sonra güneşin sıcaklığını duyacağımızı öğretir. Geceyi ışıl ışıl bir gün izler. Çıplak ağaçlar yeniden çiçeklenir. Doğa bize en canlı umut deneyimini yaşatır. "*Her sonbahar / Silkelenmeli bir ağaç gibi. / Kurtulmalı kalıntı yaprak / Mezarlığından. / Gözlerini yum ve say. / Rüzgâr ilkbaharın şarkısını söylüyor.*"(35) Nalan Çelik "Gözyaşı Yaprakları" şiirinde, doğanın yenilenişini insanda görür. İnsan her zaman kurumuş, eskimiş olandan sıyrılacak gücü kendinde bulur. Rüzgârla beraber yeni bir mevsimin, yeni bir başlangıcın şarkısını söyler.

7. Sennur Sezer, şiir doğruları savunabilir ama her doğru şiiri doğrulamaz, der.(36) Şiirde bir düşünceyi savunmak adına şiirin kuru bir bildiri durumuna gelmesi tehlikesi vardır. Felsefeyi şiire sokarken de onu şiire yedirmek gerekir. Doğrudan felsefenin kavramlarıyla konuşan bir şiir, şiirsel çekiciliğini yitirir. Şiirde felsefe örtük olmalı, imgeleri destekleyen kavramlarda ortaya çıkmalı. Paul Eluard, filozofların üzerine sayfalarca kitaplar yazdığı adaleti şöyle anlatır: "*İnsanlarda tek sıcak kanun / Üzümden şarap yapmaları / Kömürden ateş yapmaları / Öpücükten insan yapmalarıdır // İnsanlarda tek zorlu kanun / Savaşlara yoksulluğa karşı / Kendilerini ayakta tutmaları / Ölüme karşı yaşamalarıdır // İnsanlarda tek güzel kanun / Suyu ışık yapmaları / Düşü gerçek yapmaları / Düşmanı kardeş yapmalarıdır // Hep var olan kanunlardır bunlar / Bir çocukcağızın ta yüreğinde başlar / Yayılır genişler uzar gider / Ta akla kadar.*"(37)

Dipnotlar

(1) Eluard, "Yazarım Adını Özgürlük", *Gözle Görülebilen Beşinci Şiir*, çev. Sait Maden, Akdeniz Kitabevi, Ankara, tarihsiz, s. 24.
(2) Mayakovsky-Eluard-Aragon-Brecht-Neruda, *Saf Şiir Yoktur*, Broy Yayınları, İstanbul, 1994, s. 41.
(3) Rollo May, *Yaratma Cesareti*, çev. Alper Oysal, Metis Yayınları, İstanbul, 2003.
(4) May, a.g.e.
(5) Lorca, "Bahar Şarkısı", *Bütün Şiirler-1*, çev. Sait Maden, Varlık Yayınları, İstanbul, 1984, s. 51.
(6) Aziz Kemal Hızıroğlu, *Seçme Şiirler*, Tümzamanlar Yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 27.
(7) İlhan Berk, *Güzel Irmak*, Adam Yayınları, İstanbul, 1992, s. 76.
(8) M. Kagan, *Estetik ve Sanat Dersleri*, çev. Aziz Çalışlar, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1993.
(9) May, a.g.e.
(10) M. Kagan, a.g.e.
(11) Afşar Timuçin, *Özgür Prometheus*, İnsancıl Yayınları, İstanbul, 1997.
(12) Mustafa Tabak, "Ya Kebikeç'siz Şiir", *İnsancıl*, 2005/7
(13) Mustafa Tabak, "Umut ve Umutsuzluk", *İmgelerimizi Kaybetmedik Daha*, İnsancıl Yayınları, İstanbul, 2005.
(14) Anıl Meriçelli, "Her Esrime Anının Bedeli", *Umutsuz Bir Aşkın Şairi Emily Dickinson'dan Seçilmiş Şiirler*, İnsancıl Yayınları, İstanbul, 1998.
(15) M. Kagan, a.g.e., s. 419.
(16) Berrin Taş, *Cehennem Şiirleri*, İnsancıl Yayınları, İstanbul, 2005.
(17) M. Kagan, a.g.e., s. 428.
(18) Berrin Taş, a.g.e.
(19) Ümit Yaşar, *Acılar Denizi*, Özgür Yayın-Dağıtım, İstanbul, 1984.
(20) Sami Baydar, *Nicholas'ın Portresi*, YKY, İstanbul, 2005.
(21) A. Kadir, "Ben Sensiz Burda", *Mutlu Olmak Varken*, Can Yayınları, İstanbul, 1988.
(22) Mayakovsky-Eluard-Aragon-Brecht-Neruda, a.g.e.
(23) Mayakovsky-Eluard-Aragon-Brecht-Neruda, a.g.e.
(24) M. Kagan, a.g.e., s. 435.
(25) M. Kagan, a.g.e., s. 437.
(26) Necip Fazıl, *Çile*, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul, 1986.
(27) Mayakovsky-Eluard-Aragon-Brecht-Neruda, a.g.e.
(28) Sait Maden, "Umarsızın Türküsü", *Şiir Tapınağı*, Adam Yayınlan, İstanbul, 1985.
(29) Berrin Taş, "Şiirim", *İnsancıl*, 2005/3.
(30) Nâzım Hikmet, *Yatar Bursa Kalesinde*, Adam Yayınları, İstanbul, 1993.
(31) Mayakovsky-Eluard-Aragon-Brecht-Neruda, a.g.e.
(32) Kemal Özer, "Işımasın Diye", *Bütün Şiirleri 2*, , Yordam Kitaplan, İstanbul, 2000.
(33) Atilla József, "Temiz Yürekle", *Şiir Sanatı*, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2005.
(34) Yannis Ritsos, "Vasiyet", *Şiirler*, Varlık Yayınları, İstanbul, 2000.
(35) Nalan Çelik, "Gözyaşı Yaprakları", *Gelincik*, İnsancıl Yayınları, İstanbul, 2005.
(36) Sennur Sezer, *Şiir Gündemi*, İnsancıl Yayınları, İstanbul, 1995.
(37) Eluard, "Asıl Adalet", a.g.e., s. 3.

NEO-LİBERALİZM İLE ATAERKİNİN "DANSI"

Sibel ÖZBUDUN

Bilmem fark ediyor musunuz; Türkiye'nin AB üyeliği sürecinin başlıca müzakere retoriklerinden birini oluşturan Türkiyeli kadınların durumu ve yaşam koşulları, giderek bozuluyor. İşte size rasgele seçilmiş birkaç örnek:

"*Eğitimsiz kadın nüfus arasındaki yüksek işsizlik oranının yanı sıra lise ya da üniversite eğitimi almış kadın nüfus arasında da işsiz sayısının yüksek olduğu bildirildi.*

Kadın Dayanışma Vakfı'nca, DİE'nin 2004 yılı verilerine dayanılarak hazırlanan 'Kocaeli'nde Kadın İşgücü İhtiyaç Analizi Araştırma Raporu'nda, kentte yaşayan en az lise mezunu kadınlar arasındaki işsizlik oranının, aynı durumdaki erkeklere göre iki kat fazla olduğu belirtilerek erkeklerdeki işsizlik oranının yüzde 12, kadınlardaki oranının ise yüzde 25 olduğuna dikkat çekildi. Türkiye genelinde 15 yaş ve üzeri yaş grubunda yer alan ve istihdam edilen erkek sayısının, kadın sayısının 3 katından fazla olduğu ve bu istihdam oranlarının kırkent arasında farklılık göstermediği kaydedilen raporda, 'Kentsel yerlerde yaşayan kadın istihdamının toplam istihdam içindeki payı yüzde 20 iken, bu oran kırsal yerlerde yüzde 35 olarak gerçekleşmiştir,' denildi."(1)

Evet, IMF'nin neoliberal politikalarının kıskacındaki kırsal kesimde kadın istihdamı oransal olarak artarken, kentlerde, özellikle de formel sektördeki düşme eğilimi süregidiyor. Öyle ki, 1999 yılında 15-64 yaş arası kadınların istihdama katılımı yüzde 33 iken bu oran 2000'de yüzde 26'ya, 2004'te ise yüzde 24'e gerilemiş durumda.(2) Bir başka deyişle, Türkiye'de kentlerde yaşayan, çalışma yaşındaki her dört kadından üçü, gelir getirici bir işte çalışmamakta.(3) Kuşkusuz, informel sektörde, yani evatölyelerde, özellikle tekstil ve gıda alanında çalışan kadınların sayısı saptanamasa da, azımsanamayacak kadar fazla olduğu biliniyor; ancak bu işlerin asgari ücretin altında bir karşılıkla gerçekleştirildiği, herhangi bir sosyal güvenceden yoksun olduğu, gerçekleştirildikleri ortamın sağlıksız ve denetim dışı koşulları, iş sürelerinin uzunluğu, örgütlenmeye kapalı doğası, dahası, bizzat bu işleri yapan kadınlar tarafından 'bağımsız bir gelir kaynağı'ndansa, ev işlerinin bir uzantısı olarak algılandığı(4) göz önünde bulundurulduğunda, informel sektördeki yoğun kadın istihdamını kadınlar açısından bir umut kapısı saymaktansa, Türkiye'de kadın sorunlarını ağırlaştıran, katmerlendiren bir gelişme olarak görmek, daha doğru olacaktır.(5)

Kadın istihdamındaki gerilemeyi, bir yandan, geçtiğimiz yıllardaki iki iktisadi krizin etkisinin yanı sıra, neoliberal politikaların yol açtığı istihdam daralmasına/istikrarsızlaşmasına, bir yandan da eğitimde kadınlar aleyhine biçimlenen ayrımcılığa bağlamak mümkün: "*2004 BM İnsani Kalkınma Raporu'na göre ilk, orta ve yükseköğrenimde kız çocuklarının okullaşma oranı yüzde 68'dir ve bu oran Türkiye'yi dünya sıralamasında 110. sıraya itmiştir. Bu durumda Türkiye'de okul çağındaki 600 bin kız çocuğu, eğitim olanaklarından yararlanamamaktadır.*"(6) Eğitim kademelerinde yükseldikçe kadınların sayısının azaldığıysa, herkesin bildiği bir durum. Kentlerde işgücüne katılan kadınların yüzde 69,2'sinin yüksekokul ve fakülte mezunu kadınlar olduğu(7) düşünüldüğünde, kentlerde yaşayan kadınların ana gövdesini, 'ev kadını' olarak tanımlanan, bağımsız bir gelir kaynağından yoksun, vasıfsız ve çıkışsız bir kitlenin oluşturduğu ortaya çıkar.

Öte yandan, şöyle ya da böyle, bağımsız bir gelir getiren, düzenli bir işte çalışan kadınların durumunun da 'parlak' olduğunu söylemek mümkün değildir: Kentlerde çalışan kadınların büyük bölümü (yüzde 33) kamu görevlerinde çalışıyorken, kamunun tasfiyesine yönelik bildik politikaların bu istihdamı ne yönde etkileyeceğini kestirmek zor olmasa gerek. Bugüne kadar kadın istihdamına yönelik (ve küresel ölçekte geçerli) olarak işleyen iki eğilimin süregitmeyeceğini öngörmek için elimizde hiçbir neden yok: İstihdamın daralması durumunda kadınların istihdam dışına sürülmeleri ve/veya değer kaybına uğrayan, dolayısıyla da düşük ücretli sektörlere yönelmeleri.(8) Kadınların kamudaki 'memur' konumları (amirlerin büyük bölümü erkekler: yüzde 72,5)(9) onların konumunu 'kamuyu daraltma politikaları' karşısında daha da kırılganlaştıran bir etken olarak karşımıza çıkmakta.

Küreselleşmeci politikaların dünya ölçeğinde sergilediği yönelimler ise günümüzde kadınların durumu konusunda 'iyimser' olmayı olanaksız kılacak mahiyettedir. Açımlayacak olursak, hızlı teknolojik gelişmelerin eşliğinde sermayenin devingenleşmesi, yani yatırımları işgücünün ve hammadde kaynaklarının daha ucuz ve kolay erişilebilir, vergi düzenlemelerinin daha 'elverişli' olduğu bölgelere kaydırabilmeye olanak sağlayan stratejiler; buna koşut olarak Kuzey ülkelerinde hizmet sektörü (özellikle belirli alanlarda) genişlerken, sanayinin daralması (sanayi-sonrası toplum); işgücü piyasasının 'esnekleştirilmesi', yani emekçilerin örgütsüzleştirilerek ve 'esnek zamanlılaştırılarak' pazarlık güçlerinin aşındırılması (post-Fordizm), giderek informelleştirilmesi/marjinalleştirilmesi, böylelikle de 'toplu sözleşmelerin katılığı, iş yasaları, sosyal politikalar ve hükümet müdahaleleri'nden kaçınabilme olanağının yaratılması; özelleştirmeler ve her zaman ona eşlik eden işten çıkartmalar; kamu hizmetlerinin, bu arada sosyal güvenlik sistemlerinin tasfiyesi; sağlık ve eğitim alanlarındaki özelleştirmeler ve/veya 'yararlanan öder' mantığıyla bu alaniardaki sübvansiyonların kaldırılması; finans sektörünün ve spekülatif sermayenin(10) üretken sektöre göre devasa boyutlara ulaşması; tarımsal desteklerin ilgası; ve tüm bu ve benzeri önlemlerin, yekpare bir reçete halinde IMF, DB vb. eliyle borç krizleriyle sarsılan 'gelişmekte olan ülkelere' dayatılması... Bu düzenlemeler, gerek Kuzey, gerekse Güney ülkelerinde geniş çaplı ve geri dönüşsüz bir işsizliğe ve buna koşut bir yoksullaşma ve yoksunlaşmaya yol açmaktadır. Ve bu yoksullaşma ve yoksunlaşmadan 'aslan payı' kadınlara düşmektedir. Geçerken belirtelim, dünya yoksullarının yüzde 70'i, kadındır.

Kadınların eğitim düzeyleri ve buna bağlı olarak çalışma yaşamına katılım tarz ve olanakları, bir ülkede kadınlık durumuna ilişkin en önemli göstergelerden ve kadınların durumunu koşullayan temel etmenlerden olmasına karşın, hiç kuşku yok ki, tek gösterge ve/veya etmen değil.

Örneğin önemli bir başka gösterge, kadına yönelik şiddet ve bu şiddetin devlet kurumlarınca ne ölçüde 'sorun' edinildiği. Ama Türkiyeli kadının durumunun bu konuda da hiç 'parlak' olmadığı, biliniyor. Kısaca örneklendirelim:

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü'nün 1998 tarihli araştırmasına göre Türkiye'de:

"*_ Erkeklerin yüzde 44,9'u kadın kocasına itaat etmediğinde koca karısını dövme hakkına sahiptir görüşünde,*

_ Erkeklerin yüzde 66,2'si evde erkeğin mutlak otorite olduğu ve kadının ona itaat etmesi gerektiği görüşünde,

_ Erkeklerin yüzde 53,7'si bir cins olarak erkeğin kadından üstün ve akıllı olduğu görüşünde,

_ Erkeklerin yüzde 64'ü de kadının kocasıyla anlaşmazlığı halinde tartışmaması ve kocasının görüşünü kabul etmesi gerektiği görüşündedir."(11)

Bu haletiruhiyenin aile içi ilişkilere yansıması nasıl olmaktadır peki? Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA) raporuna göre, "*Türkiye'de her üç kadından biri, genellikle bir aile ferdi ya da tanıdığı biri tarafından dövülmekte, cinsel ilişkiye zorlanmakta ya da istismara uğramaktadır. Şiddet, 15-44 yaş grubundaki kadınlarda, kanserin sebep olduğu kadar ölüme ve sakatlanmaya sebep olmaktadır.*"(12)

İşin daha da vahim yönü, H.Ü. Nüfus Etütleri Enstitüsü tarafından yapılan "Nüfus ve Sağlık Araştırması" sonuçlarının ortaya koyduğu, eğitimsiz kadınların yüzde 62'sinin, tüm evli kadınların ise yarısının, "*Kadın hak ettiyse erkek dövebilir*" diye düşünmesidir.(13)

Öte yandan, 'dayağın cennetten çıkma' olduğunu kabul etmeyip de, koca ya da baba dayağından yılan kadınlar soluğu karakolda aldıklarında ne olmaktadır? Bırakalım yanıtı Ankara Barosu Kadın Hakları Kurulu başkanı Müjde Avcıoğlu versin:

"*Şiddet gördüğü için karakola sığınan kadınlar, 'Kocandır döver, biraz daha sabret,' gibi ifadeler kullanılarak şiddet gördüğü eve geri gönderilmektedir. Bu nedenle de polis ve jandarmanın eğitilmesi gerekmektedir.*

Kadın Hakları Danışma Merkezi'ne fiziki şiddet gördüğü için başvuran bir kadına yardım edildi, savcılığa yönlendirildi. Şiddet uygulayan eşe evden uzaklaştırma ve silahının elinden alınması kararı çıkarıldı. Ne yazık ki, koca polis olduğu için hiç kimse ne silahını alabildi ne de evden uzaklaştırabildi ve kadın dayak yemeye devam etti.

Aile mahkemeleri kuruldu. Ancak ne yazık ki 4320 sayılı Ailenin Korunması Hakkında Yasa'yı uygulayan mahkemelerdeki hâkimler de yanlış uygulamalar yapmakta, yanlış kararlar verebilmektedir."(14)

Serbest Piyasanın "Feminizmi"

Bu tabloyu genişletmek, örneğin kadınların sağlık koşulları, siyasal katılım düzeyleri, yaygınlaşan fuhuş ve kadın ticareti konusundaki -her biri birbirinden iç karartıcı- verileri sıralamak mümkün. Ancak bunu yapmanın çok da işlevsel olacağını düşünmüyorum. Günlük basını dikkatlice izlemek, kadın sorunları konusunda biriken literatüre bir göz atmak, bu konuda düzenlenen kurultay, sempozyum, konferans vb. bildirgelerine bakmak, kadınların hiç de iç açıcı olmayan durumları konusunda yeterince veri sağlar kişiye.

Ancak, tüm bu verilerin ışığında, şu saptamayı yapmak, önem kazanıyor: Türkiye'de kadınların

durumunu ve bu durumdaki yönelişleri, son tahlilde belirli bir irade göstererek, örneğin 'eğitime ağırlık vererek', "Haydi Kızlar, Okula!" gibi kampanyalar düzenleyerek vb. çözümlenebilecek 'ataerkil' geleneklerin başatlığı'yla açıklamaktansa, bu ülkenin 'neoliberalleşme süreçlerine uyum' çabaları çerçevesine yerleştirmek, daha isabetli bir hareket noktası sağlayacaktır bizlere.

Çünkü, kadınların konumlarındaki göreli gerileme, neoliberal piyasa ekonomisinin bir gereğidir. Piyasa, kendi aleyhine her türlü 'devlet' müdahalesine, 'sosyal' olan her şeye karşı olduğundan ve küresel kapitalizmin tek derdi çokuluslu şirketlerin yeryüzünü yağmalamasının önündeki tüm engelleri kaldırmak olduğundan, kadınların durumlarının düzeltilmesi yönündeki her girişim sosyal bütçeyi gerektirdiği ölçüde, karşısında öncelikle serbest piyasa ekonomisinin çığırtkanlarını bulmaktadır. Örneğin, gelin bunlardan birinden, bir 'serbest piyasa feministi' (!) David Conway'den 'inciler' aktaralım:(15)

***"Ayırımcılık karşıtı yasalar**, işverenlerin işe almada, terfi ettirmede ve personel ücret düzeylerini ayarlamada, cinsiyetleri nedeniyle kadınlar aleyhine ayırımcılık yapmalarını engellemektedir. Bu nedenle de bu gibi yasalar, bir serbest piyasada olması gereken, işverenlerle işe girecekler arasında sözleşme özgürlüğünü sınırlamaktadır."* (s. 15)

"İşverenlerin çalışanlarının ücretlerini bu yolla belirlemeleri ('eşit değerde işe eşit ücret' ilkesi kastediliyor- y.n.), *açıkça serbest piyasaya çok büyük bir saldırı anlamına gelmektedir. Bu, işveren ve çalışanlarının, kendi değerlendirmelerine göre aralarında ücret seviyelerini müzakere etme özgürlüklerini tanımamak demektir."* (s. 17)

"Serbest piyasa toplumunda, kadınların iş hayatına girişi önündeki bütün yasal engellerin kaldırılmasından sonra bile, kadınlar aleyhine bu tür ayırımcılık şekilleri mümkün ve caizdir. Ayrıca serbest piyasa, babalık izni şöyle dursun, kadınların annelik iznini bile işverenin kabul etmemesine ve çocuklu çalışanlarına herhangi bir ayrıcalık tanımamasına imkân verir." (s. 20)

"(...) İlk olarak öncül, erkeklerle kadınlar arasında doğuştan gelen ve aynı zamanda onların birbirlerine göre mevcut istihdam farklılıklarının da nedenini izah eden biyolojik kökenli güdüsel farklılıkları, üstü kapalı da olsa yok farz etmektedir. Bu varsayım tartışmaya açıktır. Büyük ve gittikçe artan sayıdaki deliller göstermektedir ki, genel olarak erkekler, sosyal hiyerarşiler meydana getirmek ve onda yükselmek konusunda, biyolojik olarak kadınlardan daha kuvvetli bir enerji ile donatılmışlardır. Bu (...) kadınların bu tür hiyerarşilerin en üstünde, neden erkeklerden az sayıda temsil edilmeye yatkın olduklarını daha iyi açıklamaktır." (s. 31)

Görüldüğü üzere, (Batı'da) Sanayi Devrimi'nden bu yana emekçilerin kaydettikleri tüm kazanımları tarihe gömmeye yeminli 'sınır-tanımaz' serbest piyasa saldırganlığı, konu Kadın Sorunu'na geldiğinde, 'geleneksel' ataerkinin formülasyonlarına, (bunlara kimi 'modern' -örneğin sosyobiyolojik- gerekçeleri de ekleyerek) dört elle sarılmaktan geri durmamaktadır. Bu bakımdan, kadınların ikincil konumundan önemli bir 'girdi' sağlayan 'serbest piyasa ekonomisi' ya da neoliberal kapitalizm, ataerkiyle son derece uyumludur, onu massetmiştir, ve yeniden üretmektedir, diyebiliriz.

Kapitalizm Ataerkini Neden Gereksinir?

Şu halde gelin, 'neoliberalizm ile ataerkinin bu (gerçekte hiç de şaşırtıcı olmayan) dansı'na biraz daha yakından bakalım.

Kadın-erkek toplumsal cinsiyet rollerindeki farklılaşma, olasıdır ki, iki cinsin arasındaki ilk işbölümüne, kadınların doğurganlık nedeniyle daha az devinim gerektiren bitki toplayıcılığı, erkeklerinse avcılığa yöneldiği, eski atalarımız olan hominidlere dayandırılabilir.

Ne ki, böylesi bir işbölümünün kadınlarla erkekler arasında, erkeklerin üstün, prestijli, güçlü vb. sayıldığı kurumsallaşmış bir hiyerarşiye yol açtığını düşünmek için elimizde geçerli nedenler yok. Üstelik, çağdaş (ya da araştırılabilmiş) avcı-toplayıcı toplumlarda -bu tip toplumlar her ne kadar, çevrelerindeki diğer farklı toplumsal formasyonlarla ilişki içinde ve dünya kapitalist sistemiyle şu ya da bu biçimde bağlantılı oldukları için, Eski Taş Devri'nin temsilcileri sayılmasa da- kadınlar üzerinde, devletli toplumlarda yaygın olarak uygulandığı üzere kurumsallaşmış bir baskı ve ikincilleştirmenin söz konusu olmadığını biliyoruz.

Şu halde, erkeklerin kadınlar üzerinde sistemli, kurumsallaşmış bir tasarruf hakkına sahip olmaları, toplum içerisinde de kurumsallaşmaya yönelik bir otoritenin belirginleşmeye başlamasıyla koşut gidiyor. Belki de babayanlı soy gruplarında, 'ata' (soy grubu önderi, köy 'başı', 'Büyük Adam' vb.) konumundaki bir erkeğin genç erkekler, çocuklar ve kadınlar üzerinde belirli yaptırımlar edindiği ve kabilenin ortak mülklerini (sürüler, otlaklar ya da topraklar) denetler konuma yükseldiği bir ortamda. Kadınlar bu tip topluluklarda mülkün denetlenmesi konusunda stratejik bir değer kazanmaktalar çünkü. Hem doğurganlıkları nedeniyle, yani işgücünü (soy gruplarının yeni üyelerini) yeniden ürettikleri için, hem de evlenmeleri soy mülklerinin de mübadeleye sokulmasını (çeyiz, drahoma, armağan değiş tokuşu) ve dışevlilik durumlarında kabileler ara-

sı ittifaklar oluşturulmasını getirdiği için. Bu bakımdan, kadınlar, onların bedenleri üzerindeki eril denetim, özellikle de atayanlı soy topluluklarında stratejik bir önem kazanmaktadır.

Böylelikle, şeflikler ve devletler gibi toplumlar içindeki eşitsizliğin ve iktidar yapılarının kurumsallaştırıldığı düzenlemeler soy toplumlarına içkin bu eşitsizlik nüvelerini devralarak kurumsallaştırmıştır, diyebiliriz. İlk yazılı kodlar arasında yer alan gerek Sümer, gerekse Babil yasalarında kadınların adeta bir 'mal' olarak değerlendirildiği, borç karşılığı haczedilebildiği, kocalarını aldatmaları durumunda öldürüldükleri vb. malum. Benzer durumların tüm başlangıç halindeki devlet oluşumlarında gözlemlenebildiğini biliyoruz.

Sonuç olarak, kadınlar üzerindeki eril tahakkümün -buna ataerki diyelim- toplumların içindeki eşitsizliklerle eşzamanlı olarak kurumsallaştığı ve bu ikisinin arasında nedensellik ilişkilerinin saptanabileceği söylenebilir. Ve şurası kesindir: Toplum içinde eşitsizliğin kurumsallaştığı, alt sınıflardan 'üsttekiler'e değer aktarımının söz konusu olduğu ve iktidar yapılarının biçimlendiği her yerde, kadınların konumlarının ikincilleştiğini söyleyebiliriz. Bu nedenledir ki, "iktidar, ancak ataerki desteğinde kurumsallaşabildiği için, başından itibaren erildir" denilebilir gönül rahatlığıyla.

Bir tahakküm biçimi, bir iktidar formu olarak sömürüye dayalı ilişki biçimlerine dayanak oluşturan ataerki, aynı zamanda, bu özelliğinden dolayı yüksek ölçüde esnekliğe ve uyarlanabilirliğe sahiptir ve farklı tarihsel dönemlerde, farklı coğrafyalarda, farklı görüntülerle çıkar karşımıza. Çünkü getirisi yalnızca kadınların erkekler tarafından baskı ve denetim altında tutulması değildir; 'muktedirler'in genel olarak 'güçsüzler/zayıflar' üzerindeki baskı ve denetimini meşrulaştıran bir dizi zihniyete, bir dizi simgesel örüntüye de kaynaklık etmektedir.(16)

Böylelikle ataerkil ideoloji, tarihte pek çok sömürü/baskı formunun payandasını oluşturmaktadır.

XVIII. yüzyıldan itibaren Avrupa'nın batısında yükselen kapitalist üretim tarzının, toplumda küçük bir azınlığı 'üretim araçlarının sahipleri'ne, geride kalan geniş kitleleri de asıl/yedek sanayi ordusuna dönüştürecek toplumsal eşitsizlikleri yaratmadığı, ancak bunları devralarak yeniden biçimlendirdiği, çaplarını genişletip derinleştirerek dönüştürdüğü bilinir. 'Kır-kent', 'serf-toprak sahibi', 'esnaf/zanaatkâr-tüccar' ve 'kadın-erkek' eksenindeki eşitsizliklerdir bunlar. Sömürgecilik emperyalizme doğru evrildikçe, 'metropol-çeper' arasındaki devasa eşitsizliklerin eklemlenmesiyse, Batı kapitalizmine tarihte eşi görülmedik bir dinamizm kazandıracaktır.

Böylelikle sınıflar, sektörler, bölgeler, uluslar, etnik gruplar ve cinsiyetler arası eşitsizlikler, kapitalizme massolarak onun yaşam kaynağını oluşturmuş, sömürü olanaklarını genişletmiştir. Bir başka deyişle -bakmayın *"özgürlük, eşitlik, kardeşlik"* retoriği üzerinde yükseldiğine- eşitsizliğin her türlüsü, kapitalist sistemin soluk alabilmesi için elzemdir.

Kapitalizmde eşitsizliklerin ve onlardan kaynaklanan sorunların 'hafifletilmesi' ise, ancak mağdur ve madunların, bu eşitsizliklere karşı verdikleri mücadele, daha kestirme ve topyekûn bir deyişle 'sınıf mücadeleleri' çerçevesinde mümkün olabilmektedir; kapitalizmin herhangi bir şekilde 'eşitlikçiliğe' yatkın oluşundan değil. Bunun somut kanıtı, sosyalist blokun uğradığı çözülme ve kapitalist ülkelerdeki emekçi direniş hatlarının gerilemesi sonucu her alandaki eşitsizliklerin boyutlarındaki devasa sıçramalardır - buna 'kadın-erkek eşitsizliği' de dahildir.

"Ulus-Devlet" Parantezi

Öte yandan kapitalizmin zorunlu -ama 'sorunlu'- ikizi 'ulus-devlet' de, gerek yasaları, gerek yeniden-dağıtım mekanizmaları üzerindeki müdahaleleri, gerekse 'baki' kılmak üzere elindeki her türlü aracı seferber ettiği 'ideolojisi/ideolojileri' ile bu eşitsizlikleri kökleştirmekte ve meşruiyet zeminlerinin her alanda, gündelik yaşamda yeniden-üretilmesine kaynaklık etmektedir. Hiç kuşkusuz, kadın-erkek ilişkileri alanında da.

Her ulus-devletin kurucu ideolojisi 'milliyetçilik'in(17) -ve her zaman milliyetçiliğe mündemiç olan militarizmin- eril karakteri, feminist yazının irdelemeleri sonucu gün geçtikçe daha fazla gözler önüne serilen bir görüngü.(18) Bunun aşikâr bir örneğini, ulus-devletlerin, en azından XX. yüzyıl başlarına, hatta bazı durumlarda ortalarına dek her türlü 'demokratik katılım' mekanizmasını erkeklerle sınırlaması oluşturuyor. Ama tek örnek, bu değil. Pek çok Batı ülkesinde kadınların yükseköğrenim kurumlarına girebilmek, kamu görevlerinde çalışabilmek, mülk sahibi olabilmek, kendi mülkünü yönetebilmek, adalet önünde temsil edilebilmek, eşit miras hakkından yararlanabilmek vb. yani 'burjuva hukuku' nezdinde eşit ve salahiyetli bireyler sayılabilmek için uzun ve acılı mücadeleler vermesi gerekti.

Üstelik, bu mücadelelerin 'kazanılmış' göründüğü bir dönemde dahi, ulus-devlet zihniyetinde kadınların birincil görevlerini 'annelik' olarak tesis eden, 'ulus'un sağlığını, 'saflığı'nı, niteliğini öncelikle onlara emanet eden 'derin zihniyet', hâlâ çeşitli 'lapsus'larla su yüzüne çıkabilmektedir. Örnek mi? Alın, Sosyalist Parti Genel Başkanı François Hollande'ın 2007 yılı cumhurbaşkanlığı seçimlerine adaylığını koyan eşi Segolene Royal'in neden olduğu tartışmalar:

"Paris-Match *dergisinde yayımlanan açıklamaya yönelik hoşnutsuzluğun sebebi, Royal'in bir ka-*

dın olmasıydı. Royal'in cumhurbaşkanlığına karşı oluşan tepkilerin büyük bölümünün kendi partisinden gelmesi, parlamentodaki kadın milletvekili oranı sıralamasında dünyada 74. sırada yer alan Fransa'da siyasetin kadın düşmanı eğilimini açıkça ortaya koydu.

(...) 2005 yılının Ağustos ayında yapılan bir ankete göre Fransızların yüzde 52'sinin, sol görüşlü yurttaşların yüzde 68'inin desteğine sahip olmasına ve çeşitli anketlerde Fransa'daki en popüler sosyalist politikacı olarak gösterilmesine rağmen Royal'in cumhurbaşkanlığına adaylığı tepki topladı. 2007 seçimlerine aday olması muhtemel eski Eğitim ve Kültür Bakanı Jack Lang, 'Cumhurbaşkanlığı seçimi güzellik yarışması olmamalıdır' *açıklamasını yaptı. Sosyalist Parti üyesi eski Başbakan Laurent Fabius ise Royal'in hayat arkadaşı François Hollande'ın da aday olma ihtimaline alaycı bir şekilde gönderme yaparak* 'Belki de dönüşümlü cumhurbaşkanlığını benimsemeliyiz. Fakat bu durumda çocuklara kim bakacak?' *ifadesini kullandı.*"(19)

Katılım mekanizmaları, (Batı'da) kadınların mücadeleleri sonucu kadınlara açıldığında dahi, kadınları destekleyecek *de jure* ve *de facto* mekanizmaların yürürlüğe sokulmasındaki gönülsüzlük (kadın emeğinin genellikle düşük ücretli, yarım-zamanlı, düşük kalifikasyon gerektiren işlere yönelmesi, kadın ücretlerinin ve genelde gelirlerinin erkeklerinkine oranla geriliği, çalışan kadınların çocuklarının bakımı sorununun çözümlenmesindeki gönülsüzlük, her düzlemdeki yönetim mekanizmalarında kadınların düşük oranlarda seyreden temsili, cinsiyetçi eğitim, aile içi şiddete karşı önlemlerin yetersizliği, kadına yönelik suçların yüksek oranları, milyarlık porno sektörü, orta sınıf 'beyaz' erkeğin 'macera' tutkusunun yeni alanı seks safarileri vb.), toplumsal düzenlemelerin vahşi piyasa mekanizmalarının eline terk edildiği günümüz dünyasında 'rafineleşmiş' ataerkinin güncel versiyonu ve boyutunu biçimlendirmektedir.

Ancak durum, bundan da ibaret değildir. Küresel kapitalizmin neoliberal evresinde çokuluslu şirketler eliyle 'ulus-devlet'in 'sosyal' niteliğinin aşınımı, bir bakıma Weber'in 'rasyonalite/rasyonelleşme' kurgusunun da aşınımını beraberinde getirmektedir. Saldırgan piyasa ekonomisinin emek kesimine sınır tanımayan tasallutu, emekçilerin 'kişi-yurttaş' statüsünde de bir regresyonu gündeme getirmektedir. Artık 'tam istihdam toplumu'ndan söz edilemeyeceğinin ilan edildiği(20) koşullarda, sürekli bir iş, sosyal güvenlik, emeklilik vb. haklarını yitiren ve gelirleri sürekli azalan emekçiler, aile, cemaat, tarikat bağlarına sığınmak zorunluluğuyla karşı karşıyadır. Dünya üretimi artık büyük ölçüde, emekçilerinin boğaz tokluğuna günde 15-16 saat parça başı çalıştığı varoşlardaki izbe ter atölyelerine, Güney ülkelerine, sokaklara (örnek: sokakta çalışan atık kâğıtçıların topladıkları kâğıtları kilo hesabıyla satın alan çokuluslu firmalar) sürülerek göz önünden yok olduğu 'işçisiz fabrikalar'da gerçekleşmektedir. Bu durum ise, hiç kuşku yok ki, kadınların yüklerini daha da ağırlaştırırken, onları şirketlere taşeronluk yapan (ve hemen tümü erkeklerden oluşan) cemaat/yerel önderlerin(in), hane reislerinin, simsarların, hemşehri ağalarının, tarikat şeyhlerinin insafına terk etmektedir. Göz önünde olmadıkları, sorunlarını gündeme taşımadıkları, talepkâr olmadıkları, örgütlenip haklarını aramaya kalkışmadıkları, hane geçimini sessiz sedasız üstlenip işgücü maliyetlerini düşürdükleri sürece ne gam; hatta tüm bu gelişmeler, 'toplumsal sermaye'(21) adıyla takdis edilip, kılıfına uydurulabilir, böylelikle herkesin eli temiz kalır.

Birkaç Saptama

Hal böyleyken, şu saptamaları yapmak elzem hale geliyor:

Kapitalizm koşullarında ezilenlerin, sömürülenlerin her türlü eşitlik ve hak talebi, ve tabii, kadınların 'eşitlik' talepleri de ancak her soluk alıp verişinde eşitsizlikleri -dönüşüme uğratıp 'kendisi için' hale getirmekle- derinleştiren sisteme karşı bir mücadele içerisinde gerçeklenme 'olasılığı'nı bulmaktadır. Bu gerçeklenme, sistem içerisinde hiçbir zaman 'tam' ve/veya geri dönüşsüz değildir, olamaz. Bu 'eksiklik' halinde dahi, kadınlar dahil, ezilenlerin zaafa uğradığı her tarihsel dönem, her konjonktür, aynı zamanda haklarında ve yaşam koşullarında gerilemeleri, mevzi kayıplarını da gündeme getirmektedir.

Böylesi bir mücadelenin kazanımları, hiç kuşku yok ki, kitlesel ve örgütlü olmasına bağlıdır. Oysa cari neoliberalizmin emek kesimine yönelik müdahalesi, onu örgütsüzleştirme, deregülarize etme, 'tüketim toplumu'na dönüştürerek bilincini, mücadeleciliğini dumura uğratma, atomize etme yönündedir.

- Şu halde kapitalizm, bir yanda sömürülenler-ezilenlerin, bir yandaysa sömürenler-ezenlerin yer aldığı dinamik bir denge(-sizlik) halidir. Adına ister 'demokratikleşme' denilsin, ister 'kadın hakları', ister 'sosyal haklar', ezilenler-sömürülenler lehine biçimlenecek her durum, onların örgütlü gücüne ve mücadelelerine bağlıdır.

Kâğıt üzerinde kazanılmış 'zaferler', bir dizi uluslararası sözleşmeler, yönetmelikler, yasalar, kampanyalar, özenle vitrine yerleştirilen 'başarılı' kadınlar vb.ne karşın, neoliberal siyasaların dünya kadınlarının ezici çoğunluğuna vaadi, onları dünya

ölçeğindeki ikincillik durumunu süregenleştirmek, toplumsal desteklerinden yoksun bırakmak, emeklerini ucuzlatmak, kayıt dışı ve/veya 'yarım-zamanlı' işlere mahkûm kılmak, yaşlıların, çocukların bakımını daha da çok omuzlarına yıkmak, onları vasıfsızlaştırmaktan ibarettir. Bunun için artık Hammurabi Yasaları'na, Napolyon Kodu'na ya da kadınların ikincilliğini kabul ve ilan eden herhangi bir hukuk sistemine ihtiyacı yoktur. Toplumların genişleyen kesimlerini yoksullaştıran, marjinalleştiren ve destekten yoksun bırakıp örgütsüzleştiren 'cinsiyet-körü'(!) politikalar, bunun için yeterlidir.

Dipnotlar

(1) "Kadını Eğitim de Kurtaramıyor", *Cumhuriyet*, 11 Ekim 2005, s. 20.

(2) Bkz. Meral Tamer, "Kadın İstihdamında Nal Toplamak", *Milliyet*, 10 Temmuz 2005, s. 8.

(3) "*İşgücüne katılan kadınların yüzde 72'si tarım işkolunda çalışmaktadır. Kadınların yüzde 65'i ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır. Türkiye'de 6 milyon çalışan kadının yalnızca yüzde 18,7'si sosyal güvenlik kapsamındadır. İşgücüne katılan kadınların yüzde 72'si tarım işkolunda çalışmaktadır. Tarım emekçisi kadınların yüzde 4'ü sosyal güvenlik kapsamındadır.*" (Kaynak: "Eğitim İşkolunda Çalışan Kadınların Sorunları ve TİS Talepleri", *Eğitim Sen, 1. Kadın Kurultayı, "Sorgulamak ve Değiştirmek İçin"* Komisyon Raporu, Temmuz 2004, s. 107.

(4) Bkz. Dilek Hattatoğlu, "Ev Eksenli Çalışma Stratejileri", , *Yerli Bir Feminizme Doğru*, der. A. İlyasoğlu-Necla Akgökçe, Sel Yayıncılık, 2001, s. 173-204.

(5) Türkiye, 'kayıt dışı' alanında da dünya 'trendi'ni yakalamış görünüyor! 1995 yılı ILO verilerine göre dünyada 500 milyon kişi, yani dünya çalışan nüfusunun dörtte biri kayıt dışı olarak çalışmakta ve dünyada gayri safi hasılanın yüzde 35'i bu sektörde gerçekleşmekte. 'Kayıt dışı' özellikle 'Güney' ülkelerinde yoğunlaşmış durumda: Latin Amerika, Afrika, Asya. Yine ILO verilerine göre bu kıtalarda yer alan 70 ülkedeki 2000'den fazla işyerinde çalışan işçilerin yüzde 70-90'ını kadınlar oluşturuyor. ("Kapitalist Küreselleşme ve Kadın Emeği", *Eğitim Sen, 1. Kadın Kurultayı*, a.g.y., s. 55-56.)

(6) "Kadını Eğitim de Kurtaramıyor", *Cumhuriyet*, 11 Ekim 2005, s. 20.

(7) "Eğitim İşkolunda Çalışan Kadınların Sorunları ve TİS Talepleri", *Eğitim Sen, 1. Kadın Kurultayı, "Sorgulamak ve Değiştirmek İçin"* Komisyon Raporu, Temmuz 2004, s. 107.

(8) Türkiye kırsalında bu durum çok net bir biçimde gözlemlenebilmekte. Erkekler kentlerde ücretli çalışmaya yönelirken boşalan tarımsal işler, kadınlar tarafından doldurulуyor. İşin çarpıcı yönü, aynı durumun, örneğin gelir düzeyi fazlasıyla aşınan, bu nedenle de 'gözden düşen' meslekler arasında sayılan, böylelikle erkekler tarafından boşaltılan konumların kadınlar tarafından doldurulduğu 'akademik kariyer'de de gözlemlenmesi.

(9) Örneğin kamu çalışanları arasında kadın daire başkanlarının oranı yüzde 11, kadın genel müdürlerin oranı yüzde 6, kadın müsteşar yardımcılarının oranı ise yüzde 4,3'tür. ("Eğitim İşkolunda Çalışan Kadınların Sorunları ve TİS Talepleri", a.g.y.)

(10) "*ki bu sermaye iki ila altı trilyon dolar arasında değişiyor.*" (Haluk Gerger, "I. Oturum: Küreselleşme ve Yoksulluk", *Yoksulluk ve İşsizlikle Mücadele Kurultayı, 19 Ocak 2003 - Tebliğler*, Alaz Yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 24.)

(11) "Kadına Yönelik Şiddet", Komisyon Raporu, *Eğitim Sen, 1. Kadın Kurultayı, "Sorgulamak ve Değiştirmek İçin"* Komisyon Raporu, Temmuz 2004, s. 203-204.

(12) "BM, Kadına Yatırım İstedi", *Radikal*, 13 Ekim 2005, s. 9.

(13) Emine Kaplan, "Kadın Şiddetten Kurtulamadı", *Cumhuriyet*, 22 Ağustos 2005, s. 20.

(14) Emine Kaplan, "Kocandır Döver, Sabret Deniliyor", *Cumhuriyet*, 6 Kasım 2005, s. 8.

(15) David Conway, *Serbest Piyasa Feminizmi*, Liberte Yayınları, Ankara, 2000.

(16) Örneğin, 'proleter' teriminin Latince "*çocuk, erginleşmemiş* (dolayısıyla da vesayet altında tutulması gereken) *kişi*" anlamına gelen '*proletari*'den türediğini anımsamak, yetecektir.

(17) "*XIX. ve XX. yüzyılın erkeklik, sömürgecilik, emperyalizm, militarizm ve milliyetçilik ideolojileri arasında yakın bir bağ olduğu, bu ideolojileri destekleyip hayata geçirenlerin esas olarak erkekler olduğu, modern dünyanın oluşumunda bu hareket ve kurumların önemi ve gücü dikkate alındığında, erkeklik ile milliyetçiliğin aynı kalıptan çıkmış olması, şaşırtıcı değildir. Bu kalıp, modern devlet sisteminde ulusların ve devletlerin yapısının ve kültürünün önemli boyutlarını biçimlendirmiştir.*" (Joane Nagel, "Erkeklik ve Milliyetçilik: Ulusun İnşasında Toplumsal Cinsiyet ve Cinsellik", *Vatan, Millet, Kadınlar*, der. Ayşegül Altınay, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s.72.

(18) Bu konuda hemen aklımıza gelen iki kaynağı zikredelim: der. Ayşegül Altınay, *Vatan, Millet, Kadınlar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000; N. Yuval-Davis ve F. Anthias, *Women-Nation-State*, MacMillan Publishers, 1989.

(19) Melike Yalçın-Seda Atalı, "Fransa'da Kadın Olmak Zor İş", *Cumhuriyet*, 3 Ekim 2005, s. 9.

(20) G. Vobruba "*yüzyılın son çeyreğinde tam istihdam çağının sona erdiğini*" ilan ederek şöyle devam ediyor: "*Şimdilerde tam-istihdam* sonrası *toplumlara geçişin ortasındayız. Bu değişim modern kapitalist toplumlarda çekirdek toplumsal içleme mekanizmalarını, işgücü piyasasını ve refah devletini etkilemektedir; çünkü bu mekanizmalar tam istihdam üzerine temellenir.*" Bkz. G. Vobruba, "The End of the Full Employment Society - Changing the basis of inclusion and exclusion", *Social Exclusion in Europe, Problems and Paradigms*, (yay.) P. Littlewood, I. Glorieux, S. Hercommer, I. Jönsson, Ashgate, 1999, s. 23-46.

(21) Yoksulluğu azaltma stratejileri meyanında formüle edilen ve yerel, cemaat bağlarını küresel piyasa ekonomisinin bir 'girdi'si sayan "*toplumsal sermaye*" kavramı için bkz. A. Argun Akdoğan, "Toplumsal Sermaye: Yeni Sağın Küresel Yüzü", *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları*, der. Y. Özdek, TODAİE İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi, Ankara, s. 71-85.

Sana 21. Yüzyılın Raporunu Sunuyorum

Orhan İYİLER

El Yayınevi
PK 257
Beyoğlu - İSTANBUL

HEP YOLDA

Berrin TAŞ

13 Aralık 2005

Sabah saatleri. İnsancıl'dayım. *Dvorak*'ı dinliyorum. Az önce Şadiye elime bir zarf tutuşturdu. Peluşko'nun mezun olduğu müzik okulundan gelmiş. Okul yıllığı. Pelin okulun ilk mezunlarından. Okul birincisiydi. Bir fotoğrafıyla karşımda. Başka koşullarda hiç önemi olmayan her anının ayrı bir anlamı var şimdi.

Geceleri uyandığımda mutlaka onunla ilgili sayısız anılardan herhangi biri zihnimde dolanmaya başlıyor. Günlük yaşamın karmaşası içinde iç dünyamda gizlenen geçmiş, geceleri serbest kalıyor. Bilincimin iki ayrı yaşamı var. Dışarı vurmayı artık istemediğim öznel sıkıntılarımla, dış dünyayla iletişim kuran nesnel yanım. Kimi zaman dayanamayacağımı düşünsem de acımı kendime saklamayı seçtim.

Öznel yanım hep konuşmak, ağlamak, inlemek, başkalarını da acıya ortak etmek istiyor. Konuşmak, bağırmak, sızıldanmak, gördünüz mü ne işler geldi başıma dememek için kendini tutuyor. Nesnel yanım saçmalama kadın. Bu trajedi senin. Sen şiirlerinle ilgilen, başka çıkışın yok, diye sesleniyor. Aklını başına topla kadın. Herkes bir başkasıdır, unutma bunu. Sonunda mücadele etmekten, yürümekten başka çözümü olmayan dışardaki ben'imin dedikleri gerçekleşiyor. Şiirle, felsefeyle, insanlarla yaşamayı sürdürüyorum. Başka bir yaşantı isteyemem. Yıllar ötesinin eve bağımlı kadını, o ezik kadın şimdi bana yabancı. Yeniden o kadına dönmem olanaksız.

Yürümeliyim.

16 Aralık 2005

Çarşamba günü şiir grubunda aruz veznini anlattım. Bugün kullandığımız bir vezin değil. Yalnızca şiir tarihimiz içindeki yerini önemsiyorum. Türkçeye uygun değil. Arap ve Fars edebiyatlarının etkisiyle bir dönem şiirimizde varlığını sürdürmüş. Yalnızca aruz kalıplarıyla değil, duyuş biçimiyle de Arap ve Fars şiirini benimsemiş Divan şairleri.

Uzun yıllar boyunca hece-aruz tartışmaları sürdürülmüş. Hece-aruz arasındaki sorunlara ilk dikkati çeken Ziya Paşa olmuş. Ziya Paşa, "Şiir ve İnşa" başlıklı yazısında dilin doğallığından hareketle aruz vezniyle yazılan şiirin bizim şiirimiz olamayacağını söyler. Ziya Paşa'ya göre doğal şiirimiz taşrayla İstanbul'un okumamışları arasında durmaktadır. Ziya Paşa, dikkat çekmek için Türkçeyle şiirler de yazar. Ne yazık ki altı yıl sonra bu fikirlerini bir yana bırakarak yeniden eski şiiri savunur. Ahmet Hamdi Tanpınar, Ziya Paşa'nın Tanzimat aydınının tipik bir örneği olduğunu söyler. Yaşamı ve eserleri ikilik içindedir. Hem eskiyi barındırır, hem yeniyi.

Aynı dönemde yaşayan Cevdet Paşa da Türk şiirinin doğal vezninin hece olduğunu söyler. Osmanlı şairleri aruz veznini seçerek Türk dilini değiştirmişlerdir. Bu yabancı vezin öyle etkili olmuş ki aruz kalıplarıyla şiir yazabilmek için sözcükleri değiştirmeye, eğip bükmeye varan çalışmalar yapmışlar. Bu çalışmalar yapılırken Türkçenin özelliklerini dikkate almamışlar. Sözgelimi 'kanun' sözcüğü 'kaanun' biçimine dönüştürülmüştür. Çünkü hece vezni hecelerin sayısına dayanan bir vezindir. Aruz vezni ise hecelerin uzunluk ve kısalığına dayanır. Bu nedenle aruzu Türkçeye uyarlamak için imale ve zihaf'a başvurmak zorunda kalmışlar. Aruzda kısa heceyi vezin gereği uzatmak ya da kısaltmakla sorunu çözmeye uğraşmışlar. Zorlama kalıplarla şiir yazmak için uğraşıp durmuşlar.

Divan ve Tanzimat şiirinde uyak, göz içindir. Uyağın göz için olması, sözcüklerin Arap alfabesiyle yazılışlarının birbirine benzemesi gerekliliğidir. Sözgelimi 'kadar' ile 'kader' sözcüklerinin sesleri Arap alfabesine göre birbirine benzemez. Buna karşın tam uyaklı sayılırlar. Nedeni de 'kadar' ile 'kader' sözcüklerinin yazılışlarında sesli harf kullanılmamasıdır. Her iki sözcük de k d r sessiz harfleriyle yazılırdı.

Sesleri aynı olsa da yazılışları benzemeyen harflerle yazılan sözcükler arasında uyak olamazdı. Sözgelimi 'beyaz' ile 'yaz', 'adedi' ile 'âdet' sözcükleri uyaklı sayılamazdı. Nedeni de Arap alfabesine göre son harflerinin birbirinin aynı olmamasıdır.

Tanzimat dönemi yazarlarından Recaizade Mahmut Ekrem 'abes' (saçma) ile 'muktebes' (bir yerden alınmış) sözcüklerinin s ile bittiği için uyaklı olarak kullanılmasını gündeme getirir. Eski anlayışa göre bu sözcükler uyaklı sayılamaz. Uyak söz için değil, kulak içindir. Bu tür sözcükler uyaklı sayılmalıdır, der. Böylece uyak göz için mi, kulak için mi tartışmaları başlar. Eski edebiyatçılarla Recaizade Mahmut Ekrem arasında şiddetli tartışmalar yaşanır. Recaizade Mahmut Ekrem, yanında yer

alan yazar ve şairleri *Servet-i Fünun* dergisi çevresinde toplar. Tevfik Fikret, Cenab Şahabeddin, Mehmet Rauf, Hüseyin Cahit, Halit Ziya'da uyağın kulak için olması gerektiği fikrini benimserler.

Bu tartışmaların yararı Türkçenin ses yapısına uygun şiirler yazılabileceğini göstermesidir.

Bugün için uyak göz için mi, kulak için mi tartışmaları önemini yitirmiştir.

Türkçenin söylenişi ile yazılışı birbirinden farklı değildir. Ses öğesi şairlerin sözü yaratıcı kılma becerilerine göre farklı biçimlerde dışlaştırılabilir. Günümüz şairleri Türkçenin olanaklarını geliştirme göreviyle karşı karşıyadır. Nazım Hikmet, hece vezninin tek-biçimliliğini kırmış, özgürce değerlendirebileceğimiz bir yol açmıştır. Şimdi söz şairindir.

Günümüz şairleri, Türkçeyi geliştirmek, şiire yeni kavramlar girebileceğini göstermek zorundadır. Dilin olanaklarını duyuş biçimlerine uygun bir işleyişle genişletebilirler.

Ülkemiz sayısız sorunlarıyla şaire birçok malzeme veriyor. Yeni şiirler için, şairin ayrıntılar arasında gerçekliği yakalayan bakışı gerekiyor. Sokaktaki insanın, sistemin tüketim zihniyetine odaklanan insanın şiiri yazılmalı. Tecavüze uğrayan, berdel zihniyetiyle satılan kadının şiiri de yazılmalı. Açlığın, kimsesizliğin, yalnızlığın, insanlar arasındaki insansızlığın şiiri de yazılmalı. Dilenmek zorunda bırakılan, köprü altlarında yatan küçücük çocukların da şiiri yazılmalı.

Şair hem çağına tanık olmayı sürdürmek, hem de gelecek umudunu diri tutmak zorunda. Şiirler o zaman gökyüzünde cıvıldayan kuşlar gibi geleceği şakıyacak.

Sabahın sesi şiirlerde duyulmaya başladığı zaman.

19 Aralık 2005

Bugün 'hayata dönüş' operasyonunun beşinci yıldönümü. Dün, Güneşin Sofrası'nda bellek tazelemek için bir toplantı yapıldı. Ben de oradaydım. Yanımda İnsancıl şairleri Nalan Çelik, Nursen Ural, Dilek Yılmaz ve Mustafa Tabak'la birlikte.

Bu 'birlikte' sözünü tat alarak kullanıyorum. Direnen insanlar bir araya gelemiyor çoğu zaman. Sanatın birleştirici gücünü önemsiyorum. Farklılıklarımızla bir arada olabilmeyi. Direnmenin anlamı sağlam arkadaşlıklarla genişleyebilir.

Konfüçyüs'ün dediği gibi, "*İyi insanlar benzeşirler, ama farklıdırlar*"

Birliktelikleri geliştirebilmek için farklılıkları anlayışla kabullenebilmek gerekir. Orhan Pamuk davasında ortaya çıkan sorunlara baktığımızda farklılıklara anlayışla yaklaşılamadığı görülür. Bağnazlık hem dini, hem milliyetçi, hem de sol eğilimlerde kendini gösterebiliyor. Kültürümüzün içerdiği şiddet kendinden olmayanı düşman belliyor. Düşman bildiğini yok etme isteği duyuyor. Üstelik bu istek fiziksel şiddeti haklı gören bir anlayışı onaylayabiliyor.

Jean Blot, "Düşman Sözcükler" adlı yazısında yazarın, şairin sorumluluğundan söz eder. Birinci Paylaşım Savaşı'nda etkin rol oynayan II. Wilhelm Almanyası'nın savaştan ne gibi bir çıkar sağlayabileceği sorusuna doyurucu bir yanıt bulamamıştır. Alman domuzuyla, Sırp domuzu rekabetinin bu konuda rol oynadığını söyleyenler de vardır. Böylece sözcükler maskelenir, gerçeklik tutku ve hayranlığa dönüştürülür. Sözcükler gerçekliği gizleyen bir işlev edinirler. Bu nedenle yazarın ve şairin sanatından yararlanmak gereklidir. "*Başlayacak her savaşa sözcük taburları öncülük eder. Çatışmanın temelinde yatan çıkar ilişkilerini çözmek yazarların üstesinden gelebileceği bir iş değildir. Ama savaşa öncülük eden, onu maskeleyen, allayıp pullayan sözcük taburları doğrudan denetimimiz altındadır, burada sorumluluğumuz birincildir.*" (*Görüş* dergisi, Sayı 7, 1987.)

Jean Blot, sözcüklerin gücünü biliyor. Demek ki yazar ve şair, sözcüklerin gerçekliği kapatan örtüsünü kaldırmak zorunda. Sözcükleri kışkırtmak için değil, gerçekliği göstermek için kullanmak zorunda. Orhan Pamuk'un arabasını taşlayanları onaylamıyorum, ama Türkiye dışında umursamazca kullandığı kimi sözcükler yüzünden sorumludur. Bir yazar olarak sorumsuzca davranmıştır. Jean Blot devam etsin şimdi: "*Biz yazarlar kalıtsal düşmanı yaratmak için böylesine çaba harcadığımıza göre, onu insanlıktan uzaklaştırmak, onun öldürücü olduğunu kanıtlamak ve öldürülmesi gerektiğini doğrulamak kadar, kalıtsal düşman mitini yıkmak için de çaba harcayabiliriz. Bu güce yalnızca biz sahibiz. Düşmanı dost kılabilir, uyandırdığı korkuyu yok edebilir, onu tanıtabilir ve sevdirebiliriz.*"

Dün, Güneşin Sofrası'nda bir sinevizyon gösterimi de vardı. Bir yandan ölüm oruçlarının, 'hayata dönüş' operasyonunun kişiler üzerindeki yıkımını izledik. Öte yandan sokaktaki insanın beş yıl sonra bu operasyonun neden yapıldığını anımsamadığını gördük. Sokaktaki insan uzatılan mikrofona anımsayamadım diyordu. Belki gerçekten anımsamıyor, kim bilir belki de sindirilmiş insanımız doğruyu söylemeye korkuyor. Bu korkuyu silmek için de sanatın birleştirici gücüne gereksinim var. Acıları sağaltmak, örselenmiş insanı ayağa kaldırmak için konuşan sözcükler gerekli bize. Tür bilinciyle yaşama bakan sanatçının sarsıcı, gerçekliği gösteren diline. Bu dil gerçekliği gösterirken dönüştüren, şiire yeni kavramlar getiren bir dil olmalı.

İnsancıl şairlerini dinlerken de tat aldım. Ben de *Cehennem Şiirleri*'nden iki bölüm okudum. Zaten bu şiirleri "hayata dönüş" operasyonundan sonra yazdım.

Sözün gücüne inanıyorum. Bu gücü etkili kılabilmek için bilgi, birikim ve aralıksız çalışma zorunludur.

26 Aralık 2005

Yine *Dvorak*'ı dinliyorum. Cumartesi gününü düşünüyorum. 24 Aralık'ta İnsancıl şairleriyle birlikte Esenyurt'ta şiirler okuduk. Güney Kültür Merkezi'nde. Yanımda Dilek Yılmaz, Mustafa Tabak ve Nursen Ural vardı. Nalan Çelik uzaklardan gelemedi. Uzaklardan diyorum, çünkü İstanbul'a kar yağınca yollar kolay aşılmıyor. Yoksa Nalan Çelik'i uzak yollar engelleyemez. Yıllardır İstanbul'un öteki ucundan Atölye'deki seminerlere yetişir.

Cumartesi, *İnsancıl* şairleriyle Atölye'de buluştuk. Güney Kültür Merkezi yetkilileri bir arabayla kolayca Esenyurt'a ulaşmamızı sağladı. Çaylarımızı içtikten sonra toplantı saatini beklemeye başladık. Orda kendime yeni bir arkadaş buldum. Küçük bir arkadaşım daha var şimdi. 7 yaşında. Adı Berfin. Beni görür görmez yanıma geldi, adımı sordu. Berrin yanıtını alınca doğru bilmişim, iddiaya girmiştik de dedi. Sevindi doğru tahmin etti diye. Bu kez de soyadımı öğrenmek istedi. Söyleyince, biz akraba olduk seninle dedi. Soyadımız aynıymış. Ben de seve seve akrabalığı kabul ettim. Çocukların kirlenmemiş bilinciyle buluşmak içimi sevinçle dolduruyor. Hesapsız kitapsız bir anda parıldayan ışığı seviyorum. Bu dolaysız iletişim, kişinin çıkar gütmeden bir başkasına yakınlık gösterebilmesi güzel. Umarım onun dışa dönük sıcak kişiliği hep aynı kalır. Bu sorunlarla yüklü dünya bozmamalı onun sevecenliğini.

Güney Kültür Merkezi'nde de 'hayata dönüş' operasyonunun beşinci yıldönümünü andık. Hareketli bir toplantıydı. F tipi tartışmalarından 'hayata dönüş' operasyonuna geliş süreci anlatıldı. Bu toplantıda da solun, birbirini dışlayan eylemlerini sorgulayacağının ipuçlarını gördüm. Kolay olacağını sanmıyorum, ama yine de farklılıklarla bir arada olabilme özlemini önemli buluyorum.

Özellikle üç kişinin konuşmasından etkilendim. Biri 'hayata dönüş' operasyonunu Bayrampaşa Cezaevi'nde yaşayan bir kadının konuşmasıydı. Anlatmakta zorlanacağını düşündüğü için önce konuşmak istemedi. Sizler bana sorun, ben soruları yanıtlayayım, diyordu. Şiirler okunup konuşmalar sürerken dayanamadı, konuşmaya karar verdi. Saldırının başladığı an'ı anlattı. Önce kapılar yumruklanıyor, çatıda dolaşanları algılıyorlar, hemen ardından çığlıklar bomba seslerine karışıyor. Bu arada karşı koğuştaki kadın arkadaşlarını merak ediyorlar. Erkekler koğuşunda neler olduğunu anlamak için kulak kabartıyorlar. Zaman zaman seslerini yükselterek arkadaşlarına güç vermeye çalışıyorlar. O kargaşada ister istemez cama yönelince yıkılmış duvarın ardında polislerle karşı karşıya geliyorlar. Pencereyi tutanların elleri, tutundukları demirlere yapışarak kalıyor. Karşı koğuştaki kadınlarla ilk karşılaşmasını anlattı. İlk anda altı kişinin öldüğünü öğrenmişler. Merak ediyor acaba kimler öldü. Hepsinin yüzü gözü kararmış, tanınmayacak bir durumdalar.

Daha fazlasını anlatmadı. Hiç kimse de onu daha fazla konuşturarak üzmek istemedi. Çünkü her konuşmasında aynı dakikaları yeniden yaşıyordu.

Emekli bir gardiyanın oğlu da konuştu o akşam. Babası 'hayata dönüş' operasyonundan bir gece önce işten eve dönmüş. Annesine usul usul bir şeyler anlatırken ağlıyormuş. Babasına neden ağladığını sormuş, babası ona bir şey söylememiş. Git, yat oğlum, yarın okuluna gideceksin, demiş. Sonraki gün operasyon yapılınca anlamış babasının neden ağladığını. Babası onu olup bitenlerden uzak tutmak istediği için konuşmamış oğluyla.

Devlet zaten hapishanesinde tuttuğu insanlarla savaşa girişerek zaaf göstermiştir. Kendi hapishanelerine baskın yapması başka neyin göstergesi olabilir.

Bir başkası da, açlık grevine girişmeden önce en çok beynine, onun biricikliğini sağlayan beynine zarar gelmesinden korktuğunu söyledi. Bunu söylerken elleriyle başını tutuyor ve topluma yük olmayı istemediğini söylüyordu. Şu an ayakta olsa da zaman zaman bellek kaybı yaşıyor. Bellek kaybını espriyle anlatırken insanın geleceğine dair umudunu da koruyordu.

İnsancıl şairleri böyle bir ortamda şiirlerini okudular.

28 Aralık 2005

Bugün hava fazla soğuk değil. Sabah. İnsancıl'a sahil yolundan geldim. Kısa süreli de görünse güneşe kendini bırakmış birkaç kişi, deniz kenarındaki banklarda oturuyorlardı. Uçuşan martılar, güneş, deniz, insanlar... hep birlikte çok hoş görünüyorlardı. Oysa günlük yaşam içinde ne insanın insanla, ne de insanın doğayla ilişkisi her zaman böylesine uyumlu oluyor. Bir anlık gözüme ulaşan görüntüler kent yaşamının acımasız kargaşasında boğuluyor.

Nazım Hikmet'le ilgili haberlere bakarken de bunu düşündüm. Doğduğu büyüdüğü topraklarda şiiri adına çektiği acıyı. Öldükten sonra bile varlığı tartışma yaratan şairi.

Avukat Kemal İnebolu, Nazım Hikmet'in 8 Mart 2002 tarihli nüfustan çıkarma işleminin uygulanamayacağını söyleyerek dava açmış, dava reddedilmişti. Danıştay'ın kararı ile durum değişmiş görünüyor.

Danıştay, Nazım Hikmet'in 20. yüzyıl dünya edebiyatının büyük şairlerinden biri olduğunu, şiirde yeni yollar açtığını kabul ediyor. Bu nedenle davacının, bir vatandaş olarak kişisel haklarının da çiğnendiği düşünülerek, davanın incelenmesi gerektiğini belirtiyor. Buna göre Nazım Hikmet'in vatandaşlıktan çıkarılması kararına karşı herkes yargıya gidebilir. (Adnan Keskin, 25 Aralık 2005, *Radikal*.)

Sanat adına güzel bir gelişme. Yine de acıtıcı bir yan var. UNESCO'nun, şairin 100. doğum yılı anısına 2002'yi Nazım Hikmet yılı ilan etmesi, bu kararda etkili olmuş. Yani Türkiye, bu topraklardan çıkmış şairi, uluslararası bir kurumun onayıyla kabul edebiliyor. Türkiye, kendi ülkesinde acıtarak yetiştirdiği şairi yabancı onaylara dayanarak tartışmaya açıyor. Bu zihniyet acıtıyor.

Altan Öymen yazmış. 1950'de genel af kanununa komünistleri dışarda tutmak için özel maddeler konmuş. Meclis'te DP'li milletvekili Ahmet Gürkan, Nazım Hikmet'e 'kızıl kuduz' diyor, onu savunanları cezalandıracaklarını söylüyor. (Altan Öymen, 27 Aralık 2005, *Radikal*.)

Bir başkası, Şevket Mocan, Nazım Hikmet'in siyasi mahkûm sayılamayacağını, komünistin vatan hainliğiyle suçlanması gerektiğini söylüyor. Bu kampanyada Ulaştırma Bakanı Tevfik İleri de var. Kanunun Nazım Hikmet'in cezasıyla ilgili maddesini değiştiriyorlar. Ancak kanunun bir başka maddesindeki genel hükmü atlamaları, şairi serbest bırakmak zorunda kalmalarına neden oluyor. Nazım Hikmet'in yattığı süre uzundur. 13 yıldır yatmaktadır. Bu nedenle dışarı çıkabiliyor.

Serbest kalan şairi, bu kez yeniden askere almak istiyorlar. Sabahattin Ali'nin öldürülüşünün ardından şair, Sovyetler Birliği'ne gidiyor. Ardından ağır suçlamalarla vatandaşlıktan çıkarılıyor.

Nazım Hikmet'in ölümünden beş yıl sonra Meclis'teki bütçe konuşmalarının tutanaklarından örnekler de vermiş Altan Öymen. O dönemin İçişleri Bakanı Faruk Sükan. Türkiye İşçi Partisi'nin 15 kişilik grubunu komünistlikle suçluyor. Çetin Altan itiraz ediyor. Faruk Sükan'ın, "*Nazım Hikmet'i milli şair, vatan şairi olarak gösterdiniz mi?*" sorusuna verdiği yanıt ortalığı karıştırıyor. Çetin Altan, Nazım Hikmet'in en büyük şair olduğunu söylüyor. Sonra ne oluyor. Ne olacak. Türkiye'de bugün de yaşanan Meclis klasiği yaşanıyor. AP sıralarından bağırarak TİP sıralarına koşuşmalar, karşılıklı yumruklar, dövüşmeler... oturum tatil ediliyor.

Bir gün sonraki tutanaklarda, CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün, AP'lilerin saldırganlıklarını kınadığını okuyorum. AP Hükümeti'nin Başbakanı Süleyman Demirel öyle düşünmüyor. "*... Bir üye buradan çıkıyor. Cumhuriyeti, onun temel dayanağı olan Türk adliyesini, onun verdiği kararları, hepsini hiçe sayarak, Nazım Hikmet büyük bir vatan şairidir, diyor. Bunun adına ne derler. Tahrik derler bunun adına... Ondan sonra hadise büyüyor. Böyle şeyleri yapmayın. Böyle şeyler bu Meclis'in havasına yakışmaz. Türk parlamentosunun zabıtlarında geçen 45 sene içinde Nazım Hikmet'e hain diyen yüzlerce sayfa bulursunuz, ama Türk parlamentosunun zabıtlarına, esefle söyleyeyim ki Nazım Hikmet'i büyük bir vatan şairi diye tanıtan ilk cümle, dün akşam zabıtlara geçmiştir.* (AP sıralarından bravo sesleri, alkışlar...)"

Süleyman Demirel, Nazım Hikmet'in büyük bir vatan şairi olduğunu kabul etmese ne yazar. Nazım Hikmet, dünya edebiyatına kendini kabul ettirmiş bir şairdir. Süleyman Demirel'in, Nazım Hikmet'in büyük şair olarak nitelenmesinden rahatsızlık duyması, bir gerçekliğin dışavurulmasıdır. Nedir bu gerçeklik. Sanat eseri ile ideoloji arasındaki ilişki. Nazım Hikmet'in dünya görüşü temelinde yarattığı şiiri ve sanatçı kişiliği Meclis'te sorun çıkarmıştır. Bu aynı zamanda sözün kitleleri etkileme gücünü anlatan bir durumdur. Buna karşın ne yazık ki üzülerek söylüyorum, sol bu gücü kavrayamamıştır. Bu kavrayış eksikliğini Güney Kültür Merkezi'ndeki toplantıda da gördüm.

İnsancıl şairlerinden Dilek Yılmaz, şiirlerini okumadan önce şiirle de mücadele edilebileceğini söyledi. Hitler faşizminin yükseldiği dönemde yakılan kitaplar arasında Ritsos'un da bir kitabı vardı. Neruda'da şiirle mücadele edilebileceğini kendisiyle yapılan bir söyleşide dile getirmiştir, dedi. Sonra da şiirlerini okudu. Daha sonra konuşmaya başlayan TAYAD'lı Ahmet Bey, bir baktım Dilek Yılmaz'ın sözlerine kendince yanıt veriyor. Şiirle miirle mücadele verilmez, diyor. Tek bildiği mücadele biçimi yürüyüş yapmak. Başka bir mücadeleyi kabul etmeyen bir konuşma yapıyor. Oturduğum yerden yanıtladım kendisini. Her mücadele kendi kültürüyle, sanatıyla başarılı olabilir, dedim. Ahmet Bey bu kez Oya Baydar'ı örnek verdi. Bu yazarlardan ne mücadelesi olur, dedi. Evet, ama Ahmet Bey onlar başka bir kulvarda, dedim. O zaman kabul etti Ahmet Bey.

Burdaki sorun neydi peki. Şuydu. Ahmet Bey'in sınıfsal bakışı eksik. Bu nedenle her yazı yazanı, her şiir yazanı aynı sepete koyuyor. Sonra da topluca reddediyor. Bu, tam da sistemin onayladığı bir bakış açısı.

Bu bakış açısını Lukacs'la yanıtlıyorum. Sermaye ile sanat, sermaye ile muhalif sanat, sermaye-sanatçı-eleştirici üçlüsünün karşılıklı ilişkilerini bir yazısında inceler. Sermaye, muhalif sanatın da kâr getirebilecek bir alan olduğunu anladığında bu tür hareketlerin bile koruyucusu kesilebilir. Bu da

YEDİNCİ GÜN YOK!

1.
Seninle
Dalga dalga, paramparça şer görüntüleri
Çığlıklarımızı saklıyordu gün, bulutların arkasına
Dahası: acılıydı, buruktu, ebruliydi yaşamak...

2.
Seninle
Aşkımızı yüklemiştik kuru yaprakların üstüne
Düşlerimiz düşüncelerimizden büyüktü
Sen gidiyordun! Giderken gökler deliniyordu...

3.
Seninle
Ellerimizi ulaştırıyordu milyonlara gizil güç
İkili hüznün duyarlılığını getiriyordu yağmurlar
Aynı ayna, aynı tin! Bir'in bize bakışıydı en uzak...

4.
Seninle
Havada Ay kokusu, beynimizde bin yangın
Üç yıldız ötedeydik, yakındı dargın renkler
Gibi'sizdi, artı'sızdı, ağrılı! Geçerken ölü zaman...

5.
Seninle
Şom şenliklerimiz de oluyordu! Suskunluğumuz
Ne diyeceğimizi bilemiyorduk uçan kuşlara
Kanatlarına taktığmız özlemlerimizdi ah, o son durak...

6.
Seninle
Gün güne erdiğinde ışıyan Yer'dir yüzün
Çağ çiçeği açıyor! Çürüyor ne varsa Tarih'in toprağında
İşte Güneş, işte İnsan! İyi, güzel, yeniden...

Hatice CEMAL

özgürlük ve bağımsızlık imgesi yaratabiliyor. Lukacs, bu yanılsamaya dikkat çekiyor: "*Demek ki kapitalizmin tekelci döneminde de estetik görüşlerin bağımsızlığı için belli bir özgürlük payı söz konusu. Ama eleştirinin gerçek durumunu ve bu dönem içinde eleştirici tipinin değişimini somut olarak kavramak için, dikkatlerimizi bu özgürlük payına çevirmemiz gerekir. Bu özgürlük payının belirgin niteliği salt estetik sorunlarla sınırlandırılmış olmasıdır. Burjuva gazete ve dergilerinin toplumsal ve politik niteliği kesinlikle sınırlandırılmıştır; sanat ve edebiyatla ilgili yargının özgür olması, bunların toplumsal ve sınıfsal savaşım pratiğinden –adeta 'a priori'– ayrı olarak ele alınmasına bağlıdır.*" (Özdemir İnce, *Şiir ve Gerçeklik*, Broy Yayınları, birinci basım Şubat 1985, sayfa 8.)

Sol bu tuzağa düşmemeli. Yazarın ve şairin durduğu yere de bakmalı. Üstelik kültürel ortamını, sanat ortamını doğru tanımlayabilmek için dikkatli bir gözle okumalı. Yeni sözcükler gerekiyor sola. Mücadeleyi diri bir ışıltıyla sürdürebilmek, yenilenmek ve her sabah yeniden doğan güne tazelenerek uyanabilmek için.

EGEMEN MEDYA HAKKINDA -ELEŞTİREL- ANIMSATMALAR

Temel DEMİRER

"Karanlığa baktığın zaman karanlık da sana bakar."(1)

Neoliberal küreselleş(tir)me saldırısının en önemli silahlarından biri de medya...

Hayatımıza her gün daha da fazla burnunu sokan, "*Medya, günümüzde yazılı-görsel-işitsel basını tanımlamak için kullanılıyor. Türk Dil Kurumu'nun* Türkçe Sözlük*'ünde* 'Ruh ötesi deneylerinde, ruhlarla insanlar arasında aracılık ettiği söylenen kimse' *olarak açıklanan ve Latince* 'medium*'dan alınmış 'medyum' sözcüğünün çoğulu. Dolayısıyla 'medya', etimolojik anlamıyla 'Ruh ötesi deneylerinde, ruhlarla insanlar arasında aracılık ettiği söylenen kimseler' demek oluyor. Günümüz gazeteciliğini tanımlamak için ilk kez kimler, ne zaman ve niçin bu parapsikolojik kavramı kullanma gereksinimi duymuşlar, bilmiyorum. Fakat gün gelmiş, biz de benimseyip kullanmaya başlamışız.*

'Medya' sözcüğünü duyduğumuzda, bununla yazılı-görsel-işitsel basının tümünün, genelinin anlatılmak istendiğini anlıyoruz. Ama nedense bu sözcük çoğumuzda renkli, cicili bicili gazeteleri, spikerleri zevzek radyoları, magazin ağırlıklı televizyon kanallarını çağrıştırıyor."(2)

Ve de "90'lı yıllar medyanın dünyaya damgasını vurduğu yıllar olurken, toplum yaşamındaki etkileri artarak devam ediyor."(3)

"Televizyon" Deyince (mi?)!

'60 dakikalık yayına 68 dakikalık reklam' konulan "*TV, hayatımızın en önemli parçası oldu. Ekran başında her gün dört saat geçiriyoruz.*"(4)

İnsan(lık)ı; yalan ve eğlence (yanılsaması) ile katleden televizyonun "*Müthiş bir magazin matematiği var: Haber takibi yapan ajansların verilerine göre, magazin âleminde taşlar, oynamak ötesi, delirmiş! Özellikle* Popstar *ile birlikte, birçok eski ünlünün 'haber değeri' düşmüşl 2003 Ocak ile 2004 Ocak haber olma sayıları kıyaslandığında, durum bazıları için düğün, bazıları için cenaze tadında.*

'Popstar ile yıldızı kayanlar' ve 'Popstar ile yıldızı parlayanlar' diye iki liste yapmış Eyüboğlu. Bakıyoruz, mesela Petek Dinçöz'de yüzde 55'lik bir gerileme (Ocak 2003: 261 haber, Ocak 2004: 117 haber), Kadir İnanır'da yüzde 75,8'lik bir erime (Ocak 2003'te 203 haberden Ocak 2004'te 49 habere), garibim Nez'de ise yüzde 90'lık bir bitiş (150'den küüüt 15'e) görülüyor.

Öbür tarafta Deniz Seki ve bacakları, Ocak 2003'teki 109 haberini, Ocak 2004'te 361'e çıkarmış: Yüzde 231. Bu da bir şey mi? Gamze Özçelik ve bacakları, 11'den 91'e yüzde 727 yol kat etmişler. Fakat en kârlı çıkan, Ercan Saatçi olmuş: Sadece 8 haberden vınnnn 134 adet habere, ki bu da yüzde 1575 ediyor.

İşte böyle; futbolda topa sahip olma oranı, baskette kimin kaç ribaund'a çıktığı nasıl açık seçik belli oluyorsa, magazin âlemi de pekâlâ sayıya dökülebiliyor..."(5)

Bir de 'dışarıdan' örnekle devam edelim: "*Bir Amerikan televizyon kanalı, 'reyting tutturan' her yarışmacının hayatı boyu lüks içinde yaşayacağı bir şov hazırladı.*

ABD'de Fox TV kanalında başlayacak bir reality show*, katılanlara, yaşamları boyunca çalışmadan, bir tatil beldesinde yaşamayı vaat ediyor.* Ebedi Cennet *adlı yarışma programının formatı şöyle:*

Yarışmacı kadın ve erkekler, yabancı bir ülkede, lüks bir tatil beldesine yerleştirilecekler ve 24 saat kameralarla izlenecekler. Dünyayla bağlantısı kesilecek yarışmacıların akıbetine, programın yapımcıları karar verecek. Eğer yarışmacı, seyirci tarafından sevilir ve programın izlenme oranına katkıda bulunursa, aylarca, yıllarca, hatta program bu kadar sürerse, belki de hayatı boyunca tatil beldesinde bedava yaşayabilecek.

Fox TV'nin Alternatif Programlar Müdürü Mike Darnell de, programın amacını, 'yıllarca sürecek gerçek bir pembe dizi yaratmak' olarak açıkladı.

Programın temelinde yatan fikir, Jim Carrey'nin, tüm hayatı pembe dizi olarak yayınlanan bir karakteri canlandırdığı The Truman Show *filmine benzetiliyor."*(6)

Hayat(lar)ımızın, egemenlerin televizyonlarınca *Truman Show*'a dönüştürüldüğü gidişatta; "*Televizyonlarda kısa zamanda para sahibi olmak, silah sahibi olmak, çok iyi giyinmek, lüks otomobiller kul-*

lanmak, güzel kadınlarla birlikte olmak gibi modeller yer alıyor. Bu model ise kültürel düzeyi düşük, aynı odada birkaç kişinin yaşamak zorunda kaldığı kalabalık aile yapısı olan, göç etmiş, yoksulluk sınınnda, meslek sahibi olmayanların geleceğinde ideal oluşturuyor.

Tüketim ekonomisinin dizginlerini elinde tutan televizyon dünyası, yarışmalar ile dizi filmlerin yardımıyla popüler kimlik oluşturuyor; bu durumdan en çok çocuklar etkileniyor. Uzmanlara göre televizyon dizilerinin bağımlısı haline gelenlerin çoğunluğunu, sorunlarını çözmekte zorlanan kişiler oluşturuyor.

Çocukların popüler kimlik modellerinin başındaysa pop şarkıcıları ve mafya liderleri geliyor. Dizilerin bağımlısı haline gelen kişilerde içe kapanma, hayal dünyası içinde yaşama, sorunların varlığını inkâr etme gibi problemler ortaya çıkıyor. Bu kişilerin zamanla çevreyle iletişimi giderek kopuyor..."(7)

"Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi öğretim üyesi Doç. Dr. Müge Elden'in reklamların izleyiciler üzerindeki etkisine yönelik araştırmasından ilginç sonuçlar çıktı. Araştırmaya göre çocukların yüzde 59'u televizyonu en inanılır kaynak olarak kabul ederken anne ve babaya inanma oranı yüzde 17'de kalıyor. Her beş anneden üçü de çocukları nedeniyle eskiden kullandıkları markayı değiştiriyor. Doç. Dr. Elden çalışmasında şu saptamalara yer verdi:

Çocukların yüzde 59'u televizyonu en inanılır kaynak olarak kabul ediyor. Anne ve babayı inanılır bulma oranı ise yüzde 17. Çocukların televizyonla gereğinden fazla baş başa kalmaları, ebeveynlerin çocukları sakinleştirmek için televizyon izlemelerine göz yummaları, televizyon izlerken çocuklarını denetlememeleri çocukların televizyonun daha fazla etkisinde kalmasına neden oluyor.

ABD'de yapılan bir araştırma 4 yaşındaki çocukların televizyondaki her şeyi gerçek sandıklarını ortaya koymuştur. Çocuklar televizyonda izledikleri programları sonradan, yetişkinlere oranla 3 kat daha fazla anımsıyor.

İngiltere'de yapılan bir araştırma çocukların ve gençlerin 18 yaşına kadar 140 bin televizyon reklamı izlediklerini ortaya koymuştur. 5-6 yaş grubu çocukların yüzde 80'i meyve suyunu markasını söyleyerek istemektedir. Çocuklarıyla alışverişe giden ailelerin yüzde 82'sinin tüketim miktarı artıyor..."(8)

"Çok küçük yaşta televizyon izlemek, ileriki yaşlarda konsantrasyon sorununa yol açıyor... Bir-üç yaşında çok televizyon izleyen çocuklar okul çağında dikkat dağınıklığı çekiyor, kafaları çabuk karışıyor!"(9)

Ve nihayet *"Çocuk şiddeti televizyondan öğreniyor... ABD'de yapılan bir araştırmaya göre çocuklar lise son sınıfa kadar 20 bin saat televizyon izliyor, 40 bin cinayet olayına tanık oluyorlar..."*(10)

"Birmingham Üniversitesi'nden Kevin Browne ve Catherine Hamilton-Giachritsis adlı psikologların The Lancet *dergisinde yayımlanan araştırmasında, televizyondaki şiddet görüntülerinden en fazla erkek çocukların etkilendiği belirtildi. Şiddet görüntülerinin çocuklara etkisi üzerine Kuzey Amerika'da yapılan araştırmaların sonuçlarını inceleyen ve bu görüntülerin çocuklar üzerinde bıraktığı, kısa ve uzun vadedeki etkiler konusunda klinik araştırmalar yapan psikologlar, evde kalan çocukların, yaşlarına, gelişim evrelerine ve ruh sağlıklarına uygun olmayan şiddet sahnelerini izlediklerini söyledi..."*(11)

Özetin özeti, insan(lık) bilincinin egemenler tarafından paketlendiği medya serüvenin niteliğine ilişkin birkaç veriyi ardı ardına sıralayarak devam edersek...

Medya Hakkında...

"1897 yılında Le Matin *(Sabah) gazetesini satın alan iki işadamı Henry Poidatz ve Maurice Bunau-Varilla, basında devrim yapmaya ve para kazanmaya kararlıydılar. İkisini de başardılar. Yepyeni bir habercilik anlayışıyla yükselişe geçen* Le Matin *gazetesinin, dünyanın her yanında birinci sınıf muhabirleri vardı ve sonradan yazarlığıyla ünlenecek Gaston Leroux, 1904-1905 ihtilal girişimlerini izlemek üzere Rusya'ya gönderilmişti.*

Leroux, olağanüstü röportajlar gönderdi gazetesine. Yorumları hiç de iç açıcı değildi: Rusya batıyordu. Ancak Le Matin, *tarihin haklı çıkardığı muhabirin röportajlarını yayımlamadı! Çünkü tam o yıllarda, Fransa'da toplam 6 milyar frank değerinde Rus tahvili satılmış ve Rus İmparatorluk hükümeti, topladığı bu parayı Paris Borsası'na yatıracağını açıklamıştı. Fransız Maliye Bakanlığı'nın resmi 'izni' ve büyük bankaların 'inayeti' ile Rus Hazinesi, 'gerçekleri yazmasın' diye Fransız basınını aylık rüşvete bağladı. Rusya ayda 100 bin frank veriyor, Fransız gazeteleri bu parayı aralarında paylaşıyorlardı. Ve tabii habercilikte devrim yaparak 1,6 milyon tiraja ulaşan* Le Matin *gazetesi, rüşvetin aslan payını aldı!"*(12)

Evet, medya böylesi bir güç; ya da egemenlerin Hermes'i...

Bu böyle olunca da, büyük sermaye ile medyanın iç içe geçmesi 'kaçınılmaz' oluyor. Bu da *"Tarafsız haber ve yorumların verilmemesine neden oluyor...*

Örneğin, Fransa'daki Silah endüstrisinin (uçak) patronu Serge Dassault, Figaro *gazetesinin dene-*

timini ele alır almaz redaktörlere şöyle sesleniyor: 'Gazetenin, olabildiği kadar kuruluşlarımızı öne çıkarmasını isterim. Bazı haberlere çok dikkatli yaklaşmak gerekir. Bu, örneğin henüz iş bağlantısı görüşmelerinin sürdüğü durumlarda geçerlidir. Bazı haberler, iyilikten çok kötülük yapabilir. Ülkemizin ticari ve sınai çıkarlarına zarar verebilir.'

Dassault'nun 'ülkemiz' dediği, kolaylıkla anlaşılacağı üzere, kendi firması, 'Dassault Uçak' endüstrisidir. Tayvan'a hileli uçak satışıyla ilgili bir söyleşiyi de yine firmasını korumak için sansüre tabi tutmuştur. Tıpkı, Cezayir'e 'Rafale' uçaklarının satışıyla ilgili Başkan Chirac'la, Abdülaziz Buteflika arasındaki konuşma haberinin sansüre uğratılması gibi..."(13)

Örnekleri daha da çoğaltmak mümkün...

Örnekleri sıralamak yerine şunun altını çizip, özenle vurgulamak gerek: *"Medyadan günümüzdeki büyük sermayeye ve iktidarlara bağımlı konumuyla 'gerçeği' beklemek, abesle iştigaldir. Haberi çarpıtmanın, maniple etmenin, düpedüz yalandan düzmeceye, abartmadan özetleyerek özünü örtbas etmeye, haber verir gibi görünerek habersizleştirmeye, haber bombardımanı ile insanların kafalarını karıştırarak haberin özünü gözden kaçırmaya, istenildiğinde haberi kesip biçip çarpıtmaya, gözden saklamaya uzanan inanılmaz sayıda 'teknikler' alabildiğine kullanılmaktadır.*

I. Ramonet'e göre, 'Aşırı ölçüde 'medyalaştırılan' toplumda insanlar paradoksal olarak habere güvensizlik duymaktadır. Haber alabildiğine geniş alanlara ulaşırken, aynı zamanda, güvenilirliğini de sıfırlamaktadır. Çoğu zaman bu haberler yalanlanır. Spekülasyon ve gösteri gazeteciliğinin, enformasyon gazeteciliğine galebe çaldığı bir dönem söz konusudur' "(14)

"Batılı yayın kuruluşlarının araştırmacı gazetecilikten vazgeçtiği(15) bu koordinatlarda Katharine Ainger'in ifadesiyle, *"Medya, yalnızca 'küreselleşme taraftarı' değil, bu sürecin bütünleyici bir parçası da olmuştur. Neoliberalizm, çoğu gazeteci için, temel varsayımlarına meydan okunabilecek bir ekonomik ideoloji değil, yalnızca 'gerçeklik'tir. Arada bir piyasa ekonomileri ve şirketlerin hâkimiyeti gibi sorunları işlemeye istekli olsalar da, küresel iktidar yapısıyla ilgili sistemi etkileyen eleştirileri, alay ederek ve anlayışsızlıkla karşılarlar. Bilge bir kişinin bir zamanlar dediği gibi, 'Suyu ilk keşfeden, herhalde bir balık olamazdı.'*

XXI. yüzyılın küreselleşme fatihleri, Disney, AOL Time Warner, Sony, Bertelsmann, News Corporation, Viacom, Vivendi Universal gibi, kültürel kapitalizmin medya devleridir. Meksika'daki yerli Zapatista isyancılarının sözcüsü olan Komutan Yardımcısı Marcos'a göre, küresel medya 'küreselleşme sürecinin gerektirdiği şeyin sureti olarak yaratılmış sanal bir dünya sunmaktadır.'(16)

Yakınlarda CNN'de yapılan bir tartışmada, AOL Time Warner'ın yürütme kurulu başkanı Gerry Leyin, küresel medyanın bu yüzyılda hükümetlerden daha güçlü, baskın bir sanayi olacağını belirtti. ABD yurttaşları artık eğlenceye, giysi ya da sağlıktan daha fazla para harcıyorlar ve bu model gelişmiş dünyaya aynen yansıtılıyor. Davos dedikoducusu ve medya imparatorlarının danışmanı Michael J. Wolf, 'Eğlence -arabalar, çelik ya da mali hizmetler değil- hızla yeni dünya ekonomisinin itici gücü olma yolunda' diyor. Savunma-sanayi birleşimini unutun; artık, medya-eğlence birleşimi var.

Fikirler, bilgiler, şarkılar, öyküler, veriler ve kültür artık servet yaratan öğeler olurken, gezegen gitgide genişleyen bir teller ve kablolar ağıyla örtülüyor. Medya holdingleri de bir tür madencilik sanayii oluşturuyor. Jeremy Rifkind'ın dediği gibi, 'Dünyanın her yerinde yerel kültürel kaynakları kazıp çıkararak, onları kültürel emtia ve eğlence olarak yeniden paketleyip piyasaya sunuyor'(17)*..."*(18)

Yeri geldi ekleyelim: *"Bush yönetiminin medya skandallarının başı sonu gelmiyor. ABD başta olmak üzere bir dizi ülkede bazı gazetecileri kendi politikalarını övmesi için maaşa bağladığı ve Beyaz Saray'daki basın toplantılarına ABD Başkanı'nın gönlüne göre sorular soracak sahte bir muhabir soktuğu ortaya çıkan Bush yönetimi, bunlarla yetinmeyip 'haber merkezi kurdurmuş'.*

New York Times'ın haberine göre, *Bush yönetiminin talimatıyla, dışişleri ve savunma ve tarım bakanlıklarıyla nüfus bürosu gibi 20 federal ajans, işi gücü bırakıp ABD Başkanı'nın propagandasını yapan sahte haberler hazırlamakla uğraşıyor. Dört yıldır seri üretimden çıkan yayıma hazır 'haber'lerden yüzlercesi, ABD çapında yüzlerce yerel televizyon kanalında gösterildi.*

'Bush haber merkezi'nde makyajdan geçirilen konuların başında ise ABD'nin Afganistan-Irak bataklığı ve Amerikan halkına yutturulmaya çalışılan sosyal reformlar geliyor. Bu haberlerden birinde, aslında ABD'de bulunan bir Iraklı, Bağdat'ın düşüşünü 'Teşekkürler Bush, teşekkürler ABD,' diye karşılıyor. Afganistan'daki kadınların durumu ya da Irak'ın güneyinde Amerikan yardımı dağıtılmasına dair tümüyle dışişleri çalışanlarının elinden çıkan 'haber'ler gösteriliyor. Bir başka çekimde muhabir, 'Bush yönetiminin havacılık sektöründe güvenliği güçlendirme kararlılığı, havacılık tarihindeki en önemli kampanyalardan biri,' diye bağırıyor. Üst düzey Amerikalı yetkililerin önceden hazırlanmış sorulara prova edilmiş yanıtlar verdiği röportajlar da eksik değil. Hatta Bush yönetimi, spikerlerin bunları nasıl sunacağının metnini bile gönderiyor.

Yerel televizyonların bunları 'Bush yapımı' olduğunu bilmeden yayımladığı ve muhabirlerin hükümet için çalıştıklarını asla dile getirmediği belirtildi. Buna göre, kamu fonlarındaki yüz milyonlarca dolarla çevrilen bir çarkın içinde, hükümet için çalışan halkla ilişkiler firmaları çekimleri Fox News, CNN ve AP Televizyonu gibi büyük şirketlere veriyor, büyük şirketler de yerel kanallara dağıtıyor. Bu yerel kanallar da, kendilerine bedava gelen malzemeyi sorgulamadan yayımlıyor."(19)

"İyi de bu neden böyle?" denilirse "*Arundhati Roy'un altını çizdiklerine bakmak gerekir:* 'Hiçbir şeyin göründüğü gibi olmadığı bu yeni imparatorluk çağında, ilgili şirket yöneticilerinin dış politika kararlarını etkilemelerine izin vardır. Merkezi Washington'da bulunan Kamusal Alanda Dürüstlük Merkezi (The Center for Public Integrity), Bush yönetiminin Savunma Politikası Kurulu'nda yer alan 30 kişiden en az dokuzunun, 2001 ve 2002'de 76 milyar dolarlık askeri ihale kazanan şirketlerle ilişki içinde olduğunu ortaya çıkardı. Eski Dışişleri Bakanı George Shultz, Irak'ın Kurtarılması Komitesi'nin başkanıydı. Shultz aynı zamanda Bechtel Grubu'nun yönetim kurulunda da yer alıyor. Irak savaşı örneğinde bu iki görevinin bir çıkar çatışması yaratıp yaratmayacağı sorulduğunda, şöyle cevap verdi: '*Bechtel'in bu işten özel bir çıkarı olacak mı bilmiyorum. Ama ortada yapılacak iş varsa, bu işi Bechtel gibi firmalar yapabilir. Ama kimse meseleye çıkar sağlanacak bir şey gözüyle bakmıyor.*' 2003 Nisanı'nda Bechtel Irak'ın yeniden inşası ihalelerinden 680 milyon dolarlık iş aldı.' *Yine Roy'un medya üstüne bir saptamasını oturup iyice bir düşünelim: 'Söylemeye gerek yok kuşkusuz, İmparatorluğun açtığı her savaş, bir Haklı Savaş'a dönüşüyor. Bu işte büyük ölçüde şirket medyasının parmağı var. Şirket medyasının sadece neoliberal projeyi desteklemediğini anlamak önemli. Medyanın kendisi neoliberal proje. Bu onların seçtiği bir ahlâki duruş değil; yapısal bir şey. Medyanın ekonomik işleyiş biçiminin özünde olan bir şey'* "(20)

Söz konusu "*yapısallık*" da , ister istemez "*imbedded*'a (iliştirilmiş) eşitleniyor...

Imbedded Ne Yapar, Neye Yarar?

Bu konuda, sadece ve sadece, olayın taraflarına dair -savaş öncesi ve sırasındaki- saptamaları yorumsuzca naklediyorum...

"*ABD medyası şimdiden Körfez Savaşı'nın haberlerinin hangi sınırlar çerçevesinde yapılacağına dair kuralları kabul etmişe benziyor. CNN, CBS, ABC ve* New York Times*'ın muhabirleri şimdiden Amerikan deniz ve kara kuvvetlerinin yanına yerleştirilmiş durumda. Sansürün boyutu henüz kesinleşmiş değil. Ancak Pentagon'un haber metinlerinin ne kadarını kesip sansürleyeceği pek de kimsenin umurunda değil. CNN'de uygulamaya konulan yeni 'haber onaylatma sistemi' -ki bu sistem yazılan tüm metinlerin Atlanta'da 'ismi açıklanmayan' yetkililer tarafından yayına uygun olup olmadıkları konusunda onaylanmasını, içlerindeki onaylanmayan bölümlerin atılmasını öngörüyor- Savunma ve Dışişleri Bakanlığı'nın kaygılanmalarına gerek olmadığını gösteriyor. Tabii İsraillilerin de.*

CNN'de yayınlanan 'onaylama sistemini anımsatma bildirisi'ni okursanız nefesiniz kesilebilir: 'Muhabirler haberlerini onaylatmak için Atlanta'ya yollayacak. Metinler onay alınmadan kesinlikle redakte edilip yayına hazırlanmayacak. Bir metin, yetki sahibi bir müdür tarafından onaylanmadan yayına konulmayacak.' Kullanılan ifadelere dikkat edin. 'Onaylamak' ve 'yetki sahibi'. CNN'in Kuveyt, Kudüs veya Bağdat'taki bir muhabiri hazırladığı haberin ardında yatan gerçekleri ya da öyküyü çok iyi bilir. Elbette Atlanta'daki müdürlerden daha iyi bilir. Ancak haberin akıbetini ne yazık ki Atlanta'dakiler belirleyecek.

CNN bu paranoyak habercilik anlayışını güden tek kurum değil..."(21)

"*Amerika savaş şarkıları söylemeye başladığında, Hollywood da buna uygun olarak üç savaş kahramanını beyaz ekrana geri getirdi. Sylvester Stallone, Arnold Schwarzenegger ve Bruce Willis şimdi* Rambo, Terminatör *ve* Zor Ölüm *serilerine bir yenisini daha eklemeye hazırlanıyorlar...*"(22)

"*ABD medyası, Afganistan'daki sivil kayıplar için çeşitli haberler yayınladı. Bu konuda oldukça dikkatliydiler ve sık sık bunların çoğunun, doğruluğu sorgulanması gereken Taliban iddiaları olduğunu vurguladılar. Fakat çoğu haber kuruluşu, aynı özeni Pentagon tarafından yapılan açıklamalarda göstermediler.*

Örneğin CNN, muhabirlerine, sivil ölümler hakkında yaptıkları haberler için, Pentagon'un 'bu haberlerden oldukça rahatsız olduğunu, yapılan kayıp sayılarının düşük tutulmasını istediği, *ve* 'Taliban rejiminin, binlerce masum ABD'linin ölümüne yol açan 11 Eylül saldırısı ile bağlantısı olan teröristlere desteğinin sürdüğü' *açıklamasını yapmıştı...*"(23)

" *'Hava akınları', 'koalisyon güçleri', 'terörle savaş'... Daha ne kadar bu yalanlara katlanmak zorundayız? Aslında 'operasyon' yok, sadece dünyanın en zengin ve en güçlü devletinin, dünyanın en fakir ve en bölünmüş ulusuna karşı bombardımanı var.*

CNN, Sky ve BBC'deki meslektaşlarım 'koalisyon güçleri' ve 'terörle savaş' laflarıyla kafa ütülüyor? Acaba izleyicilerinin bu saçmalıklara inandıklarını mı sanıyorlar? Müslümanlar kesinlikle inanmıyor..."(24)

Ve nihayet "*Adı ilk Körfez Savaşı'yla özdeşleşen Peter Arnett, ikincisinde yarı yolda kaldı. Pazar günü Irak Devlet Televizyonu'na konuşan Arnett, pazartesi günü işinden oldu. Savaşı NBC televizyonu adına Bağdat'tan izleyen Arnett'ın NBC ve MSNBC ile ilişkisi kesildi...*"(25)

Yeter mi? Evet; ancak şu 'sonuç'u da ekleyerek...

Bu tablo neyi gösteriyor? Artık 'sermayenin medyası' evresinde çıkarak 'sermaye-medya' evresinde yaşanmakta olduğumuzu... Bir başka deyişle, kapitalistlerin medya organlarını 'havuç sopa' taktikleriyle denetim altına almaktan vazgeçmemekle birlikte, medya ile insanlar arası dolayım/etkileşim alanını bizatihi temellük etmekte olduğunu... Sermayenin aynasından yansımayan, onun süzgecinden geçmeyen tek bir haber/bilgi alamayacağımız günlere doğru hızla ilerlemekte olduğumuzu... 'Bir sosyal sınıfın diğer sosyal sınıflar'ı iletişim, haberleşme, bilgilenme, kültürel zenginleşme, dünya görüşü edinme vb. kanalları üzerinden tam bir hâkimiyet kurarak biçimlendirme yetisini tekeline atmakta olduğunu...

Dipnotlar

(1) Nietzsche.
(2) Deniz Kavukçuoğlu, "Gazetecilikten Medyalamacılığa (2)", *Cumhuriyet*, 16 Haziran 2004, s. 17.
(3) Okan Cem Çırakoğlu, "Kime İnanmalı?", *Radikal İki*, 7 Aralık 2003, s. 7.
(4) "TV'nin Esiri Olduk", *Birgün*, 24 Ekim 2004, s. 20.
(5) Nur Çintay A., "Magazinin Matematiği", *Radikal*, 20 Şubat 2004, s. 2.
(6) "Televizyondaki 'Ebedi Cennet'...", *Milliyet*, 13 Ocak 2004, s. 3.
(7) İpek Özbey, "Diziler 'Küçük Mafya Liderleri' Yaratacak!", *Cumhuriyet*, 4 Mart 2004, s. 9.
(8) Bahar Tanrısever, "Çocuk Televizyona Güveniyor", *Cumhuriyet*, 1 Şubat 2004, s. 20.
(9) " 'TV Çocukları' Biraz Dağınık", *Radikal*, 7 Nisan 2004, s. 2.
(10) Figen Atalay, "Çocuk Şiddeti Öğreniyor", *Cumhuriyet*, 14 Şubat 2004, s. 20.
(11) "Şiddet de Zehirler", *Radikal*, 19 Şubat 2005, s. 26.
(12) Mine G. Kırıkkanat, "Basında Namus", *Radikal*, 22 Ağustos 2003, s. 7
(13) Hüseyin Baş, "... 'Reklama İliştirilmiş Gazetecilik' ve Saf Değiştiren 4. Kuvvet", *Cumhuriyet*, 11 Şubat 2005, s. 9.
(14) Hüseyin Baş, "Medyanın Çarpıttığı Gerçekler", *Cumhuriyet*, 12 Şubat 2005, s. 9.
(15) "Medyaya Ne Oldu?", *Dawn* gazetesi, 29 Ekim 2001.
(16) Subcomandante Marcos, *Our World is Our Weapon*, Seven Stories, New York 2001.
(17) Jeremy Rifkind, *The Age of Access*, Penguin Putnam, New York 2000.
(18) Katharine Ainger, "Duyarsızlık Diyarının İmparatorları", *New Internationalist*, Nisan 2001.
(19) "Beyaz Saray Haber Ajansı", *Radikal*, 15 Mart 2005, s. 13.
(20) Yıldırım Türker, "Amerika Karşıtı mısınız?", *Radikal*, 21 Şubat 2005, s. 4.

KUŞLARIN YAKILDIĞI MEVSİM

Kuşların yakıldığı yerde
Anka'nın küllendiği
turnanın haber taşıyamadığı
döneme dönüşüyor zaman
Türküler kırılmıştır şimdi
anlamını yitirirken bir ezgi

Kuşlar ölüyor
gazete manşetlerinde
Doğa korkunç bir kırıma dönüşüyor
İçimde hikâyeler boğuluyor.
Efsaneler kırılıyor
Pupuk kuşunun haykırışı
bir anlam taşımıyor bu mevsimde
Hüdhüdün sadakati

Göç erken başlıyor
kuşların yakıldığı mevsimde
Çocukluğum kanıyor

Sıraç IRMAK

(21) Robert Fisk, "CNN'in Sansür Yöntemi", *The Independent*, 25 Şubat 2003.
(22) Burhan Wazir, "Hollywood Konsepte Uygun Çalışıyor!", *The Observer*, 8 Şubat 2003.
(23) "Siviller Ölüyormuş, Kimin Umurunda!", FAIR sitesi, Kasım 2001.
(24) Robert Fisk, "En Zenginlerin İki Yüzlüğü", *The Independent*, 3 Kasım 2001.
(25) "Peter Arnett Bildiremiyor", *Reuters*, 30 Mart 2003.

"THEOPE" ÜZERİNE ÖZDEMİR NUTKU'YA YANIT

Şahin ERGÜNEY

Sayın Özdemir Nutku,

Tiyatro sanatıyla ilgilenen hemen herkes, yazdığınız ve çevirdiğiniz yapıtları okumuş, onlardan yararlanmıştır.

Devlet Tiyatroları Edebi Kurulu'ndaki varlığınızı önemseyen ve bunu tiyatromuz adına kazanç sayan bir Devlet Tiyatrosu oyuncusu olarak; Mayıs 2005'te yapılan Devlet Tiyatroları Koordinasyon Toplantısı'nda sizinle aynı çatı altında çalışma şansım oldu. Sizin başkanı olduğunuz o toplantıda, on beş yıl önce edebi kuruldan geçmiş olmasına karşın bir türlü sahnelenmeyen, Coşkun Büktel'in *Theope* adlı oyununu, bu vesile ile gündeme getirdim. Bunu yaparken, *Theope*'nin her bakımdan yetkin bir oyun olduğunu, dilimin döndüğünce anlatmaya çalıştım. (Geçen yüzyılda, İstanbul Belediyesi Şehir Tiyatroları'nda, Ali Taygun'un rejisiyle sahnelenen bu oyunun, Coşkun Büktel'in deyişiyle "vandalca budanarak" tanınmaz hale getirildiği herkesin malumudur. Pek çok tiyatrocu ve tiyatroseverin bu konudaki ortak görüşü, *Theope*'ye haksızlık edildiği yolundadır.) Bu oyunu, sizin başkanlığınızdaki bir toplantıda gündeme getirirken amacım, *Theope*'nin Devlet Tiyatroları'nca sahnelenmesi için sizden destek geleceği konusundaki safiyane inancımdı.

Sonuç hiç de beklediğim gibi olmadı!

Devlet Tiyatroları Disiplin Kurulu Sanatçı Temsilcisi sıfatıyla katıldığım toplantıda, tiyatro festivalleri üzerine düşüncelerimi anlatmaya çalışmış ve ayrıca repertuar üzerine kendimce eleştiriler getirmiştim. On dakikayı geçmeyen bu konuşmamın son iki dakikasında, *Theope*'den söz etmeye kalkmıştım ki, siz konuşmamı kesmiş ve 16. yüzyılda, Fransızca yazılmış başka bir *Theope*'nin varlığına işaret etip eklemiştiniz: "*... özellikle Fransız filolojisinden ve Fransız dilini bilenler onu biraz şey etmeliler yani, bir bakmalılar... Aradaki benzerliği görmek için...*"

Sizin gibi bir bilim adamının sözlerinden sonra *Theope* üzerine konuşmak, onu savunmaya kalkışmak haddime değildi elbet. (Zaten siz de, çoktan sözü benden alıp başkasına vermiştiniz.) Siz düpedüz, *Theope*'nin çalıntı olabileceğini ima ediyor ve sayıları otuzu geçen tiyatro insanı önünde, bunu söyleyebiliyordunuz. Mutlaka bir bildiğiniz vardı! *Theope*'den ve onun yazarı Coşkun Büktel'den ilk kez kuşkulandım! Sizden başka hiç kimsenin bilmediği bu gerçeği, asıl muhatabına, yani oyunun yazarına -sizin deyişinizle- naklettim.

Sonraki gelişmeleri biliyorsunuz. Büktel ve arkadaşları -sizin koordinasyon toplantısında 16. yüzyılda yazıldığını söylediğiniz, Büktel'e cevabi yazınızda ise, nedense 17. yüzyıla taşıdığınız- Fransızca *Theope* için hummalı bir araştırmaya giriyorlar ve bir şey bulamıyorlar. Büktel, her zamanki üslubuyla sizi kanıtlamaya veya özür dilemeye çağıran bir yazı yayımlıyor. Siz de *Tiyatro Keyfi* sayfalarında kısa bir yanıt veriyorsunuz ve "*... size olayı nakleden Şahin Ergüney eksik nakletmiş*" diyerek, topu benim kafama çarptırarak, taca atıyorsunuz.

Ben bu "*eksik nakletmiş*" sözünü ciddiye aldım. Toplantı sonrasında aldığı notlar yanlış ya da sizin de söylediğiniz gibi "*eksik*" olabilir düşüncesiyle, o günkü toplantının beni ve sizi ilgilendiren bölümünün kaydına ulaşmaya çalıştım. Şimdi elimde on dakikalık bir VCD var. Bu VCD, sizin benim konuşmamı keserken, sonra da *Theope* üzerine malum yorumunuzu yaparkenki olumsuz tavrınızı, öylesine iyi yansıtıyor ki... Neyse, bu işin görüntüsel boyutu, yoruma açık olabilir diye düşünebiliriz. Ama bir de sözleriniz var, kendi sesinizden... *Theope*, konusunda, kelimesi kelimesine, aynen şöyle buyuruyorsunuz hocam:

"*... şimdi efendim bir de, bir dikkatini çekmek istiyorum. Hiçbir şeyle itham etmiyorum. Fransızcada 16. yüzyılda yazılmış Theope diye bir oyun var. Özellikle Fransız filolojisinden ve Fransız dilini bilenler onu biraz şey etmeliler yani, bir bakmalılar. Aradaki benzerliği görmek için. Teşekkür ederim.*"

Akademisyen kişilerin sözleri 'konularının hâkimi olarak' çok önemsenir. Yukarıdaki sözleriniz, eğer bir belgesi yoksa, bir bilim adamı için sorumluluk gerektiren bir iddiadır. Kaldı ki, siz bu konuşmanızı herhangi bir kahve sohbetinde değil, Devlet Tiyatroları Koordinasyon Toplantısı'nda yapıyorsunuz. Konu ile ilgilenen herkes, bu iddianın kanıtlarını sizden bekleme hakkına sahiptir. Tiyatro tarihi de, tiyatro tarihi yazmış bir bilim adamından bunu bekleyecektir.

Saygılarımla.

İnsancıl Şiir Atölyesi Etkinliği

Mustafa Göksoy'un *Umudun Öfkesi* Adlı Şiirinin İrdelenmesi

Şiiri seçen Fatma Korcan

Umudun Öfkesi

Bu nasırlaşan kokuşmuş egemenliğe
Hep insani bakışın dürüstlüğünde bilendim
Güzel'e düşman kıskançlıklardan
Gözlerimde getirdiğim sarsıntıya
Bilgelerden anılar örüp
İçtenliği hazmedemeyen anlayışları
Parçaladı yüzüm

Yüzlerin acısını dolanıyorum, ah
Kurnazlığı çare gören çaresizlik
Çözemeyince bu labirentten çıkışı
Tadlandırılmış yalanlar zehirleşir

Bebelerin gülüşünde duraksıyorum
Sorularda yanıtlanıyor öğreneceklerim
Şiirin ilk hali sıcaklıktır
İçtenlikten uzaklaşmaya gör
İnsan yüzü gibi
Şiir de soğur

Dirence bir yüz arayıp buluyorum
Direncin yüzü içtenliğimiz
İnadı dokur

Mustafa GÜRSOY

Fatma KORCAN

Burada iki duygu var.

Umut - olumlu bir duygu.

Öfke - olumsuz bir duygu.

Olumsuz bir duygunun kabulü pek kolay değil. Bu nedenle şairin önce, öfke duygusunun irdelenmesi gerektiğini düşünüyorum.

Öfke nedir? Düşünce ve davranışlarla ilgili olumsuz bir duygudur öfke. Bir işaretçidir, nedenleri vardır. İki temel nedenle ortaya çıktığını söyler davranış bilimciler. Birincisi bireyin kendisinden, ikincisi bireyin karşısındaki bireylerin onda oluşturduğu duygulardan kaynaklanır. Burada şu soru sorulmalıdır. Mustafa Göksoy'un öfkesinin kaynağı ne?

Buna şöyle yanıt verilebilir. Yozlaşmış toplum değerleriyle şairin değerlerinin çatışması.

Göksoy öfkesini nasıl yaşıyor?

Şair gelişmiş bir benle öfkesinin nedenini, ne düşündüğünü, ne hissettiğini, neye ulaşmak istediğini, neyi değiştirmek istediğini, yapabileceklerini ve yapamayacaklarını bilir.

Sorumludur. Etkileşim içinde kendini ve diğerlerini gözlemler. Bilinen duruma yeni ve farklı şekilde tepki verme yeteneğini geliştirir. Kim olduğunu, nerede durduğunu, ne istediğini, kendisi için neyin kabul edilip, edilemez olduğunun bilincindedir. Sağlıklı bir "ben" ile "biz"e ulaşır. İçtenliği önemser. İçtenlik; Mustafa Göksoy'un dürüstlük ifadesidir.

İçtendir; şiirinde bu nedenle ben dilini kullanır. Ben dili, Göksoy'un gerçek düşünce ve duygularını anlatır dürüstlükle. Ben diliyle kişinin kendinden sorumlu olduğu iletisini verir.

Göksoy kendini tanır. Kendisi için uygun ifade yolu olan şiiriyle öfkesini dışavurur. Şairin öfkesi şiiridir. Şaire şiiri olumlu bir güç sağlamıştır, umutludur.

Umudun Öfkesi'ni dize dize irdeleyelim.

"*Bu nasırlaşan kokuşmuş egemenlik*"

Toplumumuzda egemen olan ne? Maddi değerler, manevi değerlerin yerini almış. İnsana değer yok, değer ölçütü para.

"*Hep insani bakışın dürüstlüğünde bilendim*"

Şair bu ortamda insani bakışın dürüstlüğünü kendine güç edinmiş. Geçmişin birikiminden yararlanarak, insan için güzellik yaratma çabası ile sarsıntısını gidermeye çalışmış.

"*Güzel'e düşman kıskançlıklar*"

Bu dizeden, güzel nedir, sorusu çıkar. İnsan için doğru, insan için iyi, güzeldir. Şair bu dizesinde, insanın yabancılaşmasını dile getirmektedir. Bu yabancılaşmadan duyduğu üzüntüyü, "*Gözlerimde getirdiğim sarsıntıya*" dizelerinden anlarız. Şair, arkadaşlığın, dostluğun, insani değerlerin, emeğin değerini bilir. Sisteme uymuş insanların güzelliği paradır. Sarsıntısında, sisteme uygun davranan insanla, insan olmaya yürüyen insan arasında değerler çatışması vardır.

"*Bilgelerden anılar örüp / İçtenliği hazmedemeyen anlayışları / Parçaladı yüzüm*"

Şair bu dizelerinde, okumanın ve kendini geliştirmenin önemini ortaya koyar. Şair kendini geliştirir, dünyayı gerçekçi bir gözle değerlendirir. Okur, bilgilenir, anlar ve kendini sorumlu hisseder. Nesnel dünyayı öznelinden geçirir.

Daha sonraki dizelerde şair, Berrin Taş'ın "Şiirime Verdiğim Görev" başlıklı yazısında anlatmak istediği gibi davranarak yüzünü insana döner. İnsana kendini göstermeye çalışır.

"*Yüzlerin acısını dolanıyorum, ah / Kurnazlığı çare gören çaresizlik / Çözemeyince bu labirentten çıkışı / Tadlandırılmış yalanlar zehirleşir.*"

Bu dizelerden şairin, iletişim içinde olduğu bireyleri inceleyip anlamaya çalıştığını anlarız. Sistemin çarpıklığı içinde çaresizdir insanlar. Çünkü, sisteme uymuş standart insan, çirkinlikleri güzel bilir. Yalanlar, sistem ile tatlandırılmış, değersizlikler değer olarak verilmiştir.

Bundan sonraki dizelerde şair insanın insana gereksinimini anlatır.

"*Bebelerin gülüşünde duraksıyorum*"

Bebeklerin işlenmemiş doğal gülüşlerini, Göksoy şiir ile eşleştirir. Bebekler insani değerlerden uzak güdümlenirse, sistemin istediği gibi büyür, içtenlikten uzaklaşırlar, yüzleri soğur. Şiirin de ilk hali sıcaklıktır. İnsanın iç dünyasına inemeyen, insanı anlamayan şairin şiiri de içtenlikten, dürüstlükten uzak, soğuktur. Şiir içtenlikle vardır.

Şairin direnci şiir, şiirin direnci Göksoy'un içtenlik dediği dürüstlüktür.

"*İnadı dokur*"

Bu son dizeden, Mustafa Göksoy'un şiirinin amacını anlarız. Göksoy sistemin istediğinin tersini insana anlatır, ummaktan doğan güvenle.

Meryem ORUÇ

Güçlü, gücünü binlerce yıldan süzerek edindiği deneyimden alıyor. Bu güçlü kim mi? Sömürerek beslenen herkes. Evet, "*nasırlaşmış kokuşmuş egemenlikte*" yaşıyoruz. Algıladıklarımızdan bile şüpheleniyoruz. Neden mi? Sürekli bombardıman altındayız da ondan. Duygularımız bu bombardıman yüzünden duyarsızlaştı. Artık birilerine göre yaşıyoruz. Değer verdiğimiz insanlar, insanlığın köküne kibrit suyu dökenler için "Onlar öyle bir şey yapmaz," diyebiliyor. Biz de onların tavsiyelerine uyuyoruz. Buna benzer şeyler yaşadığımızda ne oluyor? İnsana olan güvenimiz sarsılıyor. Her şeye şüpheyle yaklaşıyoruz. O zaman nasır bağlayan egemen anlayış bizi kendisine benzetip nasırlaştırarak yalıtıyor. Yalnızlığımız, birbirimize yabancılaşmamız da ona yetmiyor. İncir çekirdeğini bile doldurmayacak nedenlerle birbirimizi kıskanmamız gerektiğini söyleyip bizi bize kırdırıyor. Bu durumu nasıl aşabileceğimizi şair şöyle yanıtlar. "*Hep insani bakışın dürüstlüğünde bilendim*" der. Yani nasırlarımızı, tür bilinciyle, süzdüğümüze kattıklarımızla oluşan değerle aşabiliriz ancak diyor.

Şairin egemene karşı mücadelesi gizli, kana kan değildir. Alabildiğine görünür, sorumluluk bilinciyle hareket ederek eyliyor. Sonuç egemenin baskısı, sindirmesi... kaçışlar, kıyımlar, yalnızlık. Neden mi? Egemen, gücüyle ezdiğinin bilincini çarpıtır. Onu korkuyla sindirir. Sürekli gözetlediğini söyler durur. Ne mi der? "Her vatandaşın bilmem nerde dosyası, yani sicili vardır. Telefonlar dinlenmelidir. Sokaklara gücümüz yetmez. Ama bazı caddelere kamera konulmalı..." Şüphe, güvensizlik, kaygı. Üç maymunu oynamak da yetmez. Egemeni taklit yarışı başlar. Ekmeği bile daha ucuz almak için çırpınan, magazin dedikodularıyla varlığını ispat etmeye çalışır. Kime mi? Kendine, bize, herkese. Bu çaresizlikten sıyrılmayı, sürekli görüp tanıdık bellediği magazin insanlarının kurnazlıklarını taklit ederek aşabileceğini düşünür. Egemenin onun için çizdiği sınırlara çarpar. "Mülkü olanın adaleti vardır," bilmez. Gazetelerin üçüncü sayfasına malzeme olur. "*Tadlandırılmış yalanlarla zehirlenir.*"

Şair insanın türsel bilinciyle edindiklerini, yarattıklarını nerelerde ekip büyütebileceğini bilir. "*Bebelerin gülüşünde duraksar.*" Geleceğini kurgular. Bu kurgu şiirdir. Berrin Taş, *İnsancıl* dergisinin 45. sayısında "İnsanın Niteliksel Değişiminde Şiirin Etkisi" başlıklı yazısında bakın ne diyor: "*Soru sormaya başlayan insan, yaşamı güzelleştirme isteği de duyacaktır. Şiirin... şairin işlevi tam da soruların başladığı yerdir.*" Kim merak eder? Algıladıklarından şüphelenen, onlar üzerinde yoğunlaşarak üretmeye çalışan değil mi?

Şairin tür bilinciyle eyleyerek edindiği şiir, insan sıcaklığındadır. Neden mi? İnsan içindir çünkü. Bireysel çıkar şiirin içine girerse şiir, insan için olmaktan çıkar. Metalaşır. Günümüzde birçok yazar marka yayınlarda kitaplarını bastırıyor. Bu markanın ni-

metlerinden yararlanıyor. Bize de bir zamanlar neler yaptıklarını söyleyip, söyletip kitaplarını almamızı öğütlüyorlar. Oysa bu yazarlar insandan uzaklaşan, metalaşan soğuk, çıkar için üretilen kitapların yazarlarıdır artık. Körle yatan şaşı kalkar örneği, bu yazarların kalemleri de egemenin diline benzer.

Her şeye karşın bir yerde ışık yaratmalı ki yerimizi bilip ayağa kalkalım. Şair bizi parçalamaya çalışan egemene inat, içtenliğimizle neyi dokumuşsak onunla ayağa kalkabileceğimizi söylüyor. Tür bilinciyle hareket edip inatla ayakta kalan insanın mücadelesini anlatıyor. Bu insanın tek başına kalması onun için sorun değildir. Sorun aşılmak içindir. O, sabırla, bugüne, geleceğe güzel eyleyen insanlar için mücadele edecektir.

Canan CİHAN

Umut insanlara öfkelense, yeter artık sizi taşımaktan usandım, düşün yakamdan dese ne olur? Büyük olasılıkla bir insan çıkar ve umudun öfkesini yazar. Öfke şiire dönüşmüş ve belki de umut, yüzünde hınzır bir gülümsemeyle karşılık vermiştir bu şiire.

Rivayet edilir ki Pandora'nın kutusu açıldığında dağılmıştır tüm kötülükler yeryüzüne. Umut da vardır kutunun içinde ve tam çıkacakken dışarı Pandora, kapağı kapatır. Kimilerine göre, o gün bugündür kutunun içinde kalan umut insandan ayrılmaz. Tanıklık ettiği tüm olup bitenler karşısında öfkelenmemesini ummaksa ona karşı haksızlık olurdu sanırım. "Salt Umut"un öfkelenip öfkelenmeyeceği sorununu kavram gerçekçilerine bırakıp, kendimize, insana ve insanın umutlarına bakalım. Pek çok şey söylenmiştir umut üzerine ve kuşkusuz söylenmeye de devam edilecektir. Söylenenlerin merkezinde genellikle umudun insan yaşamı için vazgeçilemez önemi yer alır. Umut biterse yaşam biter öyle değil mi?

Yalnız umut etmenin kırılgan bir tarafı da var. "*Umudun Öfkesi*" adlı şiirde önce umudun bu kırılgan tarafıyla karşılaşıyoruz.

"*Nasırlaşan kokuşmuş egemenlik / Güzel'e düşman kıskançlıklar / İçtenliği hazmedemeyen anlayışlar*" şairin kimi umutlarının kırılmasına neden olmuş. Ancak bu kırılma öfkeyi, direnci ve yeni umutları doğuruyor.

"*Yüzlerin acısını dolanıyorum, ah / Kurnazlığı çare gören çaresizlik / Çözemeyince bu labirentten çıkışı / Tadlandırılmış yalanlar zehirleşir*" dizelerindeyse şair, kurnazlığın çaresizlikten kaynaklandığını göremeyenler için duyduğu acımayı dile getirmiş. Sözü edilen, yaşamın dayattığı labirentlerden çıkışı gerçeklikte bulamayıp, labirentin içinde kaybolan, ancak kendilerini kurnazca dışında olduklarına inandıran insanlar. Acınacak durumda olduklarının bilincinde olmayanlara karşı, insani birikim sonucunda oluşan bir acı/acıma bu.

Umudu ve öfkesiyle direnen şair, bebek gülüşlerinde duraksıyor. İçtenliği gördüğü bu duraksamanın ardından, sorularda yanıtlandığını söylüyor öğreneceklerinin. Yanıtların sorularda olması, öğreneceklerinin sonu olmadığının göstergesi belki de. Yaşam etkin. Soru-yanıt diyalektiği içinde değişerek devam ediyor. Bizim yaşamımızın etkinliğini ise, sorduğumuz sorular, bulduğumuz ya da henüz bulamadığımız yanıtlar biçimlendiriyor.

Son dizelerde içtenlik "*direncin yüzü*" olarak tanımlanmış. Aynı zamanda şiirin bütününde de bu kavramın vurgulandığını görüyoruz. Şair için içtenlik yaşamda ve şiirde olmazsa olmaz nitelikte. Umudunda, öfkesinde, acımasında ve direnişinde inatla beslendiği bir kaynak. Ancak içtenlik nedir sorusunun yanıtı, sorunun kendisinde mi, değil mi bilemiyorum. Tehlikeli bir soru bu. Bu nedenle yanıtını verirken kaynağın bulanabileceği olasılığını göz ardı etmemek gerekli.

Ayten YILMAZ

Şair, varolma amacından sapmış, duyarsızlaşmış, düzen anlayışına karşı duruşunu onurlu, erdemli insan anlayışına yürekten inanmakta bulur. Bu inanışa kan katan şey, bilgelerden anılar örmek derken, insanlığa ışık tutan binlerce yıllık insani gelişimin bilincinde olmaktır.

Yüzlerin acısı nedir? İnsana inanma, kendini geliştirme, erdemli yaşama gücüne güveni yok edilmiş insan gerçekliğinin çevremizi sarması. Kurulmuş labirentlerde insan, insani özelliklerinden sıyrılmış, duyusallığıyla dolaşıp duruyor amansızca. Labirentin ucuna bırakılan şey amaç olur. O amaca önde giden ulaşacak. Birbirine hiç acımadan, birbirini ezerek, birbirini ve kendini kandırarak koşulur ona.

Hangi yüze bakalım? Günlük, anlık yaşayan, güdülmüş, gerçeklere uydurulmuş, sınırlandırılmış, kuklaya dönüştürülmüş insan gerçekliği televizyonların bitip tükenmez kanallarında taa gözümüzün içine sokulurken bilincimize işlenir. Yarışma programlarında yalvarışlarla maskara edilirken insan, sunucu hiçbir şey olmamış gibi yapay neşeyle, gülücükler dağıtır. Özyaşamöykülerinin anlatıldığı programlarda da kişilerin bütün kirli çamaşırları 'tüm gerçekliğiyle' ortaya dökülür, tartışmalar başlar, taraflar tutulur ve sonunda cinayetler bile işlenir. Tüm acımasız yargılamalar, anın gerçekliğiyle zavallılaşmış bireye indirgenirken, temelinde köklü sosyoekonomik sorunlar olduğu unutturulur.

Kabuğuna sokulmuş, öznelinde yaşayan insan yaşadığı anı önemser, ileriyi göremez ve en ufak bir sorunda kurnazca çareler üretir kendine. Bu, kurnazlığı çare görme çaresizliğidir. Belirlenmiş sı-

nırlılık içinde yaşayan insanın mutluluğu da belirlenir. Ama büyük bir bencillik cehaletiyle mutluluk ya da mutsuzluktur bu. Herkesten bir adım önde olmak, ondan bir fazla lüks yaşamak mutluluğu. Böyle debelenip dururken insan, olduğundan daha aşağılara iner ve mutluluk diye sunulanlara erişebilmek için bütün değerleri harcamayı çare görme çaresizliği seçeneğidir artık. Giderek daha bencil, daha kaprisli olan insanın insani yoksullaşması. İletişim kanallarıyla sunulan imgelerin yalan tatlarıyla her gün biraz daha kendimizl zehirleme, her gün biraz daha birbirimizi batağa çekme yarışı. Marx bir yazısında, "*Her insan öteki için, onu yeni bir özveriye zorlamak, yeni bir bağımlılık içine sokmak ve yeni bir yararlanma ve bunun sonucu iktisadi yıkım biçimine götürmek üzere, yeni bir gereksinme yaratmaya çalışır. Herkes onda kendi bencil gereksinmesinin doyumunu bulmak için, öteki insanları egemenlik altına alan yabancı bir özsel güç yaratma ardında koşar. Nesneler yığını ile birlikte, demek ki yabancı varlıkların insanın uyruğu bulunduğu egemenliği de büyür ve her yeni ürün, bu karşılıklı aldatma ve karşılıklı soygunu da pekiştirir. İnsan, insan olarak bir o kadar yoksullaşır,*" der. Daha sonra devam eder, "*Öznel düzeyde de bu kendini, bir yandan ürünlerin ve gereksinmelerin genişlemesinin,* türetici *ve durmadan insanlık-dışı, incelmiş, doğaya karşı ve* düşsel *istekleri* hesaplamakta olan *kök durumuna gelmesinde gösterir -özel mülkiyet kaba gereksinmeyi* insanal *gereksinme durumuna dönüştürmeyi bilmez;* imgelem, keyfe bağlılık,' yelteklik (kaprris) *onun* idealizmidir..." (1)

Şairin, bebelerin gülüşünde duraksaması her yandan umutsuzlukla boğdurulmuş yaşamda bir nefes alışıdır. İnsanın ilk hali, şiirin ilk halinin sıcaklığıdır. Yaşama yürekli bir sarılma, tutunmadır bu. Yeniden insana inanma, insanın yaratıcı gücüne inanma gücü. Aristoteles bir metninde, "*Özne bir anlamda madde, başka bir anlamda form, üçüncü bir anlamda ise madde ve formun birleşmesinden meydana gelen şey*"dir der.(2) Bunu insana uyguladığımızda; insan madde olarak kendi varlığını, bir başka anlamda ise insanlığın formunu, üçüncü bir anlamda ise hem kendi bireyselliğini hem de insanlık formunu üzerinde taşıyandır. Ben, benim. Ben, ben iken ben aynı zamanda bütün insanlığı üzerimde taşırım. Bunu bilmek, insana dair yüzlerce, binlerce yıl ötesinden söylenmiş, yazılmış olanı bilmek güç verecek insana. İnsanı darlaştırılmış, sınırlı dünyasının maskaralığından, kuklalığından çıkaracak güç. Bu güçle insan, insana aykırı her şeye direnecek. Direnmek bilenmektir, daha da keskinleşmek, güçlenmektir. Kendine, kendinin yaratma gücüne, insana, insanın yaratma, yaşamı yeniden yeniden kurma gücüne inanmaktır.

Şairde bu direnci, bu gücü görüyoruz.

Dipnotlar

(1) K. Marx, *1844 El Yazmaları*, çev. Kenan Somer, Sol Yayınları, İstanbul, Kasım 1993, s. 185-186.

(2) Aristoteles, *Metafizik*, çev. Ahmet Arslan, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1996, s. 310-1029a.

Deniz SARAÇ

Yola çıkmış bir insanın duygularıdır dizeler... vazgeçmezliğin... inancın... temelinde dürüstlük yatan... yol arkadaşlarına göndermedir dizelere dökülen... umutsuzluk değil... sitemdir biraz... daha çok öfke.

Kapitalizm; nasırlaşan kokuşmuş egemenliktir şairin düşüncesinde. O karşı durur bu kokuşmuş egemenliğe insani dürüstlükle... "*Bu nasırlaşan kokuşmuş egemenliğe / Hep insani bakışın dürüstlüğünde bilendim / Güzel'e düşman kıskançlıklara*"

Deyim yerindeyse örer kozasını bir ipekböceği gibi... Kapitalizmin saldırılarına karşı korur kendini... Bu saldırı öylę sinsi ve öylesine gizlidir ki... insan ayırdına varmadan esiri olabilir. Ama o, bilinçle örer kozasını ve korur. Korurken bilgelerden güç alır, "*Bilgelerden anılar örüp, içtenliği hazmedemeyen anlayışları parçaladı yüzüm*" dizelerinde.

Kendisini umut olarak betimler... Kendisini ve kendisi gibi olanları. Onun, umudun öfkesi vardır... kimlere bu öfke... sistemin çarkında eriyen yol arkadaşlarına... kapitalizmin saldırılarına yenilenlere. Bu öfke, mücadeleden vazgeçip, sistemin cazibesine kapılan eski yol arkadaşlarınadır. Bu öfke bulunduğu durumu yenilgi olarak kabul etmeyip, bunu temellendirmeye çalışanlaradır.

Şöyle betimler onları: "*Kurnazlığı çare gören çaresizlik / Çözemeyince bu labirentten çıkışı / Tadlandırılmış yalanlar zehirleşir.*"

İçtenlik; anahtar kelimesidir şairimizin. Tanımını bebelerin gülüşünde bulur. İlk insanın, kirlenmemiş, temiz insanın gülüşünde. Şiir de insanın ilk estetik yaratımıdır bence. "*Şiirin ilk hali sıcaklıktır / İçtenlikten uzaklaşmaya gör / İnsan yüzü gibi / Şiir de soğur.*" Bu dizeler star sisteminin yarattığı sanatçıya, bu sisteme esir olmuş kişilere eleştiridir. Star sisteminin sanatçısı kirlidir. İnsandan uzak, ölüdür. Ölünün yüzü soğuktur. Kirlenmiş insanın yaratımı da soğuktur... şiiri de.

Şairimiz için içtenlik; inançtır, vazgeçilemez... kendisini bütünlediği, var ettiği düşüncedir, duygudur. Ve kıyaslar kendini, kavgadan vazgeçenlerden farkı ne? Direnmenin gücü ne... yanıtını da verir: "*Dirence bir yüz arayıp buluyorum / Direncin yüzü içtenliğimiz / İnadı dokur.*"

İçtenlik... İnatla... her şeye karşın...

İnat... vazgeçme inadından Mustafa Göksoy... tarihi senin gibi insanlar yazıyor...

ÖĞRENME ÜSTÜNE (I)

İlhan YÜCE

Maymundan İnsana, Öğrenmeye Direnme

Serol Teber, *Davranışlarımızın Kökeni* adlı kitabının bir bölümünde, Pasifik Okyanusu'ndaki Koshima Adası'nda yaşayan Kırmızı Yüzlü Japon Maymunları'nın yaşamları üzerine yapılan ilginç gözlemlerden örnekler verir. Adada yaşayan maymunlar, en önemli besin maddeleri olan patatesleri, toprağından ve çamurundan arındırmadan yerlerken,1953 yılında, gözlemcilerin İmo adını verdikleri genç bir dişi maymunun, ileri bir davranışta bulunarak, elindeki topraklı patatesleri dereye götürüp güzelce yıkadıktan sonra yediği saptanmıştır. Gözlemciler, bu yararlı davranışın, özellikle genç maymunlar arasında hızla yaygınlaştığını, yaşlı maymunların ise, bu yeniliğe karşı çıkarak direndiklerini gözlemlemişlerdir. Gençler 'yeni' ve 'yararlı' olandan yana olurken, yaşlılar geleneksel davranış biçimlerini koruyarak, 'yeni'ye, 'yararlı' da olsa, karşı çıkmaktadırlar.

Her türden gelişmeye, ancak 'yeni' olan açıktır. Yeni; gelişir, geliştirir. Genç maymunların dere suyunda başlattıkları patates yıkama işlemi kısa sürede denizde yıkamaya dönüşür ve kurallaşır. Tatlı dere suyunda yıkama neden bırakılmıştır? Serol Teber'i okuyalım: *"Bir ara, özellikle bir grup dişi maymun bebesinin, patatesleri her ısırışlarından sonra yeniden deniz suyuna daldırarak ve sanki patatesleri tuza batırarak yiyormuşçasına bu işleve yeni bir katkıda bulundukları da saptanmıştır."*(1)

Dere kıyısındaki kumlar arasında buğday ve benzeri tahıl taneleri bulunmaktadır. Yağmur ve sel sularının etkisiyle zaman zaman bollaşan bu tahıl tanelerini tek tek toplayıp yemenin usandırıcılığına, yine genç bir maymun çözüm bulur. Bu genç maymunun, iki avucuna doldurduğu kumla karışık tahılı dereye götürüp suya daldırdığı, akıp giden kuma karşı avucunda kalan temiz taneleri yediği saptanmıştır. Bu yenilik de yine, topluluğun özellikle genç üyelerince kısa zamanda benimsenir ve yaygınlaşır. Bu yenilikler, maymunların, iki arka ayakları üstünde dikilme ve yürüme sürelerini artırarak evrimsel gelişmeye de katkıda bulunmaktadır. Denizde yıkarken ellerinden kaçırdıkları patatesleri yakalamak için ileri atılan kimi maymunların yüzmeyi, kimilerinin ise dalmayı bile öğrendikleri gözlenmiştir.

Topluluğun yaşlı ve tutucu üyeleri, patates yıkamaya karşı çıktıkları gibi, tahıl yıkamaya da karşı tavır almışlar ve bu yenilikleri benimseyen maymunlara sürekli saldırılarda bulunmuşlardır. Onlar; yeniye, yararlıya ve her türden ilerlemeye karşıdırlar. Onlar, öğrenmeye direnmektedirler. Tıpkı, insanın insanı sömürüsü koşullarındaki kendi varlığına yabancılaştırılmış insanoğlunun bilgiye, gerçeğe, iyiye, güzele, yararlıya karşı çıkıp, öğrenmeye direnmesi gibi.

İnsan, Öğrenmede, Maymunların Gerisinde Kalmıştır

Patatesleri yıkayıp yemek, tahıl tanelerinin kumunu, taşını dere suyunda gidermek, türün yararına olan bir davranıştır. Yiyeceklerin arasındaki bir taş, dişlerin kırılmasına neden olabilir. Dişleri kırık bir maymun yeterli beslenemez. Diş eksikliği, yaşamın kısalmasına neden olabilir. Maymunlar dişçiye de gidemez. Parası olmayınca, insan da gidemez. Dişini yaptıramayan insanlarımız vardır. Arada bir yediği etin tadını alamadan, onu çiğnemeden yutan milyonlarca insanımız vardır. Neden dişsizdirler? Maymunlar nasıl bilmiyorsa, onlar da bilmezler. Dişlerini neden yaptıramamaktadırlar? Gelirleri, buna neden yetmemektedir? Düşünmezler. Ve onlar, çokturlar!

Maymun topluluğunda 'yeni'ye karşı çıkanlar, hemen yalnızca yaşlı maymunlardır. Bunların topluluğa oranı, belki de yüzde yirmiyi bile bulmaz. Üstelik yaşlıların ölmesiyle maymun topluluğunda, yeni olana direnen de pek kalmayacaktır. Oysa çok daha karmaşık bir toplumsal yapı içindeki insanoğlu, insanın insanı sömürüsü nedeniyle ekonomik, toplumsal ve kültürel bir açmaz içine sokularak kendi varlığına 'yabancılaştırılmış', kendi sorunlarının çözücüsü olmaktan uzaklaştırılmıştır. Genciyle, yaşlısıyla hemen tüm insanoğlu; kendi acılarının koruyucusu, sorunlar yumağının bekçisi, kuzu postundaki kurtların destekçisi kılınmıştır. Topraklı patateslerin yıkanmasına, tahılın kum ve taşlardan ayrıştırılmasına karşı çıkan yaşlı maymunlar gibi, insanoğlu, hem de toplumun tüm kesimleriyle iyiye, doğruya, güzele karşı dikilmekte, bu değerlere karşı koymaktadır. Kurtlar, insanoğluna, yeni yeni 'kurtarıcılar' dayatmakta, insanoğlu da bu düzmece 'kurtarıcılar'ın peşinden koşmaktadır. Maskesi eskiyen karnı tok 'kurtarıcılar'ın yerini almak için de, sürü sepet başka şarlatanlar, sıralarını beklemektedirler.

Öyleyse insanoğlunun sorunları nasıl çözülecektir? Ekmeği üreten insanın elinden alınan ekmeğini, ona yeniden kim verecektir?

Üreten insandan başka hiç kimse...

Bertolt Brecht, aç insana şöyle seslenir:

"Kim mi kurtaracak seni, aç insan? / Bize gel ekmek istiyorsan, / Bize gel, kıvrananlara açlıktan. / Biz gösterelim sana yolu; / Biz açlar vereceğiz sana ekmeği."

İnsan Nasıl Öğrenecektir?

İnsanın insanı sömürüsü koşullarında, kendi varlığına, kendi çıkarlarına, kendi geleceğine böylesine yabancılaştırılmış, sorunlarına karşı duyarsızlaştırılmış, toplumsal gerçeklere karşı önyargılarla donatılmış insan, nasıl öğrenecektir?

Albert Einstein; *"İnsandaki bir önyargıyı yıkmak, atomu parçalamaktan çok daha güçtür,"* derken, Oscar Wilde; *"İsa'dan beri kimse kimseye bir şey öğretememiştir,"* demektedir. İnsanın öğrenme ve algılama yeteneği üstüne Goethe'nin söylediği sözler ise daha da iç karartıcıdır. Ünlü Alman şairi, insan üstüne şunları söyler: *"Hiç kimse, bildiğinden fazlasını işitmez; kimse, hissedebildiğinden, hayal edebildiğinden ve düşünebildiğinden fazlasını algılamaz."*(2)

Amansız bir yabancılaşma ve kör bir cehalet içinde bırakılan insan, her şeyi bildiği sanısındadır üstelik. Öğrenmeye de, dışarıdan gelecek yeni bir bilgiye de kapıları sımsıkı kapalıdır ve kendi 'bildiğinden' ötesini 'işitmemektedir' Çağımız 'uygar' insanının, karşısındakini 'işitemeyecek', söyleneni 'algılayamayacak' duruma düşürülmesinden daha acı ne olabilir? Karşınızdakine bir şeyler anlatıyorsunuz; dilinizi biliyor, sözcüklerinizin anlamını biliyor, kulakları da sağır değil, ama o sizi 'duymuyor'! Üstelik türlü sorunlar kıskacında kıvranan bu birey, kendi 'bildiklerinden', kendi 'doğrularından' ve kendi aklından sınırsız ölçüde hoşnuttur. Montaigne, *Denemeler*'inde şunları yazar: *"Kim kendini akılsız sayabilir? İnsanın kendini akılsız sayması mantıkça da mümkün değildir... En zavallı, en allahlık insanlar bile akıldan yana paylarına razıdırlar. Başkalarında bizden daha fazla yiğitlik, beden gücü, deneyim, yetenek, güzellik görebiliriz; ama akıl üstünlüğünü kimseye vermeyiz."*(3) Bir bilge kişi de, aklın insanoğluna 'yeniden dağıtılması' durumunda, herkesin, yine kendi aklını seçip alacağını söyler.

Ayrıca insan toplumunda sorun, karşısındakini işitme ya da söyleneni algılama sorunu olmanın da ötesine geçmiştir. Yaşamı yakın çıkara kurgulanmış bireyin, kişi olarak, söyleneni algılaması, pratikte kendisine yakın bir çıkar sağlamamaktadır. Tüm insansal ilişkilerin çıkara dayalı olduğu günümüzde, karşımızdakinin, söylediklerimizden 'yakın' bir çıkarı olmayacaksa, bizi neden duysun! Üstelik diyebiliriz ki, insanın insanı sömürüsünün başlamasından bu yana; *"Bilim satın almak, gıda satın almaktan çok daha tehlikelidir."*(4) Günümüzden yaklaşık iki bin beş yüz yıl önce söylenen bu sözü, Platon'un *Protagoras* adlı kitabında, ünlü 'yemin'in doktoru Hippokrates'e, Sokrates (MÖ 468-400) söyler. Sokrates'ten iki bin yıl sonra Montaigne de (1533-1592) aynı saptamayı yapacaktır: *"Bilim edinmek, et ya da balık satın almaktan çok daha netameli bir şeydir."*(5)

Ekmek, insanın elinden çalınmıştır. Hırsızlar, insan emeğinin tüm ürünlerine bir bir el koymuş, bilim ise, *"tehlikeli"* ve *"netameli"* kılınmıştır. Tıpkı günümüzdeki gibi. Ne zamandan beri? İnsanın insanı sömürüsünün başladığı günden beri. Evrimsel ve toplumsal gelişmelerinde maymunlar, insanlardan çok daha özgürdürler. Onların önü açıktır. İnsanın yolunu ise; hırsızlar, işgalciler, sömürücüler, emperyalistler kesmiştir. Yeryüzünde sömürücüler, hırsızlar, soyguncular, talancılar, yalancılar, kılıktan kılığa giren haramiler varoldukça da bu böyle sürüp gidecektir.

İnsan, Öğrenmeye Hazırdır

Toplumsal gerçekleri öğrenmeye kapalı olan birey, en sıradan yaşam bilgilerini öğrenmeye de kapalıdır. Öğrenmeyi istemek, bilmediğini kabullenmekten geçtiğinden, aşağılatıcı bir durum sayılmaktadır ona göre. Her şeyi bildiği kanısında olan ve biliyormuş görünen bu insan, bilmediğinin anlaşılması yerine, bilmeden yaşamayı yeğler durumdadır. Bilmediği, gündelik yaşamında günde on kez kanıtlansa ve yüzü kızarsa da!

Maksim Gorki, 1892'de yayımlanan ilk öyküsü "Makar Çudra"da, çok ülkeler gezmiş, çok insanlar tanımış yaşlı bir Çingeneyi anlatır. Bir yanda engin deniz, bir yanda uçsuz bucaksız bozkır uzanmaktadır. Elli metre ötede, Çingene obasının sakinleri çadırlarında uyumaktadırlar. Elli sekiz yaşındaki Makar Çudra, obasının atlarını beklemekte, gezginci konuğu Rus genciyle (Gorki) çene çalmaktadır. Konudan konuya atlayan Makar Çudra, 'öğrenmek' ve 'öğretmek' üzerine şunları söyler: *"Öğrenmek ve öğretmek ha? Hayır şahinim, öğretemezsin. Saçını sakalını ağart da, öğretmek sözünü sonra al ağzına. Ne öğreteceğini sanıyorsun? Herkes, kendisine gerekli olan şeyi biliyor."*(6)

Bu sözlerdeki doğruluk payının yüksekliğini kim yadsıyabilir?

Öyleyse insan nasıl öğrenecek, ona nasıl öğretilecektir? İnsan üstüne hemen tüm göstergeler olumsuz gibi görünmektedir. Herkes, kendisine gerekli olan her şeyi bilmektedir! Kimsenin, bir şey

öğrenmeye gereksinmesi yoktur! Yoktur ama, aynı insan, kendisini bunaltan sorunların günden güne yoğunlaştığını da sezmekte, hatta bilmektedir. İnsanlık tarihinde şimdiye değin görülmemiş bir ivme kazanan bilimsel teknolojik gelişme, tarihsel ve toplumsal süreci de hızlandırmıştır. Emperyalizmin soyduğu ülkelerin halkları hızla yoksullaşmaktadır. Emperyalizm, dünya insanlığını soyup soğana çevirirken, onun, yüzlerce, hatta binlerce yılda öğrenemediklerini, çok daha kısa bir süreçte öğrenebileceği koşulları da yaratmaktadır.

İnsan, tüm olumsuzluklarına karşın, öğrenmeye hazırdır ve o, bir gün 'öğrenecektir'

Burada, dünyaca ünlü matematikçimiz Cahit Arf'ın, 'öğrenme' ve 'öğretme' üstüne, Belçikalı bir dostunun anlattığı bir olayı anmak yerinde olacaktır. Bu Belçikalı, ülkesinde bir ara, bir ilkokul öğretmeninin yerini alarak derse girer. Kendisine hiç ilgi göstermeyip gürültüyü sürdüren küçük öğrencilere karşı bu öğretmenin, onların ilgisini çekmek için nasıl bir yöntem yaratıverdiğini, Cahit Arf'tan okuyalım: "*Derse girdiğinde cıvıldaşan 20 kadar çocuk, kendisine hiç aldırmamışlar. O da, öğretmenlerde âdet olan 'Susun, derse başlıyoruz,' demeyip, onları bir süre seyrettikten sonra hiç ses çıkarmadan, karatahtaya dönerek yatay, aynı hizada yan yana iki küçük yuvarlak, sonra biraz aralıkla aynı hizada yan yana iki küçük yuvarlak daha yapmış. Daha sonra ilk iki yuvarlağın altına benzeri yuvarlak çiftini yapınca, o sırada karşılarındaki adamın ne yapmakta olduğunu merak ederek suspus olmuş olan çocuklar, bunun, sınıftaki yerleşim planını oluşturduğunu anlayarak, yapılan yuvarlakların temsil ettiği çocukların adlarını söylemeye başlamışlar.*"(7) Yeni öğretmene de, derse de ilgi göstermeyen çocuklarla iletişim kurulmuştur. Toplumsal sorunlara karşı duyarsızlaştırılan insan ile de bir gün iletişim kurulacaktır.

Montaigne'in, yirmi sekiz yaşında ölen Romalı ozan Persius'tan (MS 34-62) *Denemeler*'ine alıntıladığı iki dize şöyledir:

"*Çamur yumuşak ve ıslak; çabuk, çabuk olalım. / Durmadan dönen çark, biçim versin ona.*"

"Toplumsal Olarak Tehlikeli Unsurlar"dan İnsan Yaratmak

Kapitalizm koşullarında kendi varlığına yabancılaştırılmış geniş kitlelerin değil, toplumun tortusu sayılabilecek suç işlemiş sokak çocuklarının eğitilerek, onlardan gerçek birer 'insan' yaratılabileceğinin örneğini de, Anton Semyonoviç Makarenko verir.

O sokak çocukları ki; kimi hırsızdır, yankesicidir, soyguncudur, çeteler kurmuştur, kimi soygun ve cinayetten aranmaktadır. O sokak çocukları ki; partal giysileri kirden muşambalaşmıştır ve hiç yıkanmayan çamaşırları bit içindedir. O sokak çocukları ki; ezberlerinde bir tek dize yoktur, kitap okumamışlardır ve şiir nedir bilmez onlar. Sokak köpekleri gibi yaşayan onlardır ve onlar, banyo yapmayı, yatakta yatmayı, deliksiz uyku uyumayı unutmuş olanlardır. İşte Makarenko, insansal özelliklerini büyük oranda yitirmiş bu çocukları örnek birer insana dönüştürecektir.

I. Paylaşım Savaşı'nın sonuna doğru, 1917'de, Rusya'da sosyalist Ekim Devrimi yaşama geçirilir. İnsanın insanı sömürüsü, ilk büyük darbeyi yemiştir. Ancak, savaş süresince birbirlerini boğazlayan emperyalistler, Sovyetler Birliği'nin üstüne çullanmakta birleşiverirler. Devrimi gerçekleştirenler, bir yandan iç savaşın üstesinden gelmeye uğraşırken, bir yandan da, ABD başta olmak üzere emperyalist ülke ve bağlaşıklarından oluşan on dört ülkenin askeri saldırısını ve işgalini püskürtmeye çalışacaklardır.

Uzun savaş yılları ve iç savaş nedeniyle ülkede yüz binlerce insan ölmüş, göçler, kaçışlar, terk etmeler, edilmeler yaşanmıştır. Kentlerin sokakları, annesini babasını yitirmiş, terk edilmiş ya da terk etmiş aç çocuklarla, aç insanlarla doludur. Kızlı erkekli sokak çocukları, yaşamlarını sürdürebilmek için sokağın acımasız yasalarına uymak zorundadırlar. Halk, her an, her şeyi yapabilecek bu sokak serserilerinden sakınmakta, henüz yapılanma dönemindeki yeni düzen de onları 'toplumsal olarak tehlikeli unsurlar'dan saymaktadır.

İşte bu koşullarda, 1920 yılı sonbaharında, Ukrayna'da Poltava Eğitim Dairesi, Öğretmen Anton Semyonoviç Makarenko'yu, suç işlemiş sokak çocuklarının eğitileceği bir koloni kurmakla görevlendirir.

İnsanlıkla bağını yitirmiş, saldırgan, küstah, güvenilmez, toplumca 'it, kopuk, serseri' takımı olarak görülen ve gerçekten de öyle olan –ülkemizdeki küçük tinerciler, hırsızlar, kapkaççılar, yankesiciler bir düşünülsün!– bu çocuklar eğitilebilecek, topluma kazandırılabilecek midir?

Makarenko ve Çocuklar

13 Mart 1888'de Ukrayna'nın Belopolye kentinde doğan Anton Semyonoviç Makarenko, altı yıllık belediye okulunda okuduktan sonra bir süre öğretmenlik yapar. 1914'te Poltava Öğretmenler Enstitüsü'ne girip 1916'da mezun olur. 1917'de Kriyukov'da Yüksek İlkokul Müdürü görevindedir. 1920-1935 yılları arasında sokak çocuklarının eğitimini üstlenir. Eğitime ve edebiyata katkıları nedeniyle Sovyet Hükümeti, 1 Şubat 1939'da Emek Kızıl Bayrak Nişanı verir.(8)

Ayşe Berktay Hacımirzaoğlu'nun çevirisini yaptığı *Makarenko, Yaşamı ve Eserleri* adlı kitap, Ma-

karenko üzerine yazılmış önemli yazılarla, Makarenko'nun eğitim üzerine yazdığı yapıtlarından derlenmiş yazılardan oluşmaktadır.

1920 yılı sonbaharında sokak çocuklarının eğitilmesi için bir koloni kurmakla görevlendirilen Makarenko'ya, koloni için, Poltava'dan altı kilometre uzakta, içinde yıkıntı halinde beş yapı bulunan elli dönümlük bir arazi verilir. Burası, devrimden önce de suçlu çocukların barındırıldığı, ya da 'eğitildiği' bir yerdir. Buranın, Çarlık döneminin subayları olan eski yöneticileri, Makarenko'nun yazdığına göre, dünyanın en eski ve en basit eğitbilimsel aracı olan kızılcık sopasını kullanırlarmış. Ama bu 'eğiticiler', odalarında yatarken bile, tetikte uyurlarmış!

Eski yapılar, köylülerin de yardımıyla, iki aylık sıkı bir çalışmadan sonra barınılabilecek duruma getirilir ve depoya iki buçuk üç ton çavdar unu konur. Levazım sorumlusu da bulunan koloniye, hemen ilk günlerde iki genç bayan öğretmen katılır. 4 Aralık'ta ilk olarak 6 suçlu çocuk gelir. 18 yaşlarındaki dördünün suçu, silahlı ev soymaktır. Daha küçük iki çocuk ise, hırsızdır. Bir hafta sonra bir polis gelecek ve bir gece önce işlenen bir hırsızlık ve cinayet suçu zanlısı olarak birini alıp götürecektir.

Kolonide düzeni sağlamak çok güç görünmektedir. Mart ayında sayıları 30'a çıkan çocuklardan kimileri, geceleri dışarıda geçirip çevredeki soygunlara katılmakta, kimileri öğretmenlere açıkça karşı gelmekte, aralarındaki kavgalarda bıçaklar çekilmekte, koloniden bile yiyecek ve para çalınmaktadır. Bu çocuklar için dışarıdaki yaşam, karınlarının doyduğu ve soğuk kış gecelerini, iyi kötü bir yatakta geçirdikleri koloni yaşamından daha acımasızdır elbet. Ancak bu çocukların en temel gereksinmelerinin karşılanıyor oluşu, onları buraya bağlamaya yetecek gibi görünmemektedir.

Çocuk eğitimi üzerine derin bilgi sahibi olsa da, asıl kolonideki sokak çocuklarını eğitirken kendini geliştiren Makarenko, yaşam ilkelerini yitirmiş bu çocukların içindeki "insan"ı uyandıracak ve onları, önce yaşama, sonra da koloniye bağlayacaktır. Çok iyi bir gözlemci olan Makarenko, bu sokak çocuklarına kolonin verdiği ekmek ve yatak denli önemli bir şey daha verir; 'çalışma'dır bu, 'iş'tir, 'görev'dir, 'sorumluluk'tur. İş ve çalışma, yalnızca beslenme ve barınmayı sağlamanın aracı değil, bir 'canlı' olarak organizmanın varlık koşuludur. İş, çalışma ve bedensel etkinlik, canlı olabilmenin koşuludur ve doğanın en temel kuralıdır. İnsan 'uygarlığı', insanın insanlığına yaraşır ve gerçek bir uygarlığa eriştiğinde bile bu kural pek değişmeyecektir.

Öğrenmeye Kim Daha Yatkın?

Koloniye gelen ilk sokak çocukları, kendilerine, odun kesmek, yerleri süpürmek, karları küremek gibi 'iş'ler buyurulduğunda, elbette önce direnip kaytarmayı yeğlemişlerdir. Ancak, toplumun 'normal' çocuklarının da; ders çalışma, söz dinleme, aile içi görevleri yerine getirme gibi konularda aileleriyle tam bir uyum içinde olduğunu kimse söyleyemez.

Makarenko, 1920'deki ilk topluluğa yalnızca suçlu çocukları toplarken, 1928'de kurduğu Dzerjinski Komünü'ne, kimsesiz çocuklarla sokak çocuklarını alır. Bu komünün son dört yılında (1931-1935) ise, sokaklarda suçlu çocuk kalmadığından olsa gerek, "*pedagojik ve ev içi koşullar nedeniyle sorun olan çocukları*" da kabul eder.

Suça bulaşmış sokak çocukları mı, bulaşmamış sokak çocukları mı, yoksa ailelerden gelen çocuklar mı eğitilmeye ve öğrenmeye daha yatkındır? Makarenko, işte tam burada, çok önemli toplumbilimsel bir saptama yapar. Makarenko'dan okuyalım: "*Bu üç kategoriden hangisinin daha zor olduğunu söylemek güç; çocuk suçlular mı, sokak çocukları mı, ailelerden gelen çocuklar mı? Ben ailelerden gelen çocukların daha güç olduğunu düşünüyorum. Hiç değilse kendi deneyimlerime göre bana, karakterlerinin karmaşıklığı, bireycilik ve direnme yoğunluğu açılarından böyle görünüyorlar... Komünarlardaki bilgilenme hevesi, ortalama okul çocuğunda görülenden fazlaydı.*"(9)

Toplumun, insanlıktan en uzaklaşmış, en kural tanımaz, en güvenilmez ve en kültürsüz kesimi, denilebilir ki; insanlaşmaya da en susamış kesimi olmaktadır.

Sokak çocuklarını koloninin arazisinde çalışmaya ve üretmeye özendiren Makarenko, onların içindeki insanı uyandırmayı başarır ve dünün sokak çocukları, çalışmaya başlar. Bu öyle inanılmaz bir çalışma ve onlardaki gelişme öyle bir gelişmedir ki, birkaç yıl içinde bu çocuklar, kendilerini, kendileri bile tanıyamaz olurlar.

Dünün sokak serserileri, hırsızları, çizgisini yitirmiş başıbozukları tarlada çalışıp ekin ekerler, kavun karpuz yetiştirirler, çiçek yetiştirirler, berberlik, terzilik, marangozluk, ayakkabıcılık öğrenirler. Boş zamanlarında ve geceleri kitap okurlar, Gorki ile mektuplaşırlar ve bu büyük yazarı kolonide konuk ederler. Koloninin okulunu bitirenler üniversiteye gidip doktor, mühendis, pilot, subay, öğretmen olurlar. Ressamlar, gazeteciler çıkar içlerinden. Kimileri tiyatrocu olur, sanatçı olur, kimileri müziğe yönelir. Onlar; "*İnsan, her şeyden önce insan olmalıdır, sözcüğün tam anlamıyla insan olmalı, gerçek bir insan,*" diyen öğretmenleri Makarenko'nun tanımlamasına uygun, "*gerçek birer insan*" olurlar.

Topluluktaki bir çocuk şunları yazar: "*Yaşamı çok seviyorum, hele kitaplara ve müziğe bayılıyorum. Müziği korkunç derecede seviyorum.*" Yine

sokaklardan gelen ve toplulukta Tiyatro Kolu'na üye bir kız, Puşkin'in şiirlerini ezberleme konusunda Makarenko ile yarışır. "*Tiyatro başımı döndürüyordu,*" diyen bu kız, sonraki yaşamında tiyatro sanatçısı olacaktır. Topluluğu ziyaret eden Gorki ise, çocuklardan biri üzerine şunları yazar: "*Ufaklıklardan biri, bir sığır çobanı. Topluluğun bandosunda flüt çalıyor; çok da güzel çalıyor. Beş ayda öğrenmiş o güzel sesleri çıkarmayı. Esmer tenli çıplak ayağıyla tempo tutarak çalmasını izlemek öyle hoş ki...*"

Gorki, Kuryaj ve Dzerjinski Çalışma Kolonileri

Birinci yılın sonunda Gorki Çalışma Kolonisi adını alan toplulukta 1922 yılında kızlı erkekli 124 çocuk vardır. Topluluk, biraz daha genişleyen arazilerinin bir bölümünü sebze bahçesi olarak işler. Topraklarının 70 hektarına da tahıl ekmişlerdir. 16 inekleri, 50'ye yakın domuzları ve 8 atları vardır. Çocuklar müfrezelere ayrılmışlardır ve her müfrezenin başında, bir komutan bulunur. Komutanlar, Komutanlar Konseyi'ni oluştururlar ve topluluğun tüm sorunlarıyla doğrudan ilgilenip kararlar alırlar. Müfreze Komutanlığı görevini her çocuk sırayla üstlenir.

Toplulukta geceleri kitap okunur. Makarenko onlara Maksim Gorki'den söz eder. Gorki, topluluktaki çocuklar gibi, sokakları ve insanları iyi tanıyan biridir. Kendi yaşamını anlattığı üçlemesinden *Çocukluğum* 1913'te, *Ekmeğimi Kazanırken* 1916'da yayımlanmış, *Benim Üniversitelerim* ise, bir yıl sonra, 1923'te yayımlanacaktır. Gorki adı, çocukların gözünde büyür. Makarenko şöyle yazar: "*Onlara Maksim Gorki'nin yaşam öyküsünü ilk anlattığımda, bana inanamadılar. Şaşkınlığa uğramışlardı ve birdenbire kafalarına dank etti; 'Demek Gorki de bizim gibiydi! Bu güzel işte!' Bu düşünce onları derinden etkiledi ve neşeye boğdu...*"(10)

Gorkili çocuklar onunla 1925 yılında mektuplaşmaya başlarlar. O sıralarda İtalya'da bulunan Gorki, 1928'de ülkeye döndüğünde, çocuk sayısı 400'ü bulan koloniyi ziyaret edecektir.

Harkov yakınlarında, yine sokak çocuklarının toplandığı 280 öğrencili bir koloni daha vardır. Adı Kuryaj Kolonisi olan bu toplulukta aynı başarı gösterilemediğinden, buranın yönetimi de Makarenko'ya verilir. Ancak Makarenko, 120 Gorkili öğrencisiyle Kuryaj'a taşınacaktır. 1926 Mayısı'nın ortalarında Gorkililer, üstlerinde üniformaları, ellerinde bayrakları, kendi bandoları eşliğinde Kuryaj'a girerler. Yeni toplulukta 20 müfreze oluşturulur. Tüm Kuryaj'lılara Gorki üniforması giydirilir. Kimi olumsuzluklar yaşansa da, kaynaşma sağlanır.

1927'de, yine Harkov yakınlarında Dzerjinski Topluluğu kurulur. Buranın yönetimi de kendisine verilen Makarenko, çekirdek kadro olmak üzere kendi topluluğundan 60 çocuk gönderir. Dzerjinski topluluğunun çocuk sayısı önce 160'a, daha sonra ise 600'e çıkacaktır.

Ancak Makarenko'nun eğitim yöntemleri, kimi pedagoji 'profesörleri'nce eleştirilmektedir. Bunlara göre Makarenko, çocuklara, askeri ağırlıklı bir kolektif ruh vermektedir. Gorkili çocukların üniformalarını, sancaklarını, bandolarını, müfreze komutanlarını, komutanlar konseyini ve yetkilerini eleştiren 'uzmanlar', Makarenko'yu, eğitimde "*Askeri Alay Pedagojisi*" yaratmakla suçlarlar. Bu lafazanların görüşlerine Eğitim Komiserliği de katılınca Makarenko 1928'de Gorki Kolonisi'ndeki görevini bırakacak ve çok sevdiği koloniye bir daha gitmeyecektir. 1928-1935 yılları arasında, sonradan çocuk sayısı artacak olan Dzerjinski Topluluğu'nu yönetecektir. 1935 Temmuzu'nda ise, Kiev'deki İçişleri Halk Komiserliği'nin Çalışma Kolonileri Bölümü'ne Müdür Yardımcısı olarak atanır, bir başka deyişle Makarenko, kızağa alınır.

Bu değerli eğitimciye yapılan haksızlık, bizdeki Köy Enstitüleri'nin kurucusu ve destekçisi iki güzel insana, İsmail Hakkı Tonguç ile Hasan Ali Yücel'e yapılan haksızlığa benzer. Ancak Türkiye Cumhuriyeti, görevden 'attığı' bu iki değerli insana bir daha el uzatmazken, Sovyet Hükümeti Makarenko'yu 1 Şubat 1939'da, Emek Kızıl Bayrak Nişanı ile ödüllendirir.

Makarenko'nun 8 yıl çalıştığı Dzerjinski Komünü'nde bir ziyaretçi defteri vardır. 360'a yakın yazının yer aldığı ve bugün Makarenko Arşivi'nde saklanmakta olan bu defterin bir sayfasında; Meksika, Brezilya, Arjantin ve Peru temsilcilerinden oluşan bir Latin Amerika heyeti, 20 Ağustos 1929'da şunları yazar: "*Latin Amerika Heyeti, ilk proleter ülkesinde elde edilen başarılar karşısında şaşırmıştır. Bu başarıların en güzellerinden biri, yeni insanın yaratıldığı ve yeni bir çocuk psikolojisinin şekillendirildiği Dzerjinski Komünü'dür.*"(11)

Sağlığına bile dikkat etmeksizin çalışan Makarenko, 1 Nisan 1939'da, genç denecek bir yaşta, evine dönerken ansızın trende ölür. Cenazeye, subay, mühendis, doktor, öğretmen, işçi, gazeteci olmuş eski öğrencileri ile ülkenin dört bir yanından gelmiş binlerce insan katılır. Tören hazırlıklarını, "*Komutanlar Konseyi*", yani dünün sokak çocukları üstlenir.

Mezarı başında konuşanlardan biri de, eski öğrencilerinden A. M. Tubin'dir. Onun duygulu konuşmasından bir bölüm şöyledir: "*O daha elli bir yaşındaydı. Benim kendi babam, ben dört yaşındayken annemi terk etti. Onu hatırlamıyorum ve zaman içinde ondan nefret ettim. Benim gerçek babam Anton Makarenko idi. O beni hiç övmez, hep eleştirirdi.* Yaşam Yolu *kitabında bile benim hakkımda*

tek bir iyi söz söylemedi. Bundan söz etmenin bana ne kadar acı verdiğini anlayabilirsiniz. Ama onun bu tavrı sayesindedir ki, ben, şimdi mühendis oldum. Komün'den ayrıldıktan sonra bile, Yaşam Yolu*'nun sayfalarını tekrar tekrar okudukça, onun sözleri, davranışlarımı düzeltmeye, yaşamıma yol göstermeye devam etti.*"(12)

Bu konuşmadan birkaç yıl sonra Tubin, birçok arkadaşı gibi, ülkeye saldıran faşist Hitler ordularına karşı savaşırken ölecektir.

Yaşam Yolu – Bir Eğitim Destanı

Makarenko, *Yaşam Yolu* ya da *Bir Eğitim Destanı* adlı ünlü yapıtında, sokak çocuklarının eğitilmesi için oluşturulan topluluklarda geçirdiği 15 yılın ilk 8 yılını anlatır. *Yaşam Yolu*'ndaki tüm olaylar ve kişiler gerçektir. 1925 yılında yazılmaya başlanan kitabın ilk bölümü 1928'de bitirilir ve 1933'te *Almanakh*'ta yayımlanır. Bunu izleyen iki bölüm ise, 1933–1935 yılları arasında yayımlanacaktır. Sosyalist gerçekçiliğin klasikleri arasında sayılan kitap, yayımlanır yayımlanmaz Sovyet insanının yoğun ilgisiyle karşılaşır, kütüphanelerde bekleme listeleri oluşturulur. Dilimize, Şemsa Yeğin tarafından çevrilen kitap, 1984 yılında *Yaşam Yolu* adıyla ve iki cilt olarak Payel Yayınevi'nce basılır.

Yaşam Yolu'nda Semyon Karabanov olarak geçen, gerçek adı Semyon Karabalin olan çocuk, "Makarenko Bizi Nasıl Eğitti?" başlıklı yazısında, Makarenko ile tanışmasının ve topluluğa katılışının öyküsünü anlatır. Karabanov, sokak yaşamında işlediği suçlar nedeniyle cezaevinde yatmaktadır. Cezaevi Müdürü bir güh Karabanov'u çağırtır. Çocuk odaya girdiğinde, Müdür'ün yanında eski paltolu, gözlüklü bir adam görür. Makarenko'dur bu ve kendisiyle gelmek isteyip istemediğini sorar. Karabanov, Müdür'e bakar. On yedi, on sekiz yaşlarındaki suçlu çocuk böylece Makarenko'ya teslim edilir.

Dışarıya çıktıklarında Makarenko, ona bir liste ile para bırakarak, orada yazılı olanları satın alıp arabaya yüklemesini ister. Kendisinin devlet dairelerinde yoğun işleri vardır. Yaşamında ilk kez 'lütfen'li, 'gelir misin'li, 'gider misin'li sözlerle karşılaşan Karabanov, kendisine at, araba ve para teslim edilmesi ve hele görev verilmesi karşısında şaşkındır. Hırsız sokak çocuğu, birdenbire 'insan' yerine konmuştur. Ne yapacaktır şimdi? Şöyle anlatır: "*Üfleseniz yıkılacaktım o anda! Kendimde değildim. Şu işe bakın!... Hapisten çık, sonra da ekmek şeker almaya bakkala yollan! Bu bir sınav olmasın? Bu işin içinde bir şey var belki de? Orada bir süre durdum, düşündüm, sonunda Makarenko'nun biraz avanak olduğu sonucuna vardım. Hangi akıllı, benim gibi bir adama bunca malı teslim ederdi?*"(13)

"*Makarenko, daha önce varolabileceğini aklımdan geçirmediğim insansal nitelikler kazandırdı bana*", diyen Karabanov, daha sonra öğretmen olacak, toplulukta Makarenko'nun yardımcılığını yapacak, Nazilere karşı savaşta o da ağır yaralanacaktır.

Açlığın en yoğun yaşandığı 1921 yılında Makarenko, topluluğa un bulabilmek için kentteki yöneticilerle didişir. Çocuklar partal giysiler içinde dolaşmaktadırlar. Ayaklarına taktıkları, doladıkları şeylerin ayakkabı olduğunu söylemek gülünç kaçar. Kimi çocuklar yalınayaktır. Makarenko'nun ayakkabıları bile deliktir ve bu delikten, ıslanmış çorapları çıkmaktadır. Toplulukta, birinin camı kırık iki gaz lambası vardır yalnızca. Biri çocukların yatakhanesinde, biri de Makarenko'nun odasında yanar. Öteki öğretmenler, yağ dolu bir çanağa daldırılmış fitil aracılığıyla 'aydınlanmaktadırlar'

Toplulukta denetim ve düzen henüz sağlanabilmiş değildir. Çocuklar arasında sık sık bıçaklı kavgalar olmaktadır. Eğitimci Makarenko bile, Eğitim Müdürlüğü'nden bir tabanca edinmek gereğini duymuştur. Makarenko, çocukların birbirlerine bıçak çekmelerinin nedenini, birbirlerine karşı düşmanlık beslemelerinden çok, edindikleri kültüre dayandırır.

Topluluktaki çocukları buraya bağlayan, henüz pek kısıtlı da olsa, koloninin sağladığı olanaklardır. Çünkü sokaktaki yaşam daha acımasızdır. Bunun yanında Makarenko, çocukların kişiliklerinde kimi insansal özelliklerin de filizlenmeye başladığını sezer. *Yaşam Yolu*'nun birinci cildinde şunları yazacaktır: "*Görünüm, genel çizgileriyle hiç de iç açıcı değildi, ama gene de, beraberlik ruhunun daha o ilk kış çatlayan tohumları gizemli bir biçimde yeşermeye başladı; topraktan süren bu filizler her ne pahasına olursa olsun tomurcuk vermek zorundaydı.*"

Ancak toplulukta olumlu filizler belirse de, olumsuzlukların ardı arkası kesilmez. 1921 Şubatı'nda Makarenko'nun çekmecesinden, onun 6 aylık maaşı tutarında bir para çalınır. Makarenko, çocuklardan, paranın bulunmasını ister. Yoksa, devletin parasını üstüne geçirmekle suçlanabilecektir. İşte bu yeni 'filizlenmelerin' etkisiyle olsa gerek; para bulunur.

O yıllar toplulukta hırsızlık olayları eksik olmaz. Depodan, topluluğun yiyeceği yağ çalınır. Topluluğun kırık dökük arabasını çeken yaşlı atın koşum takımları bile çalınır. Ama sonunda hırsız yakalanır. Gerçek adı Grigori Suprun olan, *Yaşam Yolu*'nda Burun olarak geçen hırsız, on yedi yaşındadır. Burun, topluluk içinde, Makarenko'nun güven beslediği çocuklardan biridir üstelik.

Burun, Makarenko'ya kendisini topluluktan atmaması için gözyaşları içinde yalvarır. O Burun ki; topluluğun okulunu bitirecek, daha sonra doktor

olacak, Nazilere karşı birlik komutanı olarak savaşırken ağır yaralanacaktır.

"Yenilmez Şövalye Çobot"

Yatakhanede çocuklar arasında bıçaklı bir kavga olduğunu duyan Makarenko olay yerine gelir. Sesler kesilir. Kavga durur. Makarenko; "*Bıçaklar masanın üzerine!*" diye bağırır öfkeyle. Burun'un da yardımıyla çocukları "*silahsızlandırır*" Ama bundan birkaç ay sonra bir çocuk, Makarenko'nun tanımlamasıyla; "*Sustalı kullanmakta usta, yenilmez şövalye Çobot*", yemekhanede yer yüzünden bir arkadaşını bıçaklar. Makarenko onu odasına çağırır.

Pedagoji bilimi bu durumda ne önerir bilinmez ama, bu yabanıl çocukların eğitilmesine on beş yılını verecek olan, ancak daha yolun başlarında bulunan Makarenko da, olayların içinde pişecek, kendini geliştirecektir. Çobot ile aralarında şu konuşma geçer:

" *'Seni kovuyorum,' dedim yalnızca.*

'Nereye gideceğim peki?'

'İnsanları bıçaklayabileceğin bir yere gitmeni öneririm... Anlaşmazlıkların bıçaklarla giderildiği bir yer bul kendine.

'Ne zaman gitmem gerek?'

'Yarın sabah.

Üzgün üzgün çıktı odamdan."

Makarenko, "*yarın sabah*" demiştir. Çobot'un ve çocukların önünde yarın sabaha değin, bir gece vardır. Gerek Çobot'un, gerekse öteki çocukların yüreğinde o bir gecede neler filizlenmez? Çocuklar, yaşamları boyunca öğrenemediklerini, belki de bu bir gecede öğreneceklerdir. Toplumlar da öyle değil midir? Binlerce yılda öğrenemediklerini, zaman gelir, birkaç yılda kavrayıverirler.

Ertesi sabah, topluluğun tüm çocukları, daha kahvaltılarını etmeden Makarenko'nun kapısına gelirler ve ondan, Çobot'un kalmasına izin vermesini isterler. Ama Çobot için güvence veremediklerinden, elleri boş dönerler. Kahvaltıdan sonra Makarenko'nun odasına Çobot çıkagelir. Bir umutla, ya da öfkeyle mi gelmiştir, bilemeyiz. Makarenko ona; "*Başının çaresine bakamazsan dönebilirsin. Ama en az on beş gün ortalıkta görünmeyeceksin,*" der.

Çobot, ayrıldıktan bir ay sonra döner. Yüzü sararmış, bir deri bir kemik kalmıştır.

" *'Gelebilirsin demiştiniz ya, geldim işte.'*

'Kendine uygun bir yer bulamadın ha!'

Gülümsedi.

'Bulmaz olur muyum? Öyle yerler de var. Ama ben toplulukta kalacağım. Bir daha da bıçak kullanmayacağım'..."

İşte bu Çobot, ne yazık ki, birkaç yıl sonra bir yanlışlık daha yapacak, İşçi Üniversitesi'nde okumak için yanıp tutuşan bir kızı sevecek, topluluktaki bu kız kendisine "*Hayır*" deyince de, kendini asacaktır. Aşkın karşılıklı olması gerektiğini öğrenememiştir Çobot.

Sokaktan Sahneye

Dünün sokak çocukları, Gorki Çalışma Topluluğu'nda, çalışmayı, paylaşmayı, dayanışmayı öğrenirler. Sevgiyi, saygıyı, konuşmayı, gülmeyi, espriler yapmayı öğrenirler. Tarlada, harmanda, değirmende, ahırda elbirliğiyle çalışırken sık sık kahkahalar patlar. Sanat eğitimi almış bir öğretmenin, bir tiyatro kolu açmasıyla da Gorki Çalışma Topluluğu çocuklarının tiyatro serüveni başlar.

Çalıştırdıkları değirmenin ambarını düzenleyip, oturma yerleri kalaslardan oluşan, 600 kişilik bir tiyatro salonuna dönüştürürler. Çevredeki köylerden, çiftliklerden, kasabalardan köylüler, kentliler, işçiler, Halk Eğitim görevlileri, ordu görevlileri, atları ve arabalarıyla gelip tiyatroyu hıncahınç doldururlar. İlgi öylesine yoğundur ki, davetiyeler başında kavgalar kopar. Oyunlar ücretsizdir ve her cumartesi gecesi yeni bir oyun sahnelenir. Makarenko, bir sezonda 40 oyun oynadıklarını yazar. Oyunlar için çalışmalar gece yarılarına değin sürer. Oyuncular, oyunun ezberleyemedikleri ya da unuttukları bölümün sözlerini, sufle deliğindeki Makarenko'dan alırlar. Bu yorucu çalışma, oyuncularımızı yıpratır. Komutanlar Kurulu toplanır ve şu kararı alır: "*Tiyatro oyuncuları diye bir şey yok, herkes oyunlarda rol alacak, hık mık etmek yok!*"

Kaynaklar

(1) Serol Teber, *Davranışlarımızın Kökeni*, Say Kitap Pazarlama, 3. baskı, Mayıs-Temmuz 1982.
(2). Goethe, *Goethe Der ki*, çev. Gürsel Aytaç, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2. baskı, Ağustos 1986.
(3) Montaigne, *Denemeler*, çev. Sabahattin Eyuboğlu, Can Yayınları, 20. baskı, 1991.
(4) Platon, *Protagoras*, çev. Nurettin Şazi Kösemihal, MEB Yayınları, 2. baskı, 1965.
(5) Montaigne, a.g.e.
(6) Maksim Gorki, *Yol Arkadaşım*, çev. Ataol Behramoğlu, *Cumhuriyet* gazetesi kitapları, Ocak 2000.
(7) Sadika Dikna Erden, "Cahit Arf ile Söyleşi", *Bilim ve Sanat*, Sayı: 44, Ağustos 1984.
(8) *Makarenko, Yaşamı ve Eserleri*, çev. Ayşe Berktay Hacımirzaoğlu, Ceylan Yayıncılık, 1. baskı, Ekim 1997.
(9) Anton Semyonoviç Makarenko, *Yaşam Yolu, Birinci Kitap*, çev. Şemsa Yeğin, Payel Yayınevi, 1. baskı, Mart 1984.
(10) Makarenko, a.g.e.
(11) Makarenko, a.g.e.
(12) Makarenko, a.g.e.
(13) Makarenko, a.g.e.

(Sürecek)

Öykü

KÜÇÜK KURBAĞA

Suna CAN

Bayramtepe Meydanı'nda gün her zamanki sıradanlığı ile başlamıştı. Otobüs durağında uzun bir kuyruk... Mart ayının sonlarına gelinmesine karşın kuyruktakiler paltolarına sıkı sıkı sarılmış, çoğunun gözleri mahmur, otobüsü beklemekteler. Bakkalın önünde dizili günlük gazeteler... fırıncı fırından yeni çıkmış simitleri, ekmekleri vitrine sıralamış... manav dışarıda kalan sebze ve meyvelerin üzerindeki örtüyü çekmiş, çürükleri ayıklamış müşteri beklemekte... dolmuşlar istif halinde yolcuları taşımakta...

Bir tek meydanın hemen altındaki okulda hareketlilik, canlılık var. İlk teneffüs zili çalmış, okul bahçesi sağa sola koşan öğrencilerle dolmuştu. Yalnız 2/B sınıfındaki öğrencilerin bir kısmı teneffüse çıkmamıştı. Siyah, kısa, hafif dalgalı saçlı, orta boylu kadın öğretmenin çevresini saran öğrenciler her kafadan bir sesle bağırıp çağırmakta. Öğretmenlerine bir şeyler anlatmak, seslerini duyurmak için her biri yanındakinden daha yüksek sesle konuşmaktadır. Sonunda öğretmen dayanamaz, son ses:

Yeter artık!... Susun!... Dinleyin beni!.. demek zorunda kalır.

Fırtına öncesi sessizlik... ortalık sütliman olur. Öğretmenleri sesini alçaltarak konuşmasını sürdürür:

Çocuklar biliyorsunuz 23 Nisan Bayramı'na beş hafta kaldı.

Bir öğrenci sabırsızlıkla atılır.

- 23 Nisan'da n'apacağız öğretmenim?

Öğretmen çocuğu susturarak:

- Dinleyin!...

Öğrencilerden çıt çıkmaz.

- Çocuklar, bayramda "Küçük Kurbağa" rontunu oynayacaksınız, dedi.

El çırpmalar, yaşa öğretmenim demeler, hey sesleri sınıfı doldurdu. Sesini duyuramayacağını anlayan öğretmenleri eliyle sus işareti yaparak:

Yalnız çocuklar... Bu ront için özel giysi diktirteceğiz. Giysilerin fiyatlarının ne kadar olacağını size cuma günü söyleyeceğim. Bu rontta oynamak isteyenler şimdiden ailelerine duyursun. Giysiyi alabilecek durumda olanlar arasından haftaya seçmeler yapacağım, der demez... aradan zıplayan biri:

Ben oynamak istiyorum öğretmenim.

Ardından çığ gibi büyüyerek:

Ben de... ben de... ben de... sesleri peşi sıra geldi.

Tamam... tamam... hadi şimdi bahçeye çıkın, sınıf havalansın, diyerek öğretmenleri sınıfı boşalttı.

Öğrenciler, "Ben oynayacağım, ben kesin oynarım" gibi sözlerle birbirlerini kıskandırıyor, aynı zamanda aralarında "Nasıl giysiler olacak acaba?" diye durum değerlendirmesi yapmaktan da geri kalmıyorlardı.

Okulun son zili çalmış, öğrenciler çil yavrusu gibi dağılmıştı çevreye. Kara, kuru, minik bir kız öğrenci hızla tepeyi çıkmış, soluk soluğa kalmıştı. Evine geldiğinde kan ter içindeydi. Küçük, yuvarlak yüzündeki fındık burnunun delikleri kocaman açılmıştı.

Otuz yaşlarında, kız gibi kara, yuvarlak yüzlü, siyah saçları yemenisinden kurtulmuş, kulaklarının üzerine düşmüş kadın açık pencereden başını uzatarak:

Kader, n'oldu kızım? Köpek mi kovalıyor ardından?

Kızın nefes alışı yavaşlamış:

Anneee!... anneee!... 23 Nisan Bayramı'nda oyun oynayacağım, dedi heyecanlı, sevinçli sesiyle.

İyi oyna kızım, ne var bunda, diye çocuğu yatıştırmak istedi anne. Kız heyecanına biraz da kaygı eklemiş:

Tamam da anne!.. Biraz durdu. Nasıl söylesem ki diye düşünürken birden söyleyiverdi.

- Öğretmenimiz bu oyun için özel giysi diktirtecekmiş.

Annenin yüzüne bulutlar gelmiş, düşünceli:

- Ne kadarmış elbisenin fiyatı? dedi.

Annesinin yüzünü gören kızın sevinci, heyecanı uçup gitmişti son rüzgârla:

- Bilmiyorum... dedi usulca. Cuma günü öğretmen söyleyecek. Veremez miyiz parayı?..

Kızının üzüldüğünü gören anne:

- Dur bakalım. Hele parasını bir öğrenelim. Bakarız çaresine.

Çocuğun yüzüne can gelmiş, gözbebeklerine

kelebekler konmuştu.

Bayramtepe, İstanbul'un varoşlarından biri. Burası Doğu, Güneydoğu ve Karadeniz bölgelerinden göç eden ailelerle doluydu. Ailelerin hepsi çok çocukluydu. Bu tepenin başında insanlar gezici satıcılık yaparak, hurda alıp satarak, küçük konfeksiyon atölyelerinde, inşaatlarda çalışarak geçimlerini sağlarlar. İlköğretimi bitirmiş hemen hemen bütün kız ve erkek çocuklar bu işlerin birinde çalışırlar. Liseye giden çok azdır. Hatta ilköğretime giden altı, yedi, sekizinci sınıflardaki öğrenciler aile bütçesine katkıda bulunmak için berber dükkânlarında çıraklık, küçük konfeksiyon atölyelerinde ayakçılık yaparlar.

Kader'in ailesi geçen yıl Ordu'dan göç etmişti İstanbul'a. Babası, Kader'in ve annesinin tam tersine beyaz tenli, renkli gözlüydü. Bir Kader çekmişti annesine. Kendinden küçük iki erkek kardeşi babalarına benziyordu. Erkek kardeşlerinden biri üç, biri beş yaşındaydı. Köylerinde iş bulamayan babası, bir gün eve gelmiş karısına:

Telefonda amc'oğlunla konuştum bugün.

Gür kaşlarının altında kaybolan gözlerindeki kuşkuyla karısı:

- Nasılmış?.. diye sordu.

Bu sorunun altında "Hayırdır?.. N'oldu da konuştun? Sen mi onu, o mu seni aradı?" şeklinde bir dizi soru yatıyordu. Bunu sezen adam kır düşen saçlarını eliyle tarayarak, çekinik:

İyilermiş... Bizim de İstanbul'a taşınmamızı istiyorlar, der demez kadın birden:

- N'apacağız İstanbul'da? Ne yer, ne içeriz? Ev de yok Arif... dedi.

Ne bileyim Emine? Ben de şaştım... diyerek kollarını yana düşürür. Babamdan kalın fındık bahçesi bizi doyurmuyor ki... Balıkçı tenkelerinde de her zaman iş olmuyor.

Kadın bakışlarını yere indirerek:

- Ben köyden ayrılmak istemiyorum. Hem sen orda ne iş yaparsın?

Adam umutlanmış:

- Mustafa, yeter ki sen gel... gerisi kolay, dedi. Hem kendi kaldıkları gecekonduyu bize verecekmiş. Kira mühim değilmiş.

Kadın merakla:

- Gecekonduyu bize verip, kendileri nerde oturacaklarmış peki, diye sorar.

Adam daha da umutlanarak, hevesle:

- Evlerinin bir sokak ötesinde oğullarıyla iki katlı ev yapıp, taşınmışlar. Önümüzdeki seçimde de belediye tapusunu verecekmiş, dedi.

Bu konu bir hafta, on gün konuşulduktan sonra İstanbul'a taşınmaya ailecek karar verildi. İşte tam bir yıldır Kader'ln ailesl İstanbul'da. Babası ilkin inşaatlarda çalıştı, hurda topladı sonra amca oğlu Mustafa sayesinde Sirkeci'de bir ambarda iş buldu Kamyonlara mal yükleyip, mal indiriyor.

Annesi konfeksiyon atölyelerinden gelen gömleklerin düğmesini dikti, küçük kutulara oralet doldurdu. Şimdi de Çin'den parçalar halinde gelen çakmakların parçalarını birleştirip, satışa hazır duruma getiriyor komşu kadınlarla. Başta çok zorlanmıştı parçaları takmakta. Çakmağın kelepçesini, halkasını, çarkını, pedalını yerli yerine yerleştirmek... gaz ayarını yapmak... son olarak üsttekı demirini... En çok da çarkını takarken zorlanmıştı. Kınalı sağ başparmağı şişmiş, daha sonra nasır bağlamıştı. Nasır bağlamadan önce parmağı sızlamış -sızı özellikle geceleri artıyordu-, nasır bağlayınca acısı hafiflemişti. Mahalleye girildiğinde kımın çakmak işiyle uğraştığını anlamak için insanların sağ başparmağına bakmak yeterliydi. Kendiliğinden gaz kaçıran çakmaklar olduğunda kar kış demeden pencereler açılırdı gaz kokusu gitsin diye. Zor işti. İlk çakmağı beş, on dakikada yapmış, eli alıştıktan sonra süreyi bir dakikaya indirmişti. Hızlı bir çalışmayla günde beş yüz çakmak yaptığı oluyordu. Bin çakmağa on beş lira, tanesi bir buçuk kuruş. Parasını hiçbir gün zamanında alamazdı bu kadar eziyete karşın. Çakmakları getiren adam, Tahtakale'deki alıcıların kendisine para vermediklerini öne sürerdi.

Yapılacak iş değildi, ama çocuklarının, evinin küçük gereksinimlerini buradan karşılıyordu Emine. Evinde tuz mu kalmadı, konuk mu geldi eve. ya da okuldan kitap parası mı istendi, hemen çakmaktan kazandığı paralarla yemeğe tuz, çocuklara kitap alırdı kocasına duyurmadan. Duyurmadan denildiğine bakmayın. Bilirdi kocası çakmak paralarının nereye harcandığını.

...

Cuma günü geldiğinde öğretmen, giysinin kumaşı ve dikimi için on beş liraya anlaşıldığını söyledi. Kızlar küçük beyaz puanlı mavi elbise, önune uçları fırfırlı beyaz önlük, başlarına da çiçekli beyaz taç; erkekler ise beyaz pantolon, mavi gömlek giyecekler. Boyunlarına beyaz papyon takacaklar.

Kader'in okuldan geldiğinde annesine ilk söylediği:

- Anne, anne!.. On beş liraymış, oldu.

Annesi unutmuştur.

- Ne kızım?

Biraz kızıp, elindeki okul çantasını ve ayağını yere vurup:

- Öff anne yaa... hani söylemiştim ya... 23 Nisan giysilerimiz.

Anne hâlâ anlamak istemez:

- N'apalım kızım on beş liraysa?..

Daha da kızarak Kader:

- Bakarız demiştin ya... Öğretmen giysi alabilecek güçte olanların arasından güzel oynayabilecek olanların pazartesi adlarını yazacak. Ben de adımı yazdırayım mı anne?

Kadın omuzlarına taş binmiş gibi:

- Pazartesiye çok var daha... düşünürüz... dedi.

Kader ısrarla, bir ayağını da yere aralıksız vurarak:

Hadi anne be!.. Söz bir daha senden şeker parası istemeyeceğim. Sözünü tutacağım. Kardeşime de bakacağım.

Kadın:

- Babana da soralım, diyerek konuyu uzatmak istemez.

Baba akşam eve gelmiştir. Kader'de bir değişiklik olduğunu fark eder. Göz ucuyla hanımına sorar. Kadın iç çeker, Kader'le bakışır:

Okulda 23 Nisan'da oyun oynamak istiyormuş. Kader babasının ağzından çıkacak sözlere kulak kesilir.

Adam umursamaz:

- Oynasın. Ne var bunda? der demez, Kader'in gözleri parlar.

Kadın:

- Bir şey yok da, diyerek omuz silker... Yalnız on beş liraymış... oyunda giyecekleri giysinin parası...

Adam para sözünü duyar duymaz:

Beni karıştırmayın da... n'aparsanız yapın, der.

Kader'in gözleri annesine çevrilir, annesinin ki de Kader'in gözlerine:

- İki haftadır çakmak gelmiyor. Tır gümrüğe takılmış. Yarın çakmaklar gelecek diyor komşular. Gelirse tamam. Sen de adını yazdır öğretmenine.

Beş yaşındaki erkek kardeşi:

- Ben de top istiyorum... bana ne... diye zırlar.

Sevincini göstermemeye çalışarak, kardeşini avutmak için Kader:

- Diğer çakmak gelişinde de sana top alırız, der.

Ertesi gün komşuların dediği gibi çakmaklar gelir. Komşu kadınlar arasında paylaşılır. Her birine iki bin çakmak düşer. Çakmak parçalarını son hızla takmaya başlarlar. Kader, annesinin yaptığı çakmakları ellilik kutulara yerleştirir. O kutuları da büyük koliye. Annesinin kaç çakmak yaptığını defalarca bıkıp usanmadan sayar. Bir yerinde yanılır, başa dönerdi çoğu kez. Annesi gülümseyerek onu izlerdi. Bazen de çakmakları sayarken bilinçli olarak şaşırtırdı.

Pazartesi Kader'in ilk işi öğretmenindeki listeye adını yazdırmak olmuştu. Adını yazdıran öğrencilere öğretmen, en geç gelecek hafta pazartesiye kadar giysi paralarını getirmelerini söyledi. Parayı getirmeyenler rontan çıkarılacaktı. Provalara başlandı... ronta katılacak bütün öğrencilere fotokopiler dağıtıldı.

Kader, "Küçük Kurbağa" rontunu çok sevmişti. Evde, yolda, okulda dilinden düşürmüyordu: *"Küçük kurbaa, küçük kurbaa... / Kuyruğun nerede?... / Kuyruğum yok... / Kuyruğum yok... / Yüzerim derede... / Kuvaak vaak vaak... kuuvak vak vak vaak."*

Oyunun sözlerini, kardeşleri ablalarından kapmıştı. Arada Kader kardeşleriyle oyunu oynuyor, evde bir vaklamadır gidiyordu. Zaman zaman annesi isyan ediyordu:

- Yeter artık!... Kafam şişti be!.. diyerek.

Kısa bir suskunluğun ardından vaklamalar yeniden başlıyordu.

Gelen çakmakların bütün parçaları takılmış, adama teslim edilmişti salı günü. Perşembe günü yeni yapılacak çakmakları getirdiğinde parayı verecekti. Yeni çakmaklar gelmiş, ama adam parayı vermemişti. Kadın parayı vermeyi unuttuğunu söyleyince, adam burnunu çekip, kırçıllı bıyıklarını sıvazlamış:

- Abla valla Tahtakale'den paralarımızı alamadık. Söz, cumartesi getireceğim, der.

Kadın hatırlatma gereği duyarak:

- Söylemiştim size. Kızım 23 Nisan'da giyeceği elbise için pazartesi okula para götürecek. Pazartesi son gün. Yoksa oyunda oynayamayacak.

Adam kadını inandırmak ister:

Ben istemem mi ablamızın bayramda oyun oynamasını... cumartesi söz, diyerek annesinin yanında biten Kader'in siyah saçlarını karıştırır.

- Ne oyunu oynayacaksın, diye Kader'e sorar.

Kader, ısıracak gibi dişlerinin arasından:

- Küçük kurbaa!.. der.

Adam:

Tamam küçük kurbaa, cumartesi akşam üstü paranı getiriyorum, diyerek kocaman adımlarla uzaklaşır.

Cumartesi çoktan olmuş, akşam üstü değil, akşam olmuştur. Kader'in gözü yoldadır. Çakmakları getiren adamı gözler yola bakan pencerenin önünde. "Parayı ne zaman getirecek?" sorularıyla annesini bunaltmıştır. Annesi de kızıyla bir yol gözlemektedir. Fakat çaktırmaz. En sonunda pencereye yüzünü dayayarak uyuyakalır. Aynı durum pazar da yinelenir.

Pazartesi ilk ders zili çoktan çalmış. Öğretmen parayı getirenlerin adını tek tek kâğıda yazmıştır. Kader sırasında çekinerek, parmak kaldırıp:

- Öğretmenim annemin yaptığı çakmak paralarını çakmakçı verecekti... vermedi... verince getirsem olur mu öğretmenim? dese de öğretmeni Kader'e bakarak:

Para getireceğim deyip, getirmiyorsunuz. Hem ben size bugün son demedim mi?... Bak bay-

SERÇELER MEVSİMİ

Aştım
serçenin sesinde
karlı yolları
yıllardır
çıkmasını
beklerken vizemin
basıldı
pasaportuma
insan kalbi mühürü
yol ver
karlı dağlar
biletimde
gidiş
dönüş
tarihli
insan
aşkı damgası var

Nursen URAL

rama dört hafta kaldı. Ne zaman dikilecek bu kadar giysi, der.

Kader sırasında küçülür, boğazında hıçkırıklar düğümlenir, düğümlenir de çıkamaz. Gözlerinin dolduğunu kimse görmesin diye başını öne eğer. Arkadaşlarının bakışları bir Kader'e bir öğretmenlerine dokunur. Zil çalar, öğrenciler bahçeye çıkar. Kader sırasında kalakalır...

O gün Kader okuldayken adam gelmiş, yapılan çakmakları götürmüş, parayı yarın getireceğini söyleyerek gitmişti.

YILDIZ GÜNCESİ

Engin GÜNDOĞDU

2 Aralık Cuma

Kerim Korcan için anma toplantısı düzenlemiş ailesiyle dostları... sevindim...

Star sisteminin hiç anmadığı önemli bir yazardır Kerim Korcan. Yalnızca bir yazar değildi, insanın esenliği için savaşım veren bir insandı. Bu uğurda yıllarca hapis yattı.

1990 yılında *İnsancıl* dergisini yeni çıkarmıştık. Kerim Korcan'la söyleşi yapacaktık. Biz söyleşi hazırlıklarını yaparken Kerim Korcan'ı yitirdik.

Onca sıkıntı çekmesine karşın ben Kerim Korcan'ın yüzünü asık görmedim. Güler yüzlüydü...

Eserlerinin tanıtımı için edebiyat dışı alana girmedi Kerim Korcan. Eserlerine, edebiyata saygısı vardı.

Edebiyata saygı... "*Aşklarıyla, gamzeleriyle*" kitaplarının satışını ateşleyenler için ne anlamsız iki kelime.

Şunu söylemek gerekiyor. Böyle bir tavır aklına bile gelmezdi Kerim Korcan'ın.

Ben böyle ustaların arasında büyüdüm. Onlardan edebiyata saygıyı, üç kuruş için bu ölümlü dünyada kendini satmamayı öğrendim.

Kerim Korcan, yaşayışıyla, eserleriyle bu ustalarımdan biriydi.

Kerim Korcan'ı anmak... Kerim Korcan'ı genç kuşaklara tanıtmak... bu uğraş sevindirdi beni.

Bakmayın siz artistik pozlarla kitap eklerini dolduranlara... Geçip gidecek onlar. Estetik nesne olmayan kitapları eleyecek zaman.

Kerim Korcan... Kerim Korcanlar kalacak.

5 Aralık Pazartesi

Genç tanıdıkları hep uyarırım. Olur olmaz yerde şaka yapmayın. Canınız sıkkınken ağzınızdan çıkana dikkat edin.

Neden böyle söylerim. Ortamı, koşulları dikkate almayan biri bunları not edebilir. Söylediklerinizin başını sonunu koparır. Sizin söylediğinize istediği biçimi verir, anı diye yıllar sonra bunları yayımlar.

Siz belli bir yerde, bir düşüncenin simgesi olmuşsanız, karşıtlarınız harekete geçer hemen.

Dün, bu söylediklerimin tıpatıp gerçekleştiğini gördüm. Benim okuduğum bütün gazetelerde Hasan Cemal vardı.

Hasan Cemal, bir zamanlar *Cumhuriyet* gazetesinin genel yayın yönetmeniydi. Hasan Cemal, *Cumhuriyet*'in yayın çizgisini değiştirmek istedi. Onun deyimiyle "*iç savaş*" yaşandı gazetede. Okurlar da katıldı bu iç savaşa. Hasan Cemal yenildi. Ayrıldı *Cumhuriyet*'ten.

Meğer günlük tutarmış. Şu şunu dedi, şu şöyle yaptı diye. Şimdi bu günlükleri yayımladı. *Cumhuriyet* karşıtları da bu günlüklerden bölümler yayımlıyor.

Dün *Hürriyet*'in pazar ekinde de Hasan Cemal'le bir söyleşi vardı. Ayşe Arman soruyor: "*Ne hissediyorsunuz Cumhuriyet gazetesini görünce...*" Hasan Cemal, "*Hicap duyuyorum,*" diyor.

Hasan Cemal'in yazdıklarını, söylediklerini okudukta ben de hicap duydum. Ama üzüldüm de. Hasan Cemal'e üzüldüm. Sözgelimi, Berin Nadi'ye "*şirret*" demek için 13 yıl beklemiş. Belleğinde bu kini taşımış. Bu sağlıklı bir durum değildir. Buna üzüldüm.

Belleğin milimetresine kadar sinmiş bir kinle nesnel bir değerlendirme yapılamaz.

Hasan Cemal, söyleşinin bir yerinde şöyle diyor: "*Hakikati yerli yerine oturtmak, benim istediğim bu.*"

Hasan Cemal'in söylediklerini dikkatle okudum. Hakikati söylemiyor. Ne söylediğini saptamak için Foucault'nun *Doğruyu Söylemek* (çev. Kerem Eksen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2005) adlı eserine bakalım.

Foucault, *Doğruyu Söylemek*'te *authuroglossos* kavramını da irdeler. Şöyle der: "Authuroglossos gl*ā*dasa *(dil) ve* thura *(kapı) sözcüklerinden gelir, yani sözcüğün tam anlamı dili olan, fakat kapısı olmayan bir insandır. O halde sözcük ağzını kapamaktan aciz bir insana gönderme yapar.*"

Foucault, bu kavramın iki özelliğini şöyle açıklar: "*1. Diliniz 'sürekli işleyen bir zemberek' gibiyse konuşmanızı gerektiren durumları, sessiz kalmanız gerekenlerden ya da söylenmesi gerekenleri söylenmeden kalması gerekenlerden ya da konuşmanın gerektirdiği ortam ve durumları sessiz kalmanın gerektiği ortam ve durumlardan ayırt edemezsiniz. (...) 2. Plutarkhos'un belirttiği gibi,* authuroglossos *olduğun zaman,* logos*'un ve hakikate erişmek için bir vasıta olan akılcı konuşmanın değerini göz ardı edersin.*"

Hasan Cemal'in dili "*sürekli işleyen bir zemberek*" Hakikati aramıyor Hasan Cemal. *Parrhesia* konumunda değil. *Authuroglossos* konumunda.

Peki, yıllar sonra, *Cumhuriyet*'e, İlhan Selçuk'a bu saldırı neden. Bunun bence iki nedeni olabilir.

Birincisi şu: İlhan Selçuk'un Hasan Cemal'e iyilik yaptığı bilinir. Her insan, kendine yapılan iyiliği sindiremez. Sindiremediği için kendisine iyilik yapanı küçümsemek, aşağılamak ister.

Masa başında söylemiyorum bunları. İyilik yaptığım birçok kişide gördüm bunu. Şakadan söylenmiş bir sözü bile kullanırlar.

Hasan Cemal'in sözlerinde bunu gördüm. Kendisine iyilik yapan İlhan Selçuk'u küçümseme.

İlhan Selçuk'a saldırmanın ikinci nedenine geldikte... Hasan Cemal solcuydu. Sonra liberal oldu. Sonradan liberal olanlarda geçmişine karşı bir düşmanlık görülüyor. Sorumlu aranıyor.

Hasan Cemal'e göre sorumlu İlhan Selçuk. Öyleyse saldır. Hasan Cemal de saldırıyor.

Hasan Cemal'in bu eylemi, yapılması açısından örnek eylem değil. Ama yapılmaması açısından örnek bir eylem. Şöyle denebilir: "Sakın Hasan Cemal gibi olma. Hasan Cemal gibi eyleme."

7 Aralık Çarşamba

Dün, *İnsancıl*'ın Ocak sayısına girecek yazılar saptandı. Bu nedenle Berrin Taş'ın "Hep Yolda" adlı yazısını okudum.

Berrin Taş'ın "Hep Yolda"ya başlaması iyi oldu. Şiir üstüne düşüncelerini Şiir Atölyesi'nde söylüyor. Söylediğiyle kalmaması, yazması gerekirdi. Bunun ötesinde Berrin Taş'ın, berrak bir su gibi akan bir dili var. Berrin Taş, bu dille yalnız şiir üstüne değil, sorun bellediği öbür disiplinlere de giriyor.

Dün okuduğum "Hep Yolda"da, Mehmet Akkaya'nın şiire bakışını eleştirmiş Berrin Taş. Bu eleştiri, *İnsancıl*'ın iki özelliğinin belirtisi.

Bunun üstünde durmak istiyorum. Çünkü önemli bu.

Berrin Taş kim. *İnsancıl*'ın sahibesi. Katılmadığı bir yazının *İnsancıl*'da çıkmasını istemeyebilirdi. Ama Berrin Taş bunu aklına bile getirmez. Belli bir düzeydeki yazıları, yazarın düşüncesine katılmasak bile yayımlıyoruz.

Bu noktanın çok iyi bellenmesini istiyorum.

Bu, *İnsancıl*'ın birinci özelliği.

İkinci özelliğe geldikte... Berrin Taş, Mehmet Akkaya'nın kişiliğine saldırmıyor, kişiliğini eleştirmiyor. Ya, n'apıyor. Berrin Taş, düşüncesini eleştiriyor Mehmet Akkaya'nın.

Benim, yıllardır üstünde durduğum sorun bu. Kişiyi eleştirme, düşüncesini eleştir. Bu, *İnsancıl*'ın, son derece önemli ikinci özelliği.

Öbür yayın organlarının da bu noktaya gelmesini bekliyorum.

13 Aralık Salı

Prof. Dr. Bülent Yılmaz, *Cumhuriyet Bilim Teknik*'teki (10 Aralık 2005, s. 977) "Bilgiyi 'Özel Mülk' Saymak Ahlaklı mı?" adlı yazısında şöyle diyor: "*bilgi giderek meta niteliğine bürünmekte ve para kazanmanın aracı haline gelmektedir. (...) Bir başka değişim de onun, kamu niteliği ağır basan bir nesneden özel mülk haline dönüşen bir ticari mal/piyasa malı olmaya başlamasıyla görülmektedir. Bu değişim, bilginin yaşamı bilinebilir kılmasından kaynaklanan değerinin, giderek para kazandırmasından kaynaklanan değere kayışına neden olmaktadır.*"

Daha sonra şu soruyu soruyor Bülent Yılmaz: "*Bir bilim adamı, sanatçı ya da herhangi bir bireyin, mülkiyetinde olan otomobil için söyleyebildiği 'benim' sözcüğü, bilgi için aynı derecede ve güçte söylemesi olanaklı mı?*"

Yazıyı okurken sevindim. Bülent Yılmaz'ın benden etkilendiğini söylemiyorum. Ama yıllardır bu sorun üstüne yazdığımı yol arkadaşlarım bilir. Bilimin, sanatın, zenginleşme aracı olarak kullanılmasına hep karşı çıktım.

Bülent Yılmaz bakın ne diyor: "*Birine ait olan otomobili başkasının kullanmamasının insan/insanlık açısından yaratacağı bir zarar genelde söz konusu değilken, bilgiyi özel mülkiyet nesnesi olması nedeniyle başkasının kullanmamasının yaratacağı ciddi zararlar bulunmaktadır.*"

Sanata geldikte... Picasso tipik bir olgu... Metaya dönüştürülen Picasso'dan iyi para kazanıyor vârisleri.

Kimi yazarlar da üretken emekçi olup para kazanmak, zenginleşmek için can atıyor. 'Sahte yanlış' solculuklarını bile irdeleyip, dünyanın değiştiğini söyleyip, göz kırpıyorlar sermayeye. Varoluşlarını insan türüne dayandırıp bedel ödemeyi göze alamayan bu sahte yanlışlar, zenginleşmek için her türlü bedeli ödemeye hazırlar.

Cuma günü Güneşin Sofrası adlı kültürevinde seminerlere başlıyorum. "*Ne ödeyeceğiz?*" dediler. "*Bir paket 2000,*" dedim.

Yüklüce para önerenler olmadı mı, oldu. Geri çevirdim o önerileri.

Bir ben değilim böyle yapan. Bilgisini zenginleşmek için kullanmayıp, gönülden öbür insana aktaran birçok kişi, birçok yazar biliyorum.

Seviyorum onları.

Sözüm para gözlere...

15 Aralık Perşembe

Geçen gün şöyle bir soru soruldu bana: "*Hiç kimseye güvenmeyecek miyiz, dostluk yok mu bu dünyada.*"

Hasan Cemal'in başta İlhan Selçuk'la, eski arkadaşlarıyla anıları insanda güvensizlik yarattı. Es-

ki bir dost, böylesi gizli kalması gerekenleri bile bir kitapla satışa çıkartabilir mi.

Çıkartamaz denemez, çünkü Hasan Cemal çıkarttı. Peki o zaman biz dostlarımıza güvenmeyecek miyiz. Herkes not defteriyle mi dolaşacak, gelişi güzel söylenmiş sözleri not mu alacak.

Kendi adıma söylersem, gizli defterim yok benim. Ne söyleyeceksem, yüzüne söylerim. O kadar. Anı yazmayı da hiçbir gün düşünmedim.

Dostluk üstüne ne söyleyebilirim. Aristoteles dostluğu üçe ayırır, yarar dostluğu, haz dostluğu, yetkin dostluk.

Yarar dostluğuyla haz dostluğu geçicidir. Yarar ya da haz bitince dostluk da biter. Asıl dostluk yetkin dostluktur. Ama böylesi azdır Aristoteles'e göre.

Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*'te (çev. Saffet Babür, Ayraç Yayınevi, Ankara, 1998) ayrıntılı bir biçimde durur dostluk üstünde. Dostluk dendikte Balzac'ın *Dinsizin Ayini* adlı öyküsünden söz edilmezse, bunu eksiklik sayarım. (Hanoré de Balzac, "*Dinsizin Ayini*", *Üç Öykü*, çev. V. Günyol-M. Topalak, Cumhuriyet, İstanbul, 1999.)

Desplein usta bir cerrahtır. Ateisttir. Asistanı, bir gün cerrahın kilisiye girdiğini görür. İzler. Şöyle bir durumla karşılaşır: " *büyük Desplein'i, bisturiye gelmeyen, fistülü veya mide iltihabı olmayan meleklere karşı bu acımasız dinsizi, şu pervasız alaycıyı saygıyla diz çökmüş, hem de nerede, Meryem Ana'nın önünde görünce büyük bir şaşkınlığa kapıldı. Desplein, diz çöktüğü yerden ayini dinledi, sonra hem tören giderleri için hem de yoksullar için para verdi. Bütün bunları yaparken sanki bir cerrahi ameliyat söz konusuymuş gibi ciddi davranıyordu.*"

Asistan, usta cerraha görünmeden çıkar kiliseden.

Bir gün hekimlerden biri, kiliseye neden gittiğini sorar. Cerrah, diz kapağında iltihabı olan bir papaz için gittiğini söyler. Bunu duyan asistanı kendi kendine şöyle der: "*Bakındı hele... Demek kiliseye diz kapağından hasta olanları görmeye gidiyormuş, öyle mi? Gerçekteyse ayine gidiyor.*"

Sonunda bir gün asistanlıktan cerrahlığa yükselen Bianchon, ayin sırasında kiliseye gider, ustası cerrahın yanına oturur. Bunun üstüne cerrah Desplein gizini açıklar.

Genç Desplein Paris'te tıp okumaktadır. Parasızdır. Bu parasızlıkta Paris'i betimler. "*Paris'te insanlar, ayağınızı üzengiye atmaya hazır olduğunuzu gördüler mi kimisi eteğinizden çeker, kimisi kafanızı patlatasınız diye kolonu gevşetir, biri gelir atın nallarını söker, öteki kamçıyı alıp götürür. Bunlardan yine en az alçak olanı, doğrudan doğruya karşınıza çıkıp burnunuzun dibinden size ateş edendir.*"

Burjuva dünyasına sert bir vuruştur bu. Şöyle bir düşünürseniz, yaşadığımız burjuva dünyasındaki insan ilişkilerini açıkseçik görmüştür Balzac.

Burjuva dünyasında insan ilişkileri, ne yazık ki bir vuruşmadır. Bunun için tetikte yaşamak, sert durmak zorunludur. Yoksa ilk fırsatta ağır bir yumrukla darma duman olursun.

Neyse Paris'e dönersem, cerrah, kirayı ödeyemediği için kaldığı odadan atılmıştır. Böylesi tatsız günde işinden atılan Bourgest'la arkadaşlıkları başlar. Bu adam su satıcısıdır. İkisi arasında derin bir dostluk gelişir. Şöyle der cerrah: "*Bu adam bütün sevecenliğini ve dostluğunu bana verdi. Beni, yalnız ve acılı bir insan olarak kabul etti. Benim için gözümün içine bakan bir anne, yaptığı iyiliği anımsatmaya bile gerek duymayan bir koruyucu, sözün kısası, yaptığıyla yetinen yüksek bir erdemin ideali oldu.*"

Bourgest dindardır. Bir de köpeği vardır. Köpek de Hıristiyandır. Efendisiyle kiliseye gidermiş. Bir kez olsun havlamamış.

Koyu dindar olmasına karşın, cerraha tek kelime söylemez dinsizliği için. Bu dost, cerrahın kollarında ölür. Geride hiç kimsesi yoktur. Sağlığında ölüler için yapılan ayinden söz etmiştir. Cerrah, sırrını şöyle açıklar: "*Bir vakıf kurmayı başarır başarmaz yılda dört kez ayin yapılması için Saint-Sulpire Kilisesi'ne gerekli parayı verdim. Bourgest için yapabileceğim tek şey onun dini isteklerini yerine getirmek olduğuna göre, her mevsim başlangıcında bu ayin yapıldığı gün, onun adına gider, onun ruhu için istediği duaları okurum. Şüpheci bir insanın iyi niyetiyle derim ki: 'Ulu Tanrım / Tertemiz bir ömür geçirenleri ölümlerinden sonra kabul ettiğin bir dünya, bir cennet varsa iyi yürekli Bourgest'ı da düşün / Onun acı çekmesi gerekiyorsa, o acıları bana ver. O acıları bana ver ki, Bourgest, cennet denen yere bir an önce girebilsin.'*"

Cerrahın asistanı da, "*dostları için paltosunu rehine koymaya ve yine onlara zamanını ve uykusunu vermeye hazır, dürüst bir delikanlıydı.*"

Cerrah ölmüştür. Eski asistanı da onun cennete gideceğini düşünür.

Gerçekçi Balzac'ın romantik yanı da vardır. Yoz bir dünyada üç insanın dostluğunu anlattığı bu öyküsü için romantik diyebilir miyiz, bundan ötürü eleştirebilir miyiz.

Bu öykü şöyle biter: "*Böylesi iyi, erdemli insanlara cennetin kapılarının açılacağını düşünmek, insanların hoşuna gitmez mi.*"

Eski dostlarını, eski ağabeylerini arkadan vuranların çokluğunu biliyoruz. Bunlar acı veriyor bana. Ama Balzac'ı, böyle görkemli dostluk nerde görülmüş diye niye eleştirmeli...

Böyle görkemli dostluklar var mı, bilmiyorum. Böyle dostlukların da olabileceğini niye düşünme-

yelim. Bu düşünce niye esenlik vermesin insana, Hasan Cemal'a karşın.

19 Aralık Pazartesi

Tarihçilerin Kutbu / Halil İnalcık Kitabı'nı okuyorum (Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2005). Söyleşi biçiminde kitap. Emine Çaykara soruyor, Halil İnalcık yanıtlıyor.

Halil İnalcık tarihçi, bundan ötürü Ermeni sorunu da gündeme geliyor. Bu sorun için şöyle diyor: "*Osmanlılar Anadolu'da azınlık saydıkları Ermenilerin, Bulgarlar ve Sırplar gibi mesele olacağını tahmin etmiyorlardı, onun için birçok devlet hizmetlerinin idaresini onların eline verdiler. Kültür hayatında Ermeniler, Türk kültürüne büyük hizmetler vermişlerdir. Fuzuli hakkında en büyük eseri bir Ermeni yazmıştır. Ben öğrenciyken Fransız İhtilali'ni Diran Kelekyan ismindeki bir tarihçinin Osmanlıca kitabından okudum.*"

Peki n'oldu sonra. Olan şu: "*Ermeni aydınları, Ermeni tarihiyle bir milli ideoloji yarattılar ve çeşitli ihtilal komiteleri kurdular.*"

1978'deki Berlin Kongresi'nden sonra, İngiltere giriyor devreye. Doğu'da halkı kışkırtıyor İngiltere.

Birinci Paylaşım Savaşı'nda olanları şöyle özetliyor İnalcık: "*Ermeni komitecileri Rusya tarafında bir askeri birlik kurdular, bize karşı savaştılar, komiteciler de cephe arkasında. Erzincan'da, Erzurum'da, Van'da sabotajlara, halkı ayaklandırmaya çalıştılar. Tabii Osmanlı hükümeti bazı tedbirler almak gereğini duydu, nihayet tehcire karar verdi. Ermenileri Kuzey Suriye ve Irak'a tehcire karar verilince facia başladı.*"

Tartışma bu noktada başlıyor. Kimi tarihçilere göre bu "*facia*" değil, soykırımdır. Dahası soykırımın belgesi olduğunu söylediler. Emine Çaykara bunu da soruyor Halil İnalcık'a, "*Hükümetin soykırım belgesi var mı hocam?*"

Halil İnalcık, bu soruyu şöyle yanıtlıyor: "*Bunun için Halep'e gönderilmiş bir telgrafı öne sürecekler. Bu telgrafın sahte olduğu, bir Ermeni tarafından hazırlandığı, Sèvres'de tartışmalar sırasında kullanıldığı biliniyor. O zamanın Amerikan elçisinin raporlarını Heath Lowry neşretti; hükümetin böyle bir soykırım kararı almadığını yazıyor.*"

Kim söylüyor bunu. Tarih bilgisi üstüne yetkesi tartışılmayan Halil İnalcık söylüyor. Hiçbir belgeye dayanmadan ya da düzmece belgelerle Ermeni soykırımı var diyenler, Halil İnalcık'la tartışmalıdırlar.

Halil İnalcık'ın kitabını okurken bir yerde güldüm. Dilipak, sık sık halifeliği gündeme getirir. 'Laikçileri' bilgisizlikle suçlar. Bakın bu konuda ne diyor Halil İnalcık: " *Selim'in unvanı Hâdim-ül Haremeyn-iş Şerifeyn, yani Mekke ve Medine'nin hizmetkârı, koruyucusu... Hilâfet unvanını çok sonradan aldı padişahlar. Mektep kitaplarına yanlış giren bilgilerdendir. Selim hilafeti almadı; merasimle camide Abbasi halifesinden devralmış filan, hepsi masal, hepsi hurafe (gülüyor). Asıl Kanuni Süleyman, bütün İslam dünyasının koruyucusu sıfatını aldı. 'Halife min Kureyş' (Halife Peygamberin kabilesi Kureyş'tendir) diye bir hadis vardır; halife mutlaka Kureyş kabilesinden olacaktır. Hakiki Müslüman olarak Osmanlılar, bu hadisi çiğneyemezlerdi, gazi sultanlar olarak hilafete başka şekil verdiler; 'bütün İslam dünyasının koruyucusu' sıfatını benimsediler.*"

Türkiye Cumhuriyeti'nin bütün İslam dünyasının koruyuculuğunu üstlenmesi düşünülemez. Korumaya kalksa bile, kim dinler bunu.

Şimdi ben bunu okudukta *İnsancıl*'daki *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*'ne baktım. *Milliyet* çıkarmış. Genel Yayın Yönetmeni Adnan Benk. Geniş bir yayın kurulu var. Bakın "Selim I Yavuz" (20. cilt, sayfa 10334) maddesinde ne diyor: "*Ridaniye zaferinin ardından parlak bir törenle Kahire'ye giren Yavuz Sultan Selim, Memluk sultanlarının elinde oyuncak olan son Abbasi halifesi Mütevekil'den halifeliği devraldı.*"

Bu ansiklopedinin "Halife" maddesinde durum şöyle betimleniyor (10. cilt, sayfa 4002): "*Selim I (Yavuz) Mısır'ı ele geçirince son Abbasi halifesi Mütevekil'i İstanbul'a getirerek kendisi üstlendi.*"

Ansiklopediler ne yazık, masallarla, hurafelerle kırkambar gibi doldurulmuş.

Okuyun *Halil İnalcık Kitabı*'nı.

20 Aralık Salı

Karl Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*'nda (çev. Mete Tunçay, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1989) Herakleitos'u, Platon'u, Hegel'i, Marks'ı eleştirir. Popper, sözlerine bakılırsa, özgürlükçü bir düşünürdür. Açık toplumdan yanadır. Kitabıyla, "*totaliterliğe ve ona karşı süregelen savaşın önemini anlamamıza katkıda bulunmayı denemektedir*"

Popper, toplumu kökten değiştirecek bütünsel bir yaklaşıma karşı çıkar. O, "*bölük pörçük yapıcılık*" diye adlandırdığı yaklaşımı savunur.

Bölük pörçük yapıcılık şudur: "*Bu metodu benimseyen siyasetçi, kafasında bir toplum projesi bulundurabilir veya bulundurmayabilir.*"

Kafasında bir toplum projesi varsa, bunun çok uzak olacağını bilecek. Bu "*proje*" için mücadele etmeyecektir.

Peki n'apacak. Popper, bakın ne diyor: " *bölük pörçük yapıcı, toplumun en büyük son iyiliğini aramak ve bunun uğruna savaşmak yerine, en büyük ve en acil kötülüklerini arayıp bulmak ve karşı savaşmak yöntemini benimseyecektir.*"

Bir ülkü uğruna savaşımı doğru bulmaz Popper. Bölük pörçük sorunlarla uğraşmalıdır. Söylemez, ama bundan şu çıkar. Sorunların maddi temelini görmez. Maddi temel çözümlenmeden bölük pörçük düzeltimlerle düzelmez toplum.

Bir de şu var, "*en büyük ve en acil kötülükleri*" kim saptayacak. Bu ülkede elli yıldır gerçekten "*en büyük ve en acil*" sorunlar bir türlü saptanmadı.

Şöyle diyor Popper: "... *bir insanı mutlandırmanın kuramsal bir yolu yoktur, ama kaçınılabildiği ölçüde mutsuz edilmemeyi istemek hakkı.*"

Aristotelesçi anlamda söylemiyorum, ama bu ülkede, bu dünyada mutsuz edilmeme hakkım sürekli saldırıya uğruyor. Bu, düşünürün açık toplum dediği toplumlarda oluyor.

Popper, Platon'u, belli ölçülerde yöneticilerin yalan söyleme hakkını savunduğu için de eleştirir.

Platon'un belli ölçülerde yalanı savunduğu doğrudur. Eleştirilmesi gerekir. Peki, ama Popper'ın savunduğu burjuva demokrasilerinde siyasetçilerin yalanlarına ne diyeceğiz. Platon hiç olmazsa insanın mutluluğu için yalan söylenmesini savunur. Burjuva siyasetçileri dünyayı kanla, ateşle cehenneme çevirdiler yalanlarıyla.

Daha kötüsü emperyalizm, Popper'ın tam da eleştirdiğini yapıyor. Üstelik belirli bir toplum için değil, bütün dünya için kafalarında bir proje var.

Popper'ı okurken doğru okumalı. Marksizm yerine emperyalizm diye okunmalı. Popper, ikinci basımın Önsözü'nde şöyle der: "*Bugünkü dünya durumunun karanlığı içinden bakılınca, Marksizmin yapılmaya çalışılan eleştirisi, kitabın esas noktası diye görülmek yönelimindedir.*"

Bu bölüm şöyle okunmalıdır: "*Bugünkü dünya durumunun karanlığından bakılınca, emperyalizmin, dolayısıyla kapitalizmin yapılmaya çalışılan eleştirisi, kitabın esas noktası diye görülmek yönelimindedir.*"

Olgular Popper'ı yalanlamıştır. Açık toplum diye göstermeye çalıştığı burjuva demokrasileri aslında kapalıdır. Popper, olgulara bakmamıştır. Oturduğu yerde psikolojizm yapmıştır.

Şimdi durup dururken niye Popper. Hasan Cemal pek severmiş Popper'ı. Nesini sevmiş anlamadım. Gerçekten açık toplumu seviyorsa, bu görüşten yanaysa Popper'ı sevmemesi gerekir. Çünkü Popper doğruyu söylemez. Burjuvazinin ideolojileri gibi yalan söyler. Bakın ne diyor Popper: "*Dizginlenmemiş kapitalizm ortadan kalkmıştır. Marx'ın zamanından beri demokratik araya girmecilik büyük ilerlemeler yapmış ve -kapital birikimin sonucu olarak- emeğin üretkenliğinin artması sefaleti hemen hemen ortadan kaldırmayı mümkün kılmıştır.*" ("Hegel ve Marx", *Açık Toplum ve Düşmanları*, Cilt II, çev. Harun Rızatepe, Türk Siyasi İlimler Derneği, Ankara, 1968.)

Kapitalizm nerde dizginlendi, sefalet nerde ortadan kalktı. Burda "*araya girmecilik*" kavramı önemli. Popper şöyle der: "*Eğer devlet araya girmez ise tekeller, tröstler, birlikler gibi yarı siyasal örgütlerin araya girerek serbest piyasa düşüncesini bir hayat haline getirmeleri mümkündür.*" (Bölüm 20, not 26.)

Devlet araya girmiş de tekelleri önlemiş mi. Serbest piyasa mı egemen. Bütün bunların ötesinde, devlet, tekellerin dışında havada duran bir kurum mu.

Hasan Cemal yanlış seviyor, yanlış nefret ediyor. Yanlış eyliyor, yanlış yazıyor.

Yazık diyorum Hasan Cemal için. Bunca yılı boşuna yaşamış.

24 Aralık Cumartesi

Kar yağıyor İstanbul'a. Bir süre karın yağışına baktım. Esen yelde uçuşuyor kar tanecikleri. Böyle sürerse İstanbul tıkanır.

Karı, fırtınayı, soğuğu seviyorum, ama yoksulları düşündükçe içim sızlıyor. Bu çelişkiyi yaşıyorum.

Dün Okmeydanı'nda dolaşırken de böyle oldu. Saat 20.30 sularında Güneşin Sofrası'ndan çıktım, baktım karlar uçuşuyor. Şöyle bir dolaştım, kışa karşı donatılmış giysilerimle, yoksullar aklıma geldi, canım sıkıldı.

Peki o saatlerde Okmeydanı'nda ne arıyorum. Güneşin Sofrası ne. Güneşin Sofrası, Bilim, Kültür, Eğitim ve Dayanışma Kooperatifi.

Güneşin Sofrası, "*Birlikte öğrenmek, birlikte üretmek, birlikte değiştirmek için atölye çalışmaları*" başlattı. Bu çerçevede Felsefe Seminerleri başlattık Güneşin Sofrası'nda.

Bu beni sevindirdi. Güneşin Sofrası'nı kuranlar felsefe dendikte, "*Felsefe de neymiş, bize ne Thales'ten, bize ne Konfüçyüs'ten,*" demiyorlar.

Ben felsefe dendi mi, felsefe öğrenmeli dendi mi, Takiyettin Mengüşoğlu'nun şu dediklerinden yola çıkıyorum: " *felsefe tarihi, tıpkı kimya tarihi gibi başlangıçtan beri bütün problem alanlarıyla ilgili olan, yalnız bilgi niteliğindeki düşünceleri ele almalıdır. Fakat bu bilgi, felsefenin bütün alanlarıyla ilgili olmalıdır.*" (*Felsefeye Giriş*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993.) Ancak Mengüşoğlu, kurgu olanla, bilgi niteliğinde olanlar ayrılmalı görüşündedir. Şöyle der: "*Örneğin, Descartes'ta kurgu olanla bilgi niteliğinde olanlar birbirinden ayırt edilmeli ve sadece bilgi yanı ele alınmalıdır. (...) her türlü görüş ve bilgiden yoksun olan kurgular olarak terk edilmelidir.*"

Bu noktada Mengüşoğlu gibi düşünmüyorum. Filozofların kurguları da öğrenilmeli. Çünkü çağımızda da kurgu yapılıyor. Oya gibi örülmüş kurgu-

ların nasıl yerle bir olduğunu görürsek, kurgudan kaçınırız.

Felsefe çalışmasına nerden başlamalı sorusu, ya da şurdan başlamalı yargısı, sözgelimi, modern felsefeden, çağdaş felsefeden başlamalı yargısı yanlıştır. Felsefe nerde, ne zaman başladıysa ordan başlamalı.

Burda önemli bir soru daha var. Neden felsefe.

İlk elde düşünsel, bilgisel haz için diyebilirim. Buna örnek olarak Hegel'in ahlak felsefesiyle Kant'ın ahlak felsefesini verebilirim.

Hegel, Kant'ın ahlak felsefesini eleştirir. Hegel'in eleştirisini anlayabilmek için Kant'ı bilmek gerekir. Tabii Hegel'in ahlak felsefesini de. Bu noktadan sonra ikisinin karşılaştırılması kişiye düşünsel haz, bilgisel haz verir.

Biri çıkıp şöyle diyebilir: "*Bana ne Kant'ın, Hegel'in ahlak felsefesinden. Bunları öğrenmenin vereceği haz yerin dibine girsin.*" İyi, ama böyle diyen biri, Engels'in şu dediklerini kesinlikle anlamayacaktır: "*Hiç kimse, Kant'ın güçsüz -güçsüz, çünkü olanaksızı ister ve dolayısıyla gerçek hiçbir şeye varamaz- 'kesinlikli buyrultu'sunu, özellikle, yetkin bir idealist olan Hegel'den daha keskin bir biçimde eleştirmedi.*" (F. Engels, *Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu*, çev. Sevim Belli, Sol Yayınları, Ankara, 1992.)

Felsefe öğrenmenin bir başka nedeni şudur: Diyelim Arthur Miller'in adı geçti. Kitapta, Arthur Miller'in, Amerika'ya Karşı Çalışmaları Araştırma Komitesi'nde, sağlıklı bir tavır aldığı söyleniyor. Bunu öğrendiniz. Ama bu eksiktir. Bütünlüklü bilgi için iki konuyu daha araştırmak gerekir. Amerika'ya Karşı Çalışmaları Araştırma Komitesi nedir. Arthur Miller burda ne söylemiştir. Bu birinci konu. İkinciye geldikte Soğuk Savaşı incelemeniz gerekir.

Ancak bundan sonra bütünlüklü bir bilgiye ulaşabilirsiniz. Bütünlüklü bilgiye ulaşma alışkanlığını felsefe öğretir insana. Felsefeyle uğraşan kişi yarım yamalak bilgilerden rahatsız olur. Felsefenin ayracı da burda başlar. Felsefeyle uğraşmayan kişi, bilgisinin yarım yamalak olduğunu bilmez. Bilgisinin yarım yamalak olduğunu bilmediği için mutludur. Felsefeyle uğraşan, felsefeye bulaşan kişi, hep bütünlüklü bilginin ardına düşer. Buna hiçbir zaman ulaşamayacaktır. Her bilgi, bilgisizlik çıkarır önüne. Kıvranır durur.

Bilgisizlikte mutlu kişinin felsefeye bulaşmamasını dilerim. Şimdiki aklım olsaydı, ben de bulaşmazdım felsefeye. O zaman kimilerinin yaptığı gibi felsefeyle uğraşanlarla alay eder, onlara, "Felsefeye ordan başlamayın, şurdan başlayın," derdim.

Bilmiyorum. Felsefeden elde edilen hazdan daha yüksek bir hazdır belki bu.

Felsefeye başlamanın üçüncü nedeni pazartesiye.

26 Aralık Pazartesi

Bugün Türkiye birçok sorunlarla boğuşuyor. Şimdi soruyorum. Acaba biz gerçekten sorunlarla mı uğraşıyoruz.

Bakın ne diyor Betül Çotuksöken, "*... olup bitenler de ancak bilgiler bağlamında 'sorun' haline getirilebilir.*" (Betül Çotuksöken, *Kavramlara Felsefe ile Bakmak*, İnsancıl Yayınları, İstanbul, 1998.) Bu öylesine söylenmiş, geçiştirilecek bir söz değil. Betül Çotuksöken'in söylediği bu söz, son derece önemli, son derece dirimsel.

Şunu söylemek gerekiyor. Sorunun kendi başına varoluşu yoktur. Bilgimize göre bu olayı sorun yaparız ya da sorun yapmayız.

Şimdi şu savı ileri sürüyorum: Felsefi birikimden yoksun kişiler, sorun olmayan olayı sorun yaparlar. Sorun olması gerekenleri de sorun yapmazlar.

İkinci savım şu: Bugün elimizi kolumuzu bağlar gibi görünen sorunların hiçbiri, sorun değildir. Bugün ülkemizin temel sorunu insan sorunudur.

Peki ne anlamda insan sorunu. *Aklın İsyanı*'nda bu sorun şöyle dillendirilir: "*Bencillik kültürü, aç gözlülük ve başkalarının acılarına karşı vurdumduymazlık.*" (Alan Woods-Ted Grant, *Aklın İsyanı*, çev. Ö. Gemci - U. Demirsoy, Tarih Bilinci Yayınları, İstanbul, 2001.) Burda tanımlanan kimdir... kimdir bu insan.

Bu insan ortalama insandır. İnsan bu duruma kendiliğinden gelmedi. Yine *Aklın İsyanı*, buna yanıt verir: "*Kapitalizmin çıkmazı, insan kültürünü sözcüğün en kötü anlamında çocukvari -bunakça çürümüşlüğün çocukluğu- bir düzeye geriletmekle tehdit etmektedir. Uzak görüşten, ahlaktan, felsefeden, ruhtan yoksun, atomize olmuş, benmerkezci bir toplum, 'dişten yoksun, gözden yoksun, tattan yoksun, her şeyden yoksun' bir toplum.*"

Burda sorun şu: Bu insanla esenlikli, kimsenin kimseyi sömürmediği, eşitlikçi toplum kurulmaz. Sorun budur. Ama *Aklın İsyanı*, benim bu görüşüme karşıt bir görüşle biter. Şöyle der yazarlar: "*Demokratik sosyalist bir toplum, toplumun kültürel düzeyindeki genel artış sayesinde kafa kol emeği arasındaki farklılığı yok edebilecektir.*" Böylece, "*kişiyi bir insan olarak geliştirecek kültür ve zamana*" ulaşılacaktır.

Kitap Troçki'den şu alıntıyla biter: "*Yaşam biçimleri dinamik olarak tiyatral hale gelecektir. Ortalama insan tipi bir Aristoteles'in, bir Goethe'nin ya da bir Marx'ın düzeyine çıkacaktır. Ve bu dağ sırasının üstünde de yeni zirveler yükselecektir.*"

Şimdi soru şu: Ortalama insan, demokratik sosyalizmi kurabilir mi. Çünkü ortalama insan bencildir, kültürden yoksundur. Tür bilincini yitirmiştir. Bu insan demokratik sosyalizmi kuramaz. O yapay sorunlarla boğuşur.

Çoğunluğu böyle kişilerden oluşmuş toplum, kuyruğunu yakalamak isteyen kedi yavrusuna benzer.

Bağlıyorum: Ancak felsefeyle donatılmış kişi yapay sorunla, gerçek sorunu ayırabilir. Ancak felsefeyle donatılmış kişiler geleceğin ışıltılı toplumunun temellerini bugünden atabilir. Yoksa ortalama insan tipinin bir Aristoteles, bir Goethe, bir Marx düzeyine çıkacağı hayal olarak kalır.

Felsefenin horlandığı ülkemizde hayalin gerçeğe dönüşüm noktasından çok uzaktayız.

30 Aralık Cuma

Bir yıl geçti gitti.

Peki nasıl geçti. Olanların dışına çıkabilirsen, eğlenceli geçti bir yıl. Okuduğuma göre ABD'de tüketicilerin haklarını gözeten avukatlar varmış. Satın alınan bir meta, kusurluysa ya da beklenmedik bir zarara yol açarsa, bu avukatlar devreye giriyormuş.

Türkiye'de bu işi bir başka açıdan yapan avukatlar var. Bir dernek kurmuşlar. Türklüğe hakaret edilip edilmediğini izliyor bu avukatlar. Biri Türklüğe hakaret ettikte, hemen suç duyurusu yapıyorlar.

Dıştan bakarsan eğlenceli bir olay bu. Zincirleme gidebilir. İslama hakaret, insanlığa hakaret diye. Ceza Yasası'nda buna uygun, suç duyurusuna elverişli maddeler vardır. Aramak gerekir, aranırsa bulunur.

Bu olaya içten bakarsan, sözgelimi ben içten baktıkta bu bana iç acısı veriyor. Derin bir acı.

Bir yerim kesiliyor duygusuna kapılıyorum. Kemiğime dayanan usturanın sesini duyuyorum.

Bu duygu beni hırpalıyor.

Yıllar önce Nazım Hikmet'e söverlerken de bu acıyı duyumsamıştım. Şimdi söven kalmadı pek, ama ben acıyı unutamadım.

Bugün gazetede okudum. Biri, dört insanı pompalı tüfekle öldürmüş... Bir insanın, dört insanı öldürmesini düşünüyorum. Gazetelerin köşelerinde bir haber diye geçip gitmiyor aklımdan. Beynimin bir köşesine çörekleniyor, çengelli iğneli bedeniyle yırtıyor bedenimi...

Bugün *Cumhuriyet*'te okudum. Dr. Mehmet Rıfat Köse söylemiş. "*Her 15 dakikada bir bebek ölüyor,*" demiş.

Bebek ölümlerinin önlenmesi ya da en aza indirilmesi için sağlık anlayışının kökten değişmesi gerekir. Bu, bugün için olası değil. Öyleyse bebek ölümleri sürecek.

Dünyada açlık, savaş, sömürü sürüyor.

2005 yılı böyle geçti.

Ortaçağdan daha iyiyiz demeye dilim varmıyor. Çünkü ortaçağda nükleer silahlar yoktu. Ama o çağda insan hakları da yoktu. Tam yerleşmemiş olsa bile insan hakları kavramı var şimdi.

ŞİİR YAZAMADIĞIM ZAMANIN ŞİİRİ

Çağrışımlarıyla şiir yazayım diye
Sözcükler verdi ustam
Banyan
Narteks
Berdel

Evde masamın başına oturup
Yazamadım
Ekleyemedim dizeleri alt alta
Çünkü çekmecemde değildi sözcükler

Sokaktaydı
Satılık değilim diye bağıran
Taşıdığı ateş toprağa düştükçe çoğalan
Dişi Prometheus

Sokaktaydı şiir

Mustafa TABAK

İnsan hakları derken kendimi avutuyor muyum yoksa. Teknik gelişmenin, kültürel gelişmeyle eşit gitmediğini biliyorum. Umutluyum ama. Boş bir umut değil bu. İnsan soyunun, insanlaşma mücadelesine dayanıyor umudum. Tam bunu yazarken emperyalist ABD'nin Ortadoğu tasarıları aklıma düştü.

İsrail, yayılmacı siyasetinde inat ediyor. Üstelik bu siyaset, dinsel kökene dayanıyor. İran nükleer silah yapımında kararlı. ABD'yle İsrail, İran'ın bu siyasetinden rahatsız.

Üç devletin bu konumu cehenneme çevirebilir bölgeyi. Şöyle düşününler de olabilir: "*Türkiye'deki göreli özgürlük dışında bu bölge insanı karanlıkta yaşıyor. İyisi mi biz buraya kendi çıkarımıza uygun bir biçim verelim.*"

Emperyalizmin Suriye'yle İran'la uğraşmasının nedeni bu.

Bunları düşündükçe eğreti tutturulmuş bir salıncakta yaşanıyor duygusuna kapılıyorum.

HAYATA DÖNÜŞ MÜ? - 19 Aralık 2000

Tiner çekmiş
yarasa çocuklar
ayaklarıma bakıyor nefretle.
Bir bırakabilse
yapıştığı torbayı
inecek ters
durduğu daldan.
Ah... gözlerim... yanıyor gözlerim.
Bir inebilse de
bir görebilse

Soğuktan nasır tutmuş
eline patlattığım
on çocuklu ailenin
sekizincisi.
Cüzdanımı çalamadın.
Elin... elleriniz,
çok mu acıdı.
Ah... gözlerim... yanıyor gözlerim.
Ellerine bakan gözlerini
Bir kaldırabilse...
Bir kaldırabilse de
bir bakabilse.

Gecekondusu yıkılmış
bankamatikte geceleyecek
bir başka ailenin
yedincisi.
Para
yedincilere, sekizincilere
hem çok yakın
bir o kadar da uzak.
Ah... gözlerim... yanıyor gözlerim.
Öne düşmüş
titreyen başını
bir durdurabilse...
Bir durdurabilse de
bir görebilse.

Sizler
Cumhuriyetin emanet edildiği
Sizler.
Ve sizleri
gören
Sizleri yaşayan
Sizleri yazan
Sizler için mücadele eden
19 Aralık 2000'in
devrimcileri.
Kaldırın başınızı.
Kaldırın da bakın.
Gözlerimiz... yanıyor gözlerimiz.
Bu yangın
yakacak
bir gün
yangını çıkaranları

Nalan ÇELİK

kitap ile buluşma

10 Şubat Cuma

okumak

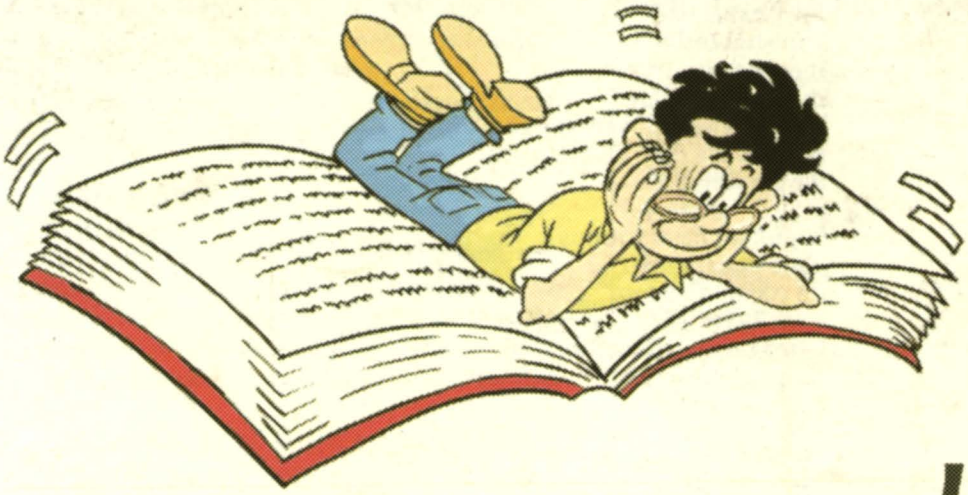

evrenseldir

her perşembe
kitap sayfası
her gün
2 SAYFA
kültür

kitap dergisi

kitap

EVRENSEL

her ayın ilk cuma günü gazetenizle birlikte ücretsiz

EVRENSEL
her gün bayinizde

sadece gazete değil
bütün bir hayat